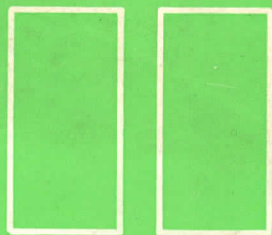
NAČINIMO ČOVJEKA

18088

NAČINIMO ČOVJEKA

Korice uredio: Ignacije Belak

S dopuštenjem crkvenih i redovničkih poglavara. Nadb. duh. stol, Zagreb, Br 3395/1974. Datum: 14. XII 1974.

Izdao: OBITELJSKI ODJEL Filozofsko-teološkog Instituta Družbe Isusove, Jordanovac 110, ZAGREB

Odgovara: Dr Josip Weissgerber

Tisak: Narodna tiskara Kutina

Profesori Obiteljskog Instituta
i bračni parovi, suradnici obiteljske obnove

Uredio: Dr. Josip Weissgerber

NAČINIMO ČOVJEKA

ZAGREB 1975.

Knjigu posvećujemo pokojnom ocu Mati Joviću
i pokojnom ocu Stanku Weissgerberu,
neumornim apostolima obiteljske obnove!

SADRŽAJ

PREDGOVOR

Ova knjiga izlazi mjesto posljednjeg poglavlja o Odgoju djece u knjizi: LJUBAV U OBITELJI — zadatak i radost, te se može nazvati drugim sveskom te iste knjige.

Odgoj djece ne može se kako treba obraditi u jednom predavanju koje priređujemo na tečajevima za bračne kandidate i u trodnevnicama obnove. Ova knjiga može poslužiti kao priručnik roditeljima, zato je na koncu kazalo po kojem mogu naći ono što ih zanima.

Posebno zahvaljujem ocu Petru Bulatu koji mi je dostavio za oba sveska obilan materijal. Poglavlje pod naslovom IMA LI NAS PREVIŠE? napisano je uglavnom na temelju materijala oca Bulata.

Zahvaljujem obitelji Blažević i obitelji Ing. Juraja i ing. Marije Keglević na dragocjenom materijalu kao i ostalim obiteljima čije sam misli dobio sa snimaka njihovih predavanja.

I u ovom svesku govori život, iskustvo roditelja i iskustvo psihološke znanosti.

Neka knjiga posluži odgoju jedne sretnije i plemenitije hrvatske omladine.

Zagreb, 29. VI 1974.

Dr Josip Weissgerber
Predsjednik Obiteljskog Instituta

NAJLJEPŠI POSAO

G. Blažević:

1. Svi naši napori usredotočili su se na proizvodnju materijalnih dobara. Društvo se brine za tvornice, sirovine, plasman robe i zaradu. Sve se mjeri po proizvodnji. O međunarodnoj izmjeni, uvozu i izvozu, ovisi rast ili pad vrijednosti novca. Čovjek koji sve to proizvodi kao da je gurnut u pozadinu premda bez njega ničeg toga ne može biti. I žena je povučena u potrošačko društvo: namještena je i plaćena samo ako sudjeluje u proizvodnji materijalnih dobara. I obitelji su u napasti da sve drugo zapostave, pa sebi kao prvi cilj stave sticanje materijalnih dobara. Djelo je nadmašilo djelatelja bez koga djela nema. Da li je to pametan postupak, pa i s ekonomskog gledišta, da ne govorimo o pravoj sreći ljudi?

Ako jednog dana zataje ljudi, bude li ih sve manje ili ako postanu paraziti, lijenčine i kriminalci, šta će biti od proizvodnje? Kolike izdatke stoje zajednicu nevaljali ljudi!

2. Najveći je proizvod proizvođač. Žena može društvu othraniti petero djece, budućih proizvođača, ali za to njezin trud nije vrijedan priznanja, a radila je od jutra do mraka 30 godina. Još joj prigovaraju što djecom stvara suvišak ustiju koja jedu kao da čovjek osim ustiju nema i dvije ruke koje stvaraju sve što imamo. A i ti koji prigovaraju imaju usta i troše više nego požrtvovni roditelji koji se žrtvuju za djecu, jer upravo zato (ne zbog društva!) ne žele djece da mogu više i bolje trošiti. Društvo plaća, daje godišnje plaćene odmore i beneficije svake vrste ženi koja ima jedno dijete, ali radi u tvornici cigareta ili alkohola — koji truju ljude, — a nađe se ljudi koji prigovaraju onoj s petero djece koja gradi jednu budućnost, proizvodi najvrednije i ne tako dugoročno: Ta će njezina djeca raditi za penzije onih koji djece nemaju.

3. Nastavimo li ovako zapuštati čovjeka, jedinog proizvođača, može nam se nepopravljivo osvetiti i u samoj proizvodnji materijalnih dobara. Bude li premalo onih koji se danas još usude proizvoditi proizvađače, piramida dobi u našem narodu toliko će se iskriviti da za ekonomiju i uzdržavanje staraca neće biti dosta ruku. Imamo već države koje uzdržavaju ruke stranih radnika.

Potječem iz brojne obitelji kao i moja žena. U brojnim obiteljima ima više humanosti i ljudskih vrlina, makar na časove bilo manje materijalnih dobara. No kad ta djeca poodrastu, navikli na stegu i rad, čitavo društvo od njih živi.

4. Otac brojne obitelji priča o svom sinu, studentu medicine: Preko studentskog servisa prao je prozore, visoke 5 metara, u stanu uglednog pravnika. Gospođa ispekla kolače, meso, donijela kavu i cigarete i počela se zanimati za nepoznatog »radnika«. Kad je saznala da je student medicine, rekla mu je: Zar vas nije stid, vi student medicine, pa prozore perete! — On će joj: Gospođo, trebam novaca, ne mogu živjeti od zraka. — Mora da je ta gospođa iz gospodske obitelji s malo djece kad se stidi raditi. Na takav način sposobna su studije svršiti samo djeca brojnih obitelji, vrlo često prije od razmaženih jedinica koji se koji put ne samo stide raditi nego i učiti.

5. Otac osmero djece: Stigao sam igrati nogomet i poduzeću zadovoljiti i kod kuće sve zbrinuti. Ne treba da se bojim života. Tko se boji života, bojat će se i djece imati. Djeca su više veliko veselje nego veliki problem!

Drugi otac osmero djece (4 sina i 4 kćeri), zanatlija, sagradio je kuću, trosobni konforni stan s dobrim podrumom, vodovodom, televizor ima: Mir imam u srcu i mir u savjesti. Ne treba pitati zbog kojih grijeha ima ih najviše u paklu! Te duše, koje su godinama mrljale i brljale i jedno dijete dozvolile, pune su grizodušja, ne mogu se smiriti, ne znaju za što žive.

6. Otac šestero djece (dvoje umrlo): »Plod ljubavi jesu djeca... Još kao dijete gledao sam i slušao zavukavši se među starije ljude. Pričali su: ovaj s 3,5 jutra zemlje othranio 4 djece, a onaj s 21 jutrom samo dvoje i sve su mu rasfrčkali. Prije 100 godina došao u naše selo neki iz Bačke, protjerali ga Mađari. Unajmio kućicu. Bilo je večeri da ni brašna za tijesto nisu imali. Od njega danas potječe 50 živih ljudi, svi su dobro opskrbljeni, imaju kuće i djecu. Kao odbornik u selu znao sam da je negda bilo 74% kalvina, sad ih ima 50%, a za 50 godina bit će ih samo 20%. Od katolika ima nas 15 obitelji s preko petero djece, a u njih jedno, pa jedno...

Koje li radosti za mene u mojoj djeci. I na duhovnom im polju mogu biti vodičem. Šta mati hoće, može utisnuti u srce djeteta.

7. A kako sam počeo? Ni s čim, pa radio, pa stekao nešto zemlje. Nikad me u gostionici nije bilo. Ne pušim, ne pijem. Pa sam kupio kravicu, pa dvije, pa tri. Sir i kajmak nosio sam na leđima na pijac u Vinkovce, štedio sam svaki dinar. Nedjeljom smo zaključali stan i svi skupa na misu. Teško je bilo dok mi sin nije počeo zarađivati. Sad nas je 11 u kući: osmero djece, snaja, žena i ja. Govorili su mi: Šta će ti djeca, te ovo i ono..., a sada: Ajd, Vlatko, pomozi mi iz komšiluka. Rekoh: Ne može! On nastavlja: Daj mi bar tog svog dečka! — Da, sad traže u pomoć moje dečke. Kad mi se peti rodio, onda je neki starac rekao: Isti je ko ja, Vlatko, daj ga meni! Rekoh: Ne! Trebao si ti sebi sina roditi, a ovog ću ja odgojiti.

Mogao sam se bogato oženiti, ali nisam. Kad sam se ženio, onda sam birao ženu u duhovnom smislu, da mi bude **ž e n a** ! I vjerujte, nisam se prevario. Nisam gledao da li nosi miraz, nego pošteno čisto srce.

8. Mati devetero djece: Imali smo već četvero, a još nismo kuće imali. No kad čovjek krene Božjim putem, Bog mu pomaže. Kod nas je svako veče bila zajednička molitva.

Kad se ovako žrtvuješ i živiš za druge, ma to je tako nešto lijepo! Imala sam ih već sedmero, pa mi se dvojci rodiše. Mama u plač: Jao, dvoje! Ja ni suze nisam pustila.

U mojoj se kući danas svira i pjeva. Imamo i televizor. Uživam kako se smiju i vesele pred televizorom. Mene ta televizija uopće ne zanima, nego uđem unutra i uživam u njima. To je najljepše na svijetu tolikima život dati. To je čast! To je zbilja čast! A svi oni su mi se rugali, rugaju se i danas. Ja sam male škole, govorim od srca, svi oni to vide. Kad sam bila djevojka, bila sam kao motka, a sad sam kao Ličanka. A šta mi je to dalo? Sve taj čestiti i uredni život.

Čista sam u duši i ponosna. Jedna mi je kazala: Ma ja bih htjela imati djece kad tebe vidim, ali ne mogu se na to odlučiti. Moli puno! rekoh joj, i dobit ćeš milost. I zbilja se za to treba moliti, bez milosti ne ide. A mislite da one s jedno dvoje nama ne zaviđaju? Eno, one, ima dvoje, požutjela kao dinja; od mene je mlađa, ali izgleda starija.

9. Teško je meni kraj tolike djece, pa moram skuhati za jedanaestero čeljadi. Kad mijesim to je ovakva kugla tijesta. Stol nam je dva metra dug, a jedva svi stanemo. Pa ih brojim: jedan, dva... svi su kod kuće. I onda da čovjek ne bude ponosan. Meni je najveća radost u životu kad mogu pokloniti život novom djetetu.

Vjerovali ili ne, led je haračio i mi plačemo: Ode sve naše! Kad iziđosmo: naše njive pošteđene. Isto njive bratića koji ima osmero djece. Isto njive njegova bratića koji ima sedmero djece. Molili smo i zahvalili smo i dali dobru milostinju. I ne samo jedanput. Druga njiva uz nas sve stučeno kao sjekirom. Tri put je te godine led tukao, nijednom nismo stradali. To je živa istina. Dogodilo se da je i naše led potukao, pa su rekli: Djece ste nakupili, pa vas je Bog i za to kaznio! No Bog nam je pomogao na drugi način da smo uspjeli.

Muž: Jednom nam je led potukao njive. Plakao sam. Imao sam i zanat, ali djece mnogo! Ništa nismo vidjeli nego njivu svu izbušenu. Sestra mi iz Osijeka nabavila proju. Posijali smo je. Te godine kukuruz mi je rodio kakav nikad nisam doživio i dobio sam od DOZ-a za led. Isplivali smo.

10. Majka devetero djece: Najstarija mi curica kaže: Mama, kupi sto komada svinja, ja ću ih hraniti! Mi trgujemo svime, mi radimo svašta. Ja kažem djeci: Ako koje hoće u školu, nek ide, a 'ko neće, zaposlenje je osigurano. Pitaju nas kako možemo? — Pa vidite, sad je mom čovjeku već lakše, meni je još teško. Još par godina, onda će biti lakše. Kad bude 11 radilo za plaću i donosilo, onda ćemo postati kapitalisti. Čujte, ja imam već dva sina na fakultetu.

Dala sam jednoj ženi recept. Pitala me, kako sam dobila tako dobrog muža. Rodite mu mnogo djece, pa će biti dobar!

11. Otac sedmero djece (intelektualac kao i žena mu): Moj je stric zavolio djevojku i odlučili su se da se uzmu. Jednom on joj veli: Ih, kako će to biti lijepo kad budemo imali svoju djecu. — A ona njemu: Šta ti misliš da ću ja tebi rađati djecu? Nikako! — Sledilo mu se u srcu. Rekao mi je da je bio kao gromom ošinut. Sve je u njemu ohladilo. Nisu se uzeli.

Majka sedmero djece (intelektualka): Nisam se obvezala na neki broj djece, nego sam otvorena za brojniju djecu. Primala sam ih jedno po jedno. Volim djecu radi svoje sreće, djeca su smisao naše ljubavi. Volim djecu jer sam voljela svoga muža!

Otac sedmero djece: Djeca su ovjekovječenje našeg života, djeca su osiguranje moje starosti. Djeca povećavaju našu bračnu ljubav.

Majka sedmero djece: Sve sam više vezana uz supruga, više smo srasli jedno uz drugoga kroz djecu!

Otac sedmero djece: Neka bude više takvih djevojčica kao moja žena, tako sam sebi govorio. Želimo svojoj djeci dati najbolje prijatelje: braću i sestre, radije to nego mnoge novce. Brojna djeca odgajaju se za međusobnu ljubav. Uživam gledajući njihove znakove međusobne ljubavi.

Znam da je Božji plan da nas bude. Moj je najveći dar Bogu i najveća zasluga dijete. Bit će tako više kršćana. Volim domovinu i znam da najstvarnije gradim domovinu po brojnoj i dobro odgojenoj djeci. Osobito u ovom času Hrvatske. Neću da budem grobar domovine!

12. Kad čovjek sluša ove ponosite roditelje, osjeća struje ljudske divne energije koje neodoljivo kroče naprijed. Takovi grade budućnost. U takvim se obiteljima stvara onaj energični tip čovjeka koji stvara povijest. Ostali kao plijesan izumiru, postaju paraziti, a za njihove penzije rade djeca brojnih obitelji. To je najvredniji proizvod naše zemlje — p r o i z v a đ a č i, stvaraoci.

* * *

DOČEK DJETETA I NJEGOV ODGOJ

13. Prije nego iznesemo najnovije rezultate razvojne psihologije, poslušajmo roditelje koji pričaju o svojem odgoju i odgojnim načelima, prosvijetljeni razumom i milošću sakramenta ženidbe. Vidjet ćete kako se njihovi nazori poklapaju s onim što ćemo dotjeranije i u pojedinostima vidjeti u razvojnoj psihologiji. Suvremena znanost ne otkriva uvijek novu Ameriku, nego počesto ustanovljuje samo pogreške koje počinjaju oni koji ne slušaju svoje srce.

Obitelj Blažević:

14. Otac: O djeci i broju nisam razgovarao sa zaručnicom jer nisam ni osjećao potrebu znajući da smo oboje iz brojne obitelji. Nakon vjenčanja, žena mi je zatrudnjela.

Majka: Ja baš nisam bila oduševljena prvih dana trudnoće, što će već i dijete doći jer smo se tek uzeli i materijalni uvjeti nisu bili povoljni. Kada se dijete počelo micati, ljubav se počela javljati i rasti zajedno s mjesecima trudnoće. Pred kraj trudnoće jedva sam čekala da to djetešce dođe na svijet. Kad se dijete rodilo, bila sam dosta zbunjena jer nisam bila vješta u brizi oko djeteta.

15. Otac: Tijekom trudnoće imao sam dosta prilika da pokažem obzirnost prema ženi jer je dijete nosila s dosta poteškoća. Kroz znakove pažnje i pomaganje u dnevnim poslovima među nama se je razvijala sve dublja i bogatija ljubav. Dijete se rodilo prilično neugledno i ružno, pa sam, primivši ga na ruke u bolnici, glasno izrazio svoju sumnju u očinstvo, na što me je žena umirila da do zamjene nije doglo doći u bolnici. Povjerovao sam joj jer je i njoj stalo kao i meni da imamo svoje vlastito dijete.

16. Dijete napreduje iz dana u dan što je vidljivo čestim vaganjem, bržim pokretima ručica i nogu, a mi se zajednički veselimo. Otac ima priliku da na djelu pomogne majci. Mora se žrtvovati: Nema pušenja u prostoriji gdje je dijete, temperatura u sobi mora biti visoka, viša nego odgovara mužu koji radi vani. Zrak je vlažan, kuća je puna mirisa opranog rublja i neprestanog glačanja pelena. Dijete nas noću budi. Nosao sam dijete da se mama odmori. Pomagao sam kod prematanja, pa i kod kuhanja. Dakle, pored majke, koja je nezamjenjiva, i otac dosta doprinosi za razvoj i napredak zajedničkog potomka.

Roditelji su presretni kad ugledaju da se dijete već okreće na svjetlost, zvukove i ostale podražaje, a pogotovo kad počne cijeniti prisutnost i blizinu svoje majke. Čim je blizu majka, prestane plakati.

17. Majka: Mali lopov, tako se lijepo smiri čim sam ga uzela na ruke! Pa kad još dobije hranu na prsima, tada smo oboje sretni i zadovoljni. Kupanje u kadici posebni je doživljaj za nas oboje i za dijete. Ono se praćaka u toploj vodi i šprica naokolo i smije se. Roditelji se smiju sretni što im je beba očito zdrava, napredna sa svim znakovima da će se razviti u normalnog čovjeka.

Onda dijete sjedne, može se držati uspravno s glavicom okomito i počinje se igrati svim što dohvati. Sve što uhvati stavlja u usta. Onda počne sve što dohvati bacati unaokolo.

18. Kada prohoda, nema više u kući mira od njega. Sve hvata, ruši, razbija, grebe... I smijeha i brige i straha puna kuća!

Otac: Roditelji postaju sada učitelji, prvi učitelji života. Dijete ih stane oponašati. Neprestano moramo paziti da dijete sebi ne naškodi: da se ne opeče na vrelu peć, da se ne poreže nožem i škarama, da se ne nabode na bilo što šiljasto. Sve moramo sakrivati ili dizati na police i ormare da ne dohvati. Vaze sa cvijećem moraju nekamo u zrak izvan dohvata neumornog razbijača. Bez ikakva učenja dijete oponaša mamu i tatu, križa se, mumlja i guče.

19. Majka: Ja bih nešto primijetila u vezi dječjeg plača. Primijetila sam kod mladih majki i mislim da griješe. Treba djetetu pustiti da se isplače. Nemamo dosta živaca da ga čujemo gdje plače. Ja sam mišljenja da se dijete mora isplakati radi svojih neispunjenih želja. Moj Krunoslav zna za sitnicu zaplakati. Prije sam ga ušutkavala i sada ga ušutkavam. Bolje uspijeva kad ga pošaljem u neku prostoriju gdje se dobro isplače i dođe natrag k nama veseo kao da se ništa nije dogodilo. Smije se i briše suze.

Otac: Pomalo se razvija i djetetov govor. Zapitkuje, pokazuje, oponaša glasove. Roditelji treba da strpljivo i s razumjevanjem saslušaju dijete, odgonetnu tepanje i reknu ispravno, ne djetinjim tepanjem: Nije luka i liba, nego ruka i riba, nije kuca nego kuća, nije evet nego krevet, nije muuu nego krava, nije pipipi nego kokoš itd.

Prije četvrte i pete godine dijete je vezano više na majku. Cijeli dan će npr. biti s tatom »radeći« i smetajući, no — čim ga nešto zaboli — otrčat će plačući mami.

20. U četvrtoj i dalje godini treba djevojčicu usmjeriti na mamine poslove i igre. Nek briše žlice (ne vilice i noževe), pere maramice, mete, sipa i lije... i prolijeva. — Dječak će se i sam prilagoditi tatinom svijetu: on ispija čaše, hoće pušiti cigaretu, paliti šibicu, hoće bicikl i auto... Ako tata opsuje i mali će.

Nakon treće godine razvija se mašta pa je dijete sklono izmišljotinama i fantaziranju, priča nevjerojatne stvari da je vidjelo, načinilo to i to... Mi smo svoju djecu navikavali da sve dijele jedan s drugim. Ne naučimo li djecu zamlada na druge, ostat će sebičnjaci. Trpat će u đevope tuđe igračke, a kad njima tko dođe, skupit će svoje igračke koje inače danima ne pogledaju, skrivati ih i pokrivati rukama.

Malo dijete ne razumije dulja zbivanja u crkvi. Ne valja ga voditi na misu gdje mu je dosadno. Zamrzit će crkvu ako ga nasilno umirujemo. Samo se uči ne poštivati svetinje. Isto vrijedi za zajedničke obiteljske molitve u kući. Molimo se sami, i to ne predugo, iznenadit ćemo se kako će odjednom dijete znati molitvu napamet i htjeti samo kazati je.

21. Majka: Nešto bih rekla gledom na kažnjavanje. Recimo ja djecu istučem, ali nekada i ne. Nije šiba jedina kazna. Jednom mi kćerkica nije rekla da je u školi priredba i da su pozvane i mame »koje imaju vremena doći«. Saznala sam od drugih. Pitam je zašto mi nije rekla? — Samo je šutjela. Dakle, nisi htjela ići na priredbu. Dobro, ja ću ići, a ti ostani kod kuće. Sad je silom htjela ići, no nisam popustila. Ja sam otišla, a ona je ostala kod kuće.

Otac: Kad otac kažnjava, neka majka ne brani dijete u krivoj samilosti. Ako imaju što raspraviti, neka to nasamo obave. — Reći ću u prilog šibi. U našoj modernoj školi s 23 učionice službeno je zabranjena šiba, ali su učiteljice u nevolji uvele neku cicu macu, pa tko tom cicom-macom dobije, smatra se najzločestijim... Ja se sjećam iz vlastitog iskustva. Otac nas je šibao. Ja sam morao sam usječi šibu. Bojao sam se i šibe i oca. Kasnije kad nije bilo šibe, čim me je otac pogledao prijekornim pogledom, znao sam što to znači i bio sam toliko pametan da izbjegnem šibe. Autoritet oca je glavno, iako se on poslužio kojiput i šibom.

Majka: što se može bez šibe postići, treba bez nje pokušati, no pred djecom ne smijemo kapitulirati na njihovu štetu. Ako se djetetu ne da na vjeronauk, a u školu ipak mora, zašto bismo tu popustili ako nema razloga. Silimo dijete na vjeru? — Silimo ga da upozna vjeru, a kad poodraste bit će ionako slobodno za sve.

22. Otac: Škola je velika prekretnica u životu djeteta. Treba voditi brigu da ne izostaje, ne ode bez napisanih zadaća. Što je starije, više ćemo mu dozvoliti da smije što prije nije smjelo, ali ćemo strože zahtijevati da učini što mora učiniti. Škola je početak sticanja radnih navika bez kojih u životu nema napretka.

Majka: Ne može se sve reći što bi trebalo. Čovjeku naprosto ne padne na pamet sve što je doživio u odgoju djece. Ja sam svakako svoje kćeri uputila iskreno u sve što treba da znaju o braku i obitelji. Najstarija mi je navršila 15 godina i jako smo s njome zadovoljni. Možemo joj čitavu kuću i sav novac ostaviti na brizi...

23. Otac: Ona je sad već djevojka i, eto, ne znam šta će drugi reći. Ja sam protiv šminjkanja i dotjerivanja. Ne što bi u tome vidio neko strašno zlo, nego — ne znam — ne sviđa mi se to, ni kao momku nije mi se sviđalo žensko mazanje. Mislim da mnogi muškarci slično osjećaju...

* * *

DIJETE—OTAC ODRASLA ČOVJEKA

24. Zar ipak nije obratno istina: otac i majka uz Božje sudjelovanje stvaraju dijete? — Ipak se odgojno i psihološki može reći da je dijete ‚starije' od tog istog djeteta kad postane odrastao čovjek: ono što je dijete doživjelo u ranim danima starije je i dublje u čovjeku od onoga što kasnije doživljava i zato se među odgojiteljima kaže — što čudno zvuči — da je dijete otac odrasla čovjeka.

25. Suvremena je psihologija ustanovila da čovjek ništa ne zaboravlja. I opet jedna čudna tvrdnja! Svi će đaci reći da to nije istina, jer oni neprestano zaboravljaju što uče i vrlo mučno nauče školske predmete, dok lako zapamte sve rezultate nedjeljnih nogometnih utakmica. Svejedno ostajemo kod tvrdnje da čovjek nikad ništa ne ‚zaboravlja', ništa ne nestaje od onoga što je ikad od najranijih dana doživio, samo je taj u živa tkiva mozga uskladišteni sadržaj zatrpan i pokriven novim doživljajima. On ipak ostaje ondje zapisan kao u kakvoj živoj biblioteci. Nikad se mi ne možemo vratiti u prijašnje dane, nego svaki dan od jutra do mraka tkamo novo tkivo doživljaja te smo svaki dan navečer — htjeli ne htjeli — nešto drugačiji nego što smo bili ujutro. Ne možemo zaustaviti iglu svoje budne svijesti koja uvijek nešto misli i »pregruntava«. Možemo donekle upravljati svojim nutarnjim doživljajima, ali zaustaviti ih ne možemo. Kao da se vozimo na motoru koji ne možemo zaustaviti, osim malo udesiti brzinu, nego samo odlučujemo smjer kretanja svojih misli. Kad razmišljamo o svojoj prošlosti, onda i opet tkamo novo tkivo uspomena prema starim doživljajima i zato baš doživljujemo uspomenu kao uspomenu.

26. Ne možemo se vratiti u stara tkiva prošlosti pa ih izmijeniti, onda se ne bismo toga više sjećali kao prošloga. Sposobni smo jedino izatkati novo tkivo, bolje i ljepše, i na teme-

lju novog odgoja osloboditi se starih navika te tako promijeniti svoje ponašanje. Mi gradimo uvijek budućnost, nova tkiva. Ali na temelju živih starih zapisa koji svi skupa neprestano, makar ih se pojedinačno ne sjećali, bojaju naše osjećaje strahom, nesigurnošću, bijesom i ogorčenošću. Bude li novo bolje tkivo tako snažno i dugoročno izatkano, postat ćemo spo sobni osloboditi se starih tuga i mržnja. U tom se sastoji sve duševno liječenje, sva askeza i molitva da postanemo iz dana u dan bolji. Najraniji doživljaji prvih triju godina djetinjstva mogu promijeniti funkcioniranje tzv. afektivnog mozga, pa su u najnovije vrijeme nađeni lijekovi koji tome pomažu. Duševni ih bolesnik takve vrste mora uzimati čitav život bar u malim količinama.

27. Kako je ustanovljeno da mi zapravo nikad ništa ne zaboravljamo? — Prvi su to naslutili liječnici koji su se bavili duševnim bolesnicima. Nakon duga postupka najedanput je na javu izašao neki davni ‚zaboravljeni', u stvari samo zatrpani, doživljaj koji je uzrokovao smetnje. Na primjer djevojka nije mogla piti vodu iz čaše ne znajući zašto. Oslobodila se te smetnje istom kad se ustanovilo da je kao malo dijete htjela piti vodu iz čaše, a pas je s druge strane isto tako htio do vode; ona ga se uplašila, pa je taj duševni strah ostao trajno i priječio joj kasnije da pije vodu iz čaše. Psiholozi su ustanovili jednom vrlo finom metodom »uštede vremena« da ono što smo nekad čuli ili naučili, premda nam se čini da smo potpuno zaboravili, ipak u mnogo kraćem roku nanovo naučimo. Tako je jedan psiholog opetovao svome djetetu u kolijevku grčke stihove iz Ilijade. Kasnije, kad je taj dečko u školi počeo učiti grčki u klasičnoj gimnaziji, davao mu je da uči napamet pojedine stihove iz Ilijade: one koje mu je negda sricao u kolijevku i druge koje nije. Ustanovio je da je negda diktirane stihove značajno brže naučio. Engleski učenjak Herbert Thurston proučavao je šta doživljavaju utopljenici. Nekoji, iza kako su prestali disati i srce im je stalo, nisu mogli od sebe dati nikakva znaka, a ipak su sve čuli i pamtili što se oko njih zbivalo. Kad su ih umjetnim disanjem vratili u život, pričali su da im je sav prošli život sinuo kao u jednoj slici do posljednjih pojedinosti. Jedan je od njih izgubio štednu knjižicu, pa nije mogao podići svoj novac, pa se u tom stanju točno sjetio kamo je zametnuo tu knjižicu i našao je.

28. Sve dakle u nama ostavlja neizbrisiv trag. Dijete je odgojno otac odrasla čovjeka. A mi mislimo da je djetetu dosta dati hranu, odjeću i stan, drugo nije važno. Dijete treba od vremena do vremena hrane, no više od svega materijalnog, neprestano treba ljubavi, dobrote i odgoja. Svaki doživljaj ostaje neizbrisivo u njemu. Stoga se nemojmo čuditi što ima tako mnogo i sve više nesretnih ljudi, duboko ogorčenih, plašljivih, nesigurnih i nepovjerljivih. Onda se oni propiju, psuju te muče sebe i svu okolinu.

Nipošto ne bismo htjeli da naša djeca budu nesretna kao odrasli ljudi našom krivnjom! I mnoge naše nevolje vuku korjen iz daleke prošlosti našeg djetinjstva. Oboje nas stoga zanima i da sami sebe oslobodimo tereta prošlosti i da svoju djecu ne opteretimo olovnim nebom i nesavladivom tugom.

Budući da: Čovjek u stvari ništa potpuno ne zaboravlja, dijete je otac odrasla čovjeka.

* * *

MOLITVA BLAGOSLOVLJENE MAJKE

29. Niti je molitva puko opetovanje riječi, nego snažno doživljavanje čitavog ljudskog bića, niti je obiteljski život daleko od molitve. Sav bi obiteljski život mogao postati jedna neprestana molitva koja preobrazuje život u Božju službu.

Majka koja devet mjeseci nosi čedo u svetištu svoga tijela morala bi se osjećati kao svetohranište novog Božjeg djeteta. I blažena Djevica Marija bila je kroz devet mjeseci prvo svetohranište utjelovljenog Boga, pred kojim se i dandanas klanjamo izgovarajući riječi Elizabetinog i anđeoskog pozdrava: »Blagoslovljen plod utrobe Tvoje, Isus!« — »Riječ je tijelom postala i prebivala među nama!«

Koliko majka noseći svoje čedo može svojim doživljavanjem utjecati na plod utrobe svoje? — Na ovo pitanje želimo danas odgovoriti.

30. SVAŠTA SE NAKLAPA...

Praznovjerni svijet izmišlja da ako majka sretne zmiju ili ako ovo ili ono rekne o djetetu u utrobi, dijete će biti ovakvo ili onakvo. Ako majka lijepo sanja, dijete će biti lijepo, osobito ako je djevojčica. Svađa li se majka i jedi, i dijete će takvo biti: neposlušno, goropadno i sebično. — Pa i neki učenjaci izmišljaju teorije o izravnom doživljajnom utjecaju na dijete u majčinoj utrobi.

31. ISTINA NIJE TAKO JEDNOSTAVNA

Psihoanalitičari, koji liječe duševne bolesti, iznose slučajeve, da se dijete i kasnije odrasli čovjek osjećao u strahu i branio se od svoje majke koja je, noseći ga, smišljala da ga pobaci. Te rijetke slučajeve možemo rastumačiti bez izravnog saznavanja za vrijeme trudnoće. Mati koja je prijetila životu svoga čeda nosi i kasnije osjećaj krivnje jer je sve zapisano u njezinu duševnost, pa dijete već rođeno može podsvijesno osjetiti tu prijetnju kojiput prikrivenu pretjeranom i upadnom zabrinutošću za već rođeno dijete.

32. Nije vjerojatno da dijete u majci išta doživljuje. Ono istina reagira na jaki zvuk, uznemiruje se kad je majka uzbuđena, no sve se to dâ rastumačiti sastavom krvi u majke, iz koje dijete kroz opne uzima hranu i ostale sastojke u svoj vlastiti krvni sistem. Ako u majčinoj krvi ima više adrenalina, hormona nadbubrežnih žlijezda koji uzbuđuje tijelo, moći će ga i dijete više preuzeti u svoj inače različiti krvni sistem. Ipak se takvo uznemirenje djeteta ne zbiva svijesno, jer djetetov mozak nije još sazrio za svijesno doživljavanje. Uznemirenje se prenosi iz majčine u djetetovu krv i odavle na leđnu moždinu i one dijelove mozga koji su već sposobni za prenošenje elektro-kemijskih impulza. Pa i nakon rođenja nije sigurno da dijete odmah svijesno doživljava kroz neko vrijeme, a kamoli prije rođenja. Ozbiljna znanost ne može odrediti početak djetetova svjesnog doživljavanja, pa stoga jedni tvrde previše a drugi premalo ukoliko se uopće usude stvarati hipoteze (pretpostavke). Koji dopuštaju neko barem doživljavanje prije rođenja, pozivaju se na krivulju razvoja inteligencije. Test inteligencije pokazuje nagao razvitak do treće godine života, zatim postupno opada u rastu do otprilike 16. godine života. Trogodišnje dijete dostigne polovicu toga razvoja. Ako se ta linija matematički unazad izračunava, pada na točku nula negdje mjesec do dva mjeseca prije rođenja. Dijete sigurno svijesno doživljava negdje između trećeg do šestog mjeseca nakon rođenja, kad počinje razlikovati majku od sviju ostalih ljudi, a vjerojatno i ranije kad počinje razlikovati ljudsku sredinu od ostalih živih bića, pa se svakom čovjeku smiješi prekrasnim smiješkom koji su Talijani nazvali »smiješkom anđelima« (sorriso agli angeli).

RAZVOJ ČEDA POD SRCEM MAJČINIM

33. Udivljenja je vrijedno Božje djelo koje se zbiva u svetištu života, u majčinoj utrobi. Od oko 250,000.000 očevih spermija dugih 60 mikrona samo jedan ili nijedan ne uspije doplivati do majčina jajašca sitnog 30 tisućinki milimetra. Novi život, a s njime i Božje stvaranje duše, nastaje kad se nasljedno blago očevo i majčino spoje u novu kombinaciju dan dva nakon spajanja spermija i ovuluma (klice očeve i majčine). Sve je time odlučeno: visina stasa budućega čovjeka, boja očiju i kose, spol, njegove sposobnosti. Oplođena je stanica potpuni čovjek, samo će mu se dodavati hrana. Mnoge stanice ne uspiju u stvaranju novog života. S oštećenim nasljednim strukturama (letalnim genima) ne stvara se novi čovjek ni nova duša. Nekoji — možda pretjerano — tvrde da je 80% takvih neuspjelih spojeva.

34. Oplođena stanica dijeli se u dvije jednake, od kojih jedna preuzima ulogu dirigenta i ne umnaža se. a druga nastavlja diobu. Dosta je 50 dioba svake stanice da imamo novorođenče od 1125 bilijuna stanica ($1{,}125 \times 10^{15}$). U prvih sedam dana svaka stanica opetuje sadržaj cjeline, pa se može osamostaliti novi organizam, kome Bog stvara novu dušu. Tako nastaju jednojajčani blizanci jedan drugome savršeno slični. — Kroz ovo razdoblje novi je život prilično osiguran od vanjskih štetnih utjecaja. Statistička ispitivanja nisu pokazala utjecaj pijanstva na oplodnju jer živčani sistem roditelja usiše glavninu alkohola.

OD SEDMOGA DANA DALJE

35. Otprilike sedmoga dana nakon začeća, novi se mali čovjek ugnijezdi u maternici i tada počinje velika odgovornost majke nad novim životom. Majka u to doba još ni ne sluti da nosi novu vječnost, novo Božje dijete. Istom 14 dana nakon začeća, ako sedam dana izostane mjesečno doba, može majka zaključiti da je zatrudnjela. — Sad počinje važno doba tvorbe organa. Stanice dijeleći se i umnožavajući se, ne opetuju više misao cjeline, ne može više nastati jednojajčani blizanac, nego se stanice opredijeljuju u stanice pojedinih organa. Taj proces traje 85 dana, ali je glavnina posla gotova u prvih 8 sedmica, u prvih 56 dana. Dijete poprima i izvana izgled bebe. Već 18. do 20. dana nakon začeća počne kucati djetetovo srce. Liječ-

nici mogu uhvatiti na aparatima to kucanje malog srca 130 do 140 kucaja u minuti, dvostruko brže nego kod odrasla čovjeka.

36. U ovo razdoblje ulazi majka s novim dužnostima. Njezina ljubav prema djetetu i njezina molitva Bogu ne smiju više biti samo riječi. Sad počinje prvi značajniji utjecaj na sudbinu djeteta, jer se ono počima hraniti iz majčine krvi. Sad mogu vrlo štetno djelovati i alkohol, i nikotin (iz duhana), pa i inače sasvim dobri lijekovi, što više i sasvim nevine bolesti kao rubeola. Liječnici u tom razdoblju izbjegavaju davanje lijekova jer ne znaju koji bi kemijski sastojak mogao priječiti rast pojedinog djetetovog organa.

Štogod majka radi za sebe, radi i za dijete. Dok sebe hrani i odmara, mora misliti i na dijete. Bog je inače dao prednost djetetu. Ono će iz njezine krvi posrkati gotovo sav potrebni kalcij. No Providnost se pobrinula preko djeteta i za majku. Posteljica oko djeteta proizvodi dragocjene hormone koji koriste majci, posebno estrogen koji majku čini nježnijom i proljepšanom dok nosi dijete. Trudnoća, ako ne slijedi neposredno jedna za drugom, ne samo da ne škodi majčinu zdravlju i ljepoti, nego čak i koristi.

MOLITVA BLAGOSLOVLJENE MAJKE

37. Ponosna mora biti svaka majka koja nosi novi život, ponosna i pred ljudima i pred Bogom. Nikad nije tako usko u Božjoj suradnji kao kad je »blagoslovljena« među ženama. Bog u njoj radi. Bog u njoj čini svoja čudesa. Red je da je svi u društvu poštuju, da joj daju prednost. Ona dvostruko vrijedi. Zato je i njezina molitva dvostruka. Kaže se da dječja molitva prodire nebesa, a ona ima pravo uvijek moliti i u ime nevinog djeteta što ga nosi pod srcem.

Trudnoća je ujedno doba kad muž postaje otac. Njegova se ljubav podvostručuje. Razmišljajući o čudesima koja se zbivaju u tijelu njegove žene i otac se približuje Bogu Stvoritelju koji ih je, evo, uzeo za svoje suradnike da proširi svoje kraljevstvo ljubavi. Čitav svemir stvorio je Bog bez čovjekova sudjelovanja, a sada — dok stvara ljudsko biće, — stavlja se u službu oca i majke.

Prvo poglavlje:

PRVO TROGODIŠTE

PROBIT ĆEMO IM SRCA...

38. Nećemo govoriti o Srcu Isusovu koje je vojnik probio kopljem. Nećemo govoriti ni o pobačaju u kojem majke i liječnici rastrgavaju tkiva nerođene djece kiretom ili jakim usisivačem. Govorit ćemo o nevoljenoj i napuštenoj djeci u prve tri godine života.

BEZ SUNCA NEMA PROLJEĆA

39. Ljudsko biće ne može se uopće razviti kako treba bez sunca ljubavi. Bile su potrebne strahote prošlog rata da to znanstveno upoznamo. Odasvud skupljena djeca u Švicarsku i Španjolsku, koju su bombardiranja i deportacije istrgnule iz obiteljske zajednice u prve tri godine njihova života, ustanovljena su kao duševni bolesnici trajno ranjena srca. Bili su

potrebni jezoviti primjeri besprizornih, huligana, Halbstarken, općenito nedoraslih delinkvenata, da to uvidimo. Ako otac i majka ne izvrše svoju odgojnu zadaću, nastaju iznakažene duševnosti neurotičara od zločinaca do strahom ukočenih duša. O neurotičarima govorit ćemo drugom zgodom.

Radost života, plodnost života i sama orijentacija prema Božjem Suncu, koje u ovom životu ne vidimo, ovisi o ljubavi koja grije dječju kolijevku. O majci ovisi, hoće li njezino dijete prolaziti životom kao sunčana zraka ili će se povlačiti zemljom kao jesenske magle i večernje sjene. Majka tu ima najvažniji utjecaj, a otac i ostali u obitelji dolaze iza nje. Ako se izvori radosti poguše u najranijem djetinjstvu, čovjek postaje nesposoban za radost kroz čitav život.

U djetetu se ne razvije ona duhovno-tjelesna podloga ako ono svijet doživi kao nešto neprijateljsko, nepoželjno, nesigurno i opasno. Kao odrasli čovjek jedva će moći prihvatiti smisao života i neće moći u svijetu vidjeti djelo Božje ljubavi.

PRAVI TRENUTAK

40. Postoji »pravi trenutak« kad dijete počne osjećati ljubav jedne osobe prema sebi. NEGDJE IZMEĐU TREĆEG I ŠESTOG MJESECA njegova života! Sav osjećaj vlastite vrijednosti ovisi o tome doživljaju. Ako se u tom razdoblju od trećeg — šestog mjeseca do otprilike konca treće godine razočara u ljubavi, teško će ikad kasnije u životu moći vjerovati u ljubav, niti će moći koga istinski zavoljeti. Ni Boga. Da! postoji bezboštvo kao neuroza, a možda i kao psihoza. Tko će shvatiti onaj stravičan doživotni protest? Kako je moguće očekivati ljubav od onih koje je roditeljska ljubav izdala kad im je najviše bila potrebna? Prepustimo dragom Bogu da procjeni njihov život i odgovornost. Čini nam se da bi se njihov doživotni protest protiv nedostatka ljubavi mogao ipak shvatiti kao opredjeljenje za ljubav, kao pobuna što je nije bilo.

Poslije rođenja dijete neko vrijeme živi samo refleksnim i instinktivnim (nagonskim) životom. Ali se mozak i svijest naglo razvijaju. Do treće godine dijete obavi polovicu razvoja inteligencije. Drugu će polovicu obaviti do 16. godine (Thorndike).

41. Dojenče u prvim mjesecima mnogo spava. Budi se samo kad je gladno. Ako se ne zadovolje njegove potrebe, postaje nemirno i već stiče negativna životna iskustva. Što mu se više uskraćuje ono što treba i ostavlja da čeka, dijete to nesnosnije i tjeskobno zahtijeva više nego je potrebno. Odmah n početku susrećemo zakon koji vrijedi za većinu pojava tijekom razvoja: Ako se potreba duševnog i tjelesnog razvoja ne zadovolji u »pravo vrijeme«, kasnije će zahtjevi biti neutaživi i pretjerani. Često im se neće moći udovoljiti kroz čitav život.

DOJENJE MLIJEKOM I LJUBAVLJU

42. Majka bi trebala, ako je ikako moguće, dojiti dijete na prsima. Ako nema mlijeka, nek što vjernije oponaša prirodno dojenje držeći dijete na grudima. Dijete će ju gledati jer je gladno ne samo mlijeka nego i ljubavi.

U drugom mjesecu pojavljuje se nagonski smiješak. Izaziva ga radost u ljudskom glasu. Dijete se nesvijesno ili polusvijesno smiješi. Smiješi se svakome ljudskom glasu, smiješi se milovanju. To je »smiješak anđelima«, kako vele Talijani (sorriso agli angeli). Neposredno iza rođenja dijete ne plače suzama. Suzni kanali nisu još sazreli. Možda su prve suze znak majci da je počelo zasad nediferensirano »duševno nošenje« (gestatio psychica). Dijete sada još nije navezano samo i isključivo na majku kao u razdoblju od trećeg do šestog mjeseca. — Dijete će biti nemirno i plakat će, pa tako više uznemirivati roditelje, ako mu se ne da što treba. Spretna majka razlikuje plač djeteta jer je gladno od plača jer je mokro i od plača jer je osamljeno i gladno ljubavi. Najmanje vremena potroše na dijete koji mu zaista dadnu što treba u svakom pogledu.

MOJA MAJKA

43. Neka djeca u trećem mjesecu, većina do šestog počinju razlikovati majku od ostalih ljudi. Uspostavljaju osjećajnu vezu s majčinskim likom, nijedna veza kasnije u životu ne može se usporediti s ovom. Navezanost je apsolutna: sve ili ništa. Dijete nije sposobno dijeliti svoju majku s drugim. Ona je samo njegova. U drugoj i po godini počet će shvaćati tko je konkurent u toj ljubavi. — Osim toga dijete ne razumije duljih vremenskih razmaka. Svako odgađanje i rastanci dulji od vremena koje dijete može pamtiti poprimaju značaj »vječnosti«. Dijete prije dvije godine pamti nekoliko tjedana, dijete u trećoj godini nekoliko mjeseci, a dijete od 4 godine snalazi se već prilično u vremenu. Preko tih rokova dijete više neće prepo-

znati svoju majku. Drugo je, ako majka promijeni odijelo ili radi ozlijede stavi povoj preko lica, dijete će iza prvotne zabune prepoznati majku po glasu.

44. Ako se u dobi od 3. do 6. mjeseca do otprilike konca 3. godine ne uspostavi osjećajna veza s majkom ili s osobom koja je zamijenjuje — to može biti i otac, — i ako se promijeni majčin lik, ili ga nestane 3 do 5 mjeseci dijete će većinom biti duševno oštećeno za čitav život. Neće mu se u to sudbonosno doba razviti donji osjećajni mozak. Zanimljivo je da se kod takvih siromaha u 11. godini života u obliku električnih moždanih valova (EEG=elektroencefalogram) pojavljuju elementi valova djeteta od 3 do 5 godina. Nije bilo dosta osjećajnih poticaja ljubavi, pa se mozak nije u svom dnu dostatno razvio. Dogodi se da najbolje hranjena djeca u bolnicama bez majke umiru od nedostatka ljubavi. Liječnici su nazvali tu pojavu marasmus ili hospitalizam ili sindrom iščupanosti ili anaklitička depresija. — Ne živi čovjek samo od kruha! Ni tijelo se ne može razvijati bez sunca ljubavi.

45. Zakon vrijedi i za životinje. Psiholog Hunt ustanovio je da mali štakori, ako gladuju oko 24 dana iza rođenja, postaju čitav život razdražljivi i povučeni. Ako gladuju oko 38. dana i dalje, to nema nikakvih posljedica. Lidell je slično ustanovio kod kozlića. Male guščice fiksirale su se na samog Lidella te su spavajući po noći od vremena do vremena pijukale i, ako ne bi čule »mamin« odgovor, budile bi se i tražile ju očajno pijučući. Lidell je morao naučiti pijukati na guščji način i onda je sve bilo u redu. Sve ptice navežu se tako na onoga koji se, pošto su se izlegle, njima bavi. Majmunčići lišeni majke postaju nesposobni da kasnije imaju potomstvo i seksualne odsone. Na toj pojavi temelji se i pripitomljavanje divljih zvijeri.

DJECA PROBIJENIH SRDACA

46. Dr John Bowlby, stručnjak UNESCO-a, koji je u toj misiji bio i u Zagrebu, skupio je podatke o djeci koja su ostala u prve tri godine bez majke. Evo kako opisuje zapušteno dijete raskinute duše:« U drugoj i u trećoj godini života čuvstvena je reakcija na odvajanje ne samo jednako teška, nego dijete i osobu koja majku zamijenjuje često grubo odbija i ostaje kroz nekoliko dana, čitav tjedan i više veoma nemirno i bezutješno. Većina je u stanju akutnog očaja, pa viču ili neprestano tužno plaču. Odbijaju hranu i njegu. Spavaju jedino kad se

premore.« — Bobi je dječak od 24 mjeseca. Majka ga je najprije posjećivala svakog dana u bolnici, no čim je smanjila posjete na dvaput tjedno, a pogotovo kad je sasvim prestala dolaziti, dijete je postalo ravnodušno, sjedilo je u kutu sišući prstiće i sanjareći turobno. Onda je postalo razdražljivo. Bobi je prestao govoriti, stalno je bio prljav i mokar. Sjedio je pred tanjurom i bez teka mazao hranu po stolu. Svakome je dopuštao da radi s njime što hoće. On ionako ništa ne vrijedi kad ga je napustila ona kojoj je povjerio čitavo svoje srce.

47. Pod dojmom ovih potresnih opisa ne smijemo misliti da uvijek moramo biti uz dijete. Dijete treba privikavati i na samostalnost. Ako se samo lijepo igra sa zvečkom i zadovoljno guče, ne moramo mu se nametati svojom brigom. Dijete je osobito ranjivo ako je nezadovoljno budući da se muči sa zadatkom koji još nije svladalo: da sjedne, da ustane, da progovori itd. Kad svlada koji zadatak svoga razvoja, onda je sretno i sigurno, pa lakše podnosi odsutnost majke. — Dobro je da i drugi ljudi budu u blizini, da se i na njih dijete navikne, pa će lakše podnijeti povremenu odsutnost majke. Ne može se spriječiti da majka ne oboli ili ne otputuje kamo — konačno može majka i umrijeti u razdoblju do treće godine, — onda je spas za dijete ako se već priviklo na druge likove. Uvijek treba promatrati dijete kako se priviklo na razne ljude.

Kad se radi o posvojenju malog djeteta, treba misliti na ovu zakonitost i pripraviti postupno navikavanje na nove likove.

PROBIT ĆEMO IM SRCA...

48. Dijete ne razumije što mu kažemo ako se tome ne pridruži topao glas, poljubac, zagrljaj, milovanje... Može i prisutna hladna mati, koja ne osjeća svoga majčinstva, zapustiti dijete.

Dijete nije kofer koji možemo jednostavno ostaviti kod bilo koga da u inozemstvu zarađujemo devize ili da sagradimo kuću. Pričala mi je majka u vlaku: Gradili smo kuću. Ostavila sam dijete kod bake da nam ne smeta u velikom poslu. Meni se srce kidalo, a mali je očajno plakao. Morala sam uteći od njega. — Zašto ta mati nije slušala radije svoje srce koje se kidalo, kako sama reče? — Druga se opet hvalila kako joj je dijete sad mirno i dobro nakon dva mjeseca u bolnici, a prije nije imala mira od njega. Protrnuo sam kad sam čuo: Dva je mjeseca bilo dijete u bolnici bez nje! — Rekao sam joj: Bu-

dite sretni kad Vaše dijete postane živahno i prisno kao prije. Dok je takvo bilo, lijepo se razvijalo i duševno i tjelesno, a sad je kroz ova dva mjeseca zaostalo u razvoju.

U trci za zaradom i ne znajući kako je lijep i neophodan majčin odgoj u prve tri godine, mi trgamo dječja srca.

Molim kopljem probijeno Srce Isusovo da očevi i majke shvate da dijete bez njihove ljubavi duševno stradava. U trci za devizama mogli bismo dobiti naraštaj duševno unesrećenih, tužnih i doživotno nesretnih ljudi.

TIJELO — HRAM DUHA SVETOGA

(I Kor 6,19. I Kor 3,16. 17.)

NANJUH NA SVIJET

49. Sva su djela Božja lijepa. On ne može stvoriti nešto ružno, a izatkao je čovjekovo tijelo do posljednje žilice. Kako smo ipak došli do toga da nekoje dijelove, i to upravo one iz kojih klijuča novi život, nazivamo ružnima?! — Kriv je tome najviše naš bijedni njuh. Imamo najbijedniji njuh u živom carstvu. Samo nam grubo kazuje: Ovo jest za hranu! Ovo nije! Da bar to kazuje točno! — Životinje se u prirodi ne otruju jer im njuh točno kazuje što je dobro za hranu, a mi moramo njih upotrijebiti da to saznamo. Svinja zna koje su gljive jestive, mi ne. Pas ima tako divan njuh da po njemu prepoznaje sve: za njega nema neugodnih vonjeva, on doživljuje sve vonjeve kao mi boje.

Kod ljudi su njušnji moždani putevi najprimitivniji dio mozga (rhincephalon) koji nije obavijen mijelinskim opnama. — Čovjek ima druge neisporedive prednosti, pa je u lubanji trebalo mjesta za druge važnije sposobnosti, u službi duševnog života. — Nek nam stoga njuh, koliko već može, kazuje šta nije za našu ishranu, a nemojmo mu povjeriti da sudi o svemu kao da je sve ružno što naš nos ne podnosi. U tom bi slučaju imali »nanjuh na svijet«, a ne nazor na svijet. Glavno naše sjetilo jest vid i sluh. — Nemojmo ni djetetu govoriti da su neki dijelovi tijela »fuj«!

TIJELO JE MOJE

50. U prve tri godine života djetetovo se tijelo budi počevši od ustiju pa do spolnih organa koji dolaze posljednji na red.

Znak da su živčani putevi sazreli jest što pobijele ovivši se bjelkastom mielinskom opnom. Prije nego se to zbude, dijete nije sposobno vladati svojim tjelesnim potrebama: mokri i blati poda se. Kad putevi sazriju, samo će od sebe postati suho i čisto.

Štogod dijete doživi u tim ranim godinama usjeći će se u njegovu duševnost doživotno. Već sada pripravljamo kasniju vlast nad tijelom. Kao što se ne može vladati konjima zapregnutim u kola ako čovjek ne uhvati sigurno uzde u ruke, tako ne može vladati svojim tijelom ako ga mirno i pouzdano ne prihvati, osobito spolne organe. Potrebno je da ih dijete doživi i nije potrebno da se prije pete godine dijete prisiljava na stid. Dijete se zabavlja sa svojim tijelom kako mu zrije. Nije dobro previše ga odvraćati od toga. Dosta je da ga zabavimo drugim stvarima, pokrijemo ga dobro prije spavanja. Možemo mu npr. reći: »Dosta si već upoznao(la) svoje tijelo! Stariji to više ne rade!« — Kao i svi drugi dijelovi tijela i seksualni organi moraju imati svoje ime, hvalit ćemo ih i nećemo ih izostavljati u spominjanju.

TIJELO NIJE MOJE

51. Na dva načina znaju nepametni odgojitelji pogriješiti. Dok je dijete bilo zaokupljeno ustima, roditelji su mu davali dudu da se smiri i zaspi. Sad, u istu svrhu, neki se dosjete da podraže već probuđene druge dijelove tijela, da se dijete umiri, posebno spolne organe. Time ga već pripravljaju na buduće samozadovoljavanje u mladosti i pokazuju prevlast nad njegovim tijelom koje kao da su preuzeli iz njegove vlasti. — Drugi je način još škodljiviji: sipaju munje i gromove na dijete, lupaju ga po prstima što dodiruje svoje tijelo. Ono će ipak kasnije samo sebe dodirivati tim više uz osjećaj krivnje i upravo se ustaliti u toj kod druge djece prolaznoj igri. Pazit će samo da ga roditelji nikad ne zateknu. Tako dijete neće normalno prihvatiti svoje tijelo: sve u vezi sa seksualnim organima bit će doživljeno sa strahom i jakim osjećajem krivnje. Takvi u mladosti imaju sto muka da se otmu masturbaciji.

Ako psiholog djetetu na kasnijem uzrastu dadne da slika ljudsko tijelo, ustanovit će da izostavlja neke dijelove, posebno seksualne dijelove, da tijelo nije potpuno doživljeno i tako da je schema corporis (oblik tijela) nepravilna.

52. Kako vidimo, seksualni odgoj počinje već sada. U ovo doba dijete upoznaje razlike dječaka i djevojčice. Ako rodite-

lji nemaju druge djece ili su sva dječaci ili sve djevojčice, dobro je da iz susjedstva dovedu djecu drugog spola nek se skupa kupaju. — Vrlo teško znaju odjeknuti glupe tvrdnje starijih ili prijetnje da će im, budu li zločesti, odrezati pipac. Dječak u svojoj naivnoj nepoučenosti misli da je kćerkici netko odrezao seksualni organ i da i njemu prijeti ista opasnost. Treba mu sve lijepo rastumačiti: sekica će biti mama, narast će joj grudi i imat će mlijeko za najmanje. Tako ih je Bog načinio, oboji su jednako vrijedni. Znam slučaj da je glupi odgovor odraslih smetao čitav život: Mali je pitao: »Teta, što ako se odreže pipac?« — Ona mu je rekla: »Odmah bi umro!« Tako je u njemu nastao kastracioni kompleks i na tom temelju spolna nesposobnost za bračni čin. U podsvijesti je doživljavao nesavladivi strah da će mu biti odgrižen dio tijela i da će umrijeti. »Nitko ne treba tvoj pipac, nitko ti ga neće odrezati«, trebala je odgovoriti teta, a ono o smrti uopće ne stoji. — Razliku u tijelu treba rastumačiti i djevojčici: sve je kod nje u redu, ona je samo drugačija, ona će biti mama, a dječak tata.

ZDRAVA RADOST PROTIV BOLESNE

53. Ako se u drugoj godini pojavi novi član obitelji, pa i kasnije ako dijete bude zapostavljeno te doživi život težim nego prije, ono će se vratiti na stare izvore zabave i u njima se ustaliti: u igranju sa svojim tijelom. Mjesto da napreduje, ono će prestati govoriti, opet će mokriti u krevet osjećajući mutno da se u to doba još majka njime bavila i da je bilo ljepše nego sada. Djeca koja su bila okrutno kažnjavana jer su se dodirivala spolnih organa, vraćaju se kojiput području oko ustiju: grizu uporno nokte ili kopkaju neumorno po nosu. Sve su to znakovi nevaljalog postupka s djetetom. Uporno zaustavljanje na ustima i traženje dude mnogo dulje od druge djece može imati podlogu i u činjenici da je dijete naglo i prerano odbijeno od grudiju. Inače, dok je malo, pustimo mu samo njegovu dudicu.

54. Svako naglo hlađenje ljubavi i zapuštanje djeteta može uroditi upornim čudnim navikama: da dijete, kad već ne može dobiti ljubavi, krade predmete koji pripadaju onima koji bi ga trebali voljeti. Na taj simbolički podsvjesni način traži ljubav i od drugih pa nastaje čudni kradljivac, kleptoman, koji ne zna zašto uzima neodoljivo pa i nepotrebne stvari.

Na razne druge načine nezadovoljeno dijete može uteći u laž i u bolesti, u nastrano ponašanje i grimase samo da svrati pozornost na se.

Svim je tim bolesnim radostima jedini lijek zdrava radost i napredak prema odraslim oblicima saobraćaja s ljudima.

Kasnije se djetinjstvo zaboravi, ali sve ostane zapisano u podsvijest kao blagoslovljena ili teška baština. Poštujmo stoga i svoje odraslo tijelo i tijelo djetetovo kao »hram Duha svetoga« (I Kor 6, 19.) — »Ne znate li da ste hram Božji i da Duh Božji prebiva u vama? Ako tko razara hram Božji, njega će Bog razoriti, jer je svet hram Božji, a taj ste vi.« (I Kor 3, 16. 17.)

NADMUDRIMO MALE MUDRIJAŠE!

SRDŽBA I STVARALAŠTVO

55. S buđenjem čitava tijela spojena je i želja za posjedovanjem, za oblikovanjem i zdrava borbenost (agresivnost). Dijete se ljuti, kida stvari, izjavljuje da će ubiti — osobito konkurenta koji joj mamu zaokuplja. Sve su to divlja, ali zdrava očitovanja rasta. Treba pustiti da biljka izraste bujno, makar i divlje, a onda je treba obrezivati i dotjerivati. Nećemo se zgražati nad tim pojavama, promatrat ćemo ih sretni što se dijete poput usjeva u vrtu snažno razvija, ali ćemo dosljedno i čvrsto reći što ne valja i ako pokuša provesti u djelo te svoje nelijepe porive, zaprijetit ćemo mu se i kazniti ga. Dijete koje je duboko navezano na roditelje, ustuknut će već pred ozbiljnim i namrgođenim licem svojih roditelja. Uvijek mu pustimo da očituje svoju borbenost i srdžbu pa ih prihvati kao i svoje tijelo, nemojmo ga kažnjavati za riječi, samo za djela po tim riječima. Nek se radije iskali na nečem drugom, na nekom predmetu! I tu vrijedi isto pravilo: Ne možemo vladati svojom srdžbom ako je svijesno ne prihvatimo. Treba uzeti uzde čvrsto u ruke, a ne u strahu pobjeći od kola i konja!

56. Lakše je odgojitelju lupiti dijete, teže je naći vremena za kratki razgovor s njime u kojem ćemo mu zaprijetiti, ne što nam je iskreno reklo što osjeća, zbog toga je zaslužilo pohvalu, nego da se ne usudi učiniti nešto »zločesto«.

Strahom se i okrutnošću postizavaju brzi odgojni uspjesi, ali se uništavaju i koče zdravi pogoni duševnosti. Nipošto u životu nije najbolji čovjek koji nema u sebi borbenosti i ne

zna reći: Ne! Samo onaj zna slušati koji je sposoban i ne slušati, no sluša jer uviđa da treba poslušati i hoće to. Tko uvijek, i svakoga i u svemu sluša, ne zna slušati, on je slabić ili je slomljen i ukočen strahom.

U trećoj godini i prije dijete želi nešto napraviti: iz blata, iz pijeska, iz papira... voli šarati, slikati, rastavljati predmete u dijelove. Nemojmo mu gušiti te stvaralačke porive! Sve u životu počinje s igrom. Bez igre nema ni kasnijeg rada. Omogućimo mu da stvara i gradi, pa će u životu manje rušiti: i sada kao dijete i kasnije.

NEĆU! NEĆU!...

Najčarobnija i najdraža riječ jest djetetu u trećoj godini: Neću! Sve oko sebe izaziva svojim prkosom. Kao i ostale riječi i ova ima kod djeteta svoje posebno značenje, drugačije od odraslog »neću«. Djetetov »neću« znači otprilike: »Neću kad ti hoćeš, nego kad ja hoću!« — Dijete se bori za svoju prvu samostalnost. I opet jedan znak da je zdravo i dobro razvijeno. Načinimo pokus pa mu rastumačimo taj njegov »neću«: Dobro, ti ćeš to učiniti kad sam budeš htio! — Ili mu, nadmudrivši ga, uvijek ili što češće pružimo priliku da sam bira. Dijete, naime, vježba svoju volju koja se, eto, rodila, a okruženo je samim divovima koji ulijevaju strah. »Hoćeš li se oprati žutim ili crvenim sapunom? Hoćeš li obući cipele ili sandale? Hoćeš li najprije krumpir, a onda rezance ili prije rezance«... Kupujmo tako stvari i izmišljajmo prigode da se njegova dragocjena volja vježba u odlučivanju i osjeti se priznatim od divova oko sebe. U sobi se toliko toga ne smije, pustimo ga van na dvorište da se odlučuje i bira što želi.

58. Dijete sve oponaša i sve hoće imati. Možemo mu dati škare, nož i slične stvari, ali mekane iz plastične mase, isto tako tanjure, čaše i žlice. No mali Armin hoće i tatinu cigaru! Tata je odrezao dio cigare, stavio mu u usta, zapalio, a mali Armin u plač, ne zna što bi s njom, a ona dimi ispod nosa. Nikad nije više tražio cigaru. Pokažimo djetetu kako vilica, nož i škare mogu »boljeti« kao što vatra opeče, a snijeg je neugodno hladan. Sve to dijete treba da nauči.

Nećemo mu uvijek i u svemu udovoljiti, jer dijete treba da se privikne na stvarnost sa njezinim granicama preko kojih se ne smije. Uživimo se u njegov položaj pa mu zacrtajmo širok, ali određen put: Ovo se ne smije i to nikad, a ovo se smije!

59. Općenito štogod dijete može samo napraviti, neka pokuša, nemojmo mu trčati u pomoć nego pohvalimo što već može toliko toga učiniti kao »veliki«: svući se, obući se, zakopčati i otkopčati puce, obuti i skinuti cipelice, popeti se na stepenice, izliti vodu, naliti je... Kako su to sve čarobne gre!

Charlotte Bühler s pravim razumijevanjem promatra rođenje ličnosti svoje male Anice: »Dijete je u krizi. Odnos prema majci dobiva značaj mučne raznježenosti. Dijete hoće majku, ni za čas joj ne da od sebe, ali sve se odvija kao da mala Anica želi mamu ne da se veseli radi nje, nego da je razdražuje i u danom slučaju ipak provede svoju volju.«

Na tom području čekaju odgojitelje još dugotrajni odgojni zadaci da se oplemeni dječji egoizam i srdžba.

MALI LUKAVAC

60 Od rana se dijete navikne da plačem i drekom dobije što hoće. Moramo ga kojiput u tome razočarati, kad na taj način traži što mu nije potrebno, da se na vrijeme razuvjeri kako takav postupak nije nepogrešiv i da nije uvijek nagrađen za plač i dreku. Plač i dreka neće mu ništa naškoditi, razvit će mu glasnice i pluća. Prave potrebe udovoljimo mu bez velikog zatezanja i bez nestrpljivosti nego u ljubavi. Bog će nas nagraditi: Što god ste učinili jednome od najmanjih mojih, meni ste učinili! (Mt 10,42).

Trogodišnje dijete pokuša i malo vještiji postupak. Baci se na zemlju, lupa šakicama i dreči... eto malog histerika! Bez publike i uzrujavanja takva predstava nema smisla. Pustimo li djetetu, oblici teatra razvijat će se u drugi, treći i četvrti prizor, pa ćemo se čuditi kako smo dobili nasilnog i nesnosnog razmaženog histerika koji čudnim ponašanjem i kasnije u životu iznudi što hoće.

Dijete i samo pati od svojih ludih i neprestanih želja, pa mu stariji moraju u tome čvrsto pomoći. Život je pun granica i ograničenja, dijete se mora priviknuti na stvarnost. — Mali je neumorno cmizdrio kraj svoje bake da mu utaži bar koju od njegovih beskrajnih želja. Baka je strpljivo slušala taj koncert malog kompozitora, a onda mu reče: »Miro, sad se ti odmori, a ja ću nastaviti!« i počela je oponašati maloga u cmizdrenju. Tako je na šalvjev način pomogla mališanu da shvati kako svijet nije »servis« za ispunjenje svih mogućih ludih želja.

61. Je li to moguće? — Pa i ne mora. Bog nije dao nikakve zapovijedi da moramo jesti ili da se moramo oženiti, nego je utkao u nas jaku težnju. Prije treba opominjati ljude da ne budu neumjerni u jelu, u pilu i u zadovoljavanju ostalih nagona. — Ali, evo, među ostalim predstavama, mala je smislila i ovu: Neće jesti! Ako njezin »neću« znači »hoću kad ja hoću«, dosta je pričekati. Malo je teže ako dijete zaigra na drugu kartu: »Neću ovo, hoću nešto bolje! Ja nisam gladna kruha nego jagoda!« izdala se jedna mala filozofkinja.

— »Poljubi, pa ostavi!« — govorila mi je mama i ja sam joj danas zahvalan jer nemam poteškoća s jelima: nije se stvorila naviknuta odbojnost na pojedina jela. Da me majka kažnjavala i silila, zamrzio bih doživotno neka jela. A da mi je popuštala željicama, postao bih izbirljivac možda pokvarenih zubiju od samih slatkiša.

62. Ne smijemo nikad, pogotovo kod jela, kažnjavati da dijete nešto dobro učini. Prijetnjama i kaznama da se nešto učini, omrazi se i negativnim refleksima optereti jedna pozitivna akcija. Silenje na hranu rađa odbojnošću prema njoj.

Psiholog Osgood davao je mališanima obročiće svega i svačega. Mjerio je šta su djeca potrošila i ustanovio da su točno uzeli što im je trebalo: prema težini tijela i rastu uzeli su baš koliko treba masti, bjelančevina, tjestenine, soli, tekućine! Mi ipak stariji uvijek znademo bolje šta djetetu treba. A budući da smo civilizirani vješti kuhari, kuhanjem, dotjerivanjem i začinima tako izvaramo svoj »tek« da nam izvaran više u životu ne govori šta mi zaista trebamo.

Dijete neće jesti, šta da učinimo? — Mjesto njega jesti ne možemo, pa onda pustimo da ogladni. Glad je nesavladiv i ujedno je najbolji kuhar. Niti im opterećujmo ishranu silenjem, niti im popuštajmo sladokusnim željicama, pa se ne bojmo za njihovo zdravlje doklegod se u domu raznoliko i zdravo priređuje hrana.

Trogodišnji Armin neće salatu od rajčice, on voli samo »paradajz-juhu«. — »O, fino, Armin, ostat će više za mene!« — Počeo sam pred njim birati same odreske od rajčice i slasno ih trošio — »Armin!« — Gledao me je sa zanimanjem, a onda se obratio mami preplašen, da će rajčica nestati: »Mama, daj i meni šalate od rajčica!« — Jedan dječji »neću« pretvorio se čak u želju kakvih je puno njegovo ćudljivo srce.

63. Svi ti sukobi djeteta sa stvarnošću neka prolaze kao oblaci ljetnoga dana koji za čas zastru sunce ljubavi i veselja. Dijete sve brzo zaboravlja, pa zaboravimo i mi i nemojmo pričati susjedama i susjedima o njegovim nevaljanštinama, osobito ne pred djetetom. Recimo da je dobro dijete i da popravlja što skrivi jer voli svoje roditelje, a i oni vole njega i žele da postane što bolji čovjek. Ako tako govori zaista dobra mati i zaista dobar otac, onda dijete — koje ih oponaša — ne sumnja da se tako treba ponašati.

* * *

RAZGOVOR S DJETETOM

64. Posve malo dijete govori smijehom, gukanjem i plačem. Zaljubljena mati nauči razlike između različitih krikova i plačeva. I njih već prožima ljudska inteligencija u razvoju, nisu dječji izrazi prije govora životinjski.

Dijete počne učiti ljudski govor oponašajući zvukove oko sebe. Isprva opetuje sve što čuje i samoga sebe: mumlja, čavrlja, guče i sve bolje oponaša sve glasove (foneme) koje čuje . Psiholog Osgood snimao je djecu i ustanovio tako vješto oponašanje da savršeno izvedu i najčudnije glasove oko sebe. Iza šeste godine života čovjek izgubi tu vještinu, pa se teško privikava na točne glasove tuđega jezika.

MAMA, TATA . . .

65. Najlakši su usmeni suglasnici: m, b, p; zatim zubni: n, d, t; a najlakši je samoglasnik »a«. Ima mudrijaša koji zavole »e« ili »u«. Mamama . . . bababa . . ., papapa . . ., nanana . . ., dadada . . ., tatata . . .« Joj, prvo je nazvao mene!« prepiru se možda tata i mama. Kojiput i »teta« svojata prvenstvo, a mali se ili mala samo vježbala i igrala jezikom. Pomalo će dijete shvatiti, što nijedna životinja ne uspije, da neki sklopovi suglasnika i samoglasnika znače osobe i predmete. Taj čudni odnos, duhovni odnos značenja: označenoga i znaka, temelj je ljudskog govora. Većina jezika imaju u nazivu oca i majke najlakše dječje glasove.

Koga dijete prvog nazove s razumijevanjem, ne može se sa sigurnošću ustanoviti. Vjerojatno onoga tko se najviše oko djeteta kreće i javlja se opetovano na »mama«, »baba«, »tata« ili »teta«... Ni samo se dijete neće kasnije sjećati ničega. Eto, već tako malo, postavlja nam nerješive zagonetke.

ŽELJE GOVORE

66. Prve djetetove riječi znače čitavu rečenicu, znače njegovu želju, a imenovani predmet ili osoba jest ono što želi. Postupno će usvojiti svu zamršenu zgradu materinjeg jezika. Sebe će dugo nazivati kao roditelji: imenom će se nazivati i govoriti o sebi u trećem licu. U trećoj će godini smoći toliko svijesti da sebe označi s »ja«!

Nije dobro oponašati dijete u njegovu dražesnom tepanju, neka ono nas oponaša. Opetujmo ispravno što je dijete iznakaženo izreklo. Inače bismo ga ustalili u dražesnom peskavom »s« (s je jedan od najtežih suglasnika koji se u govoru najdalje čuje). Imajmo strpljivosti da s djetetom razgovaramo, pustimo mu nek izrekne do konca što hoće makar smo već shvatili što hoće. Opetujmo pravilno što je dijete iznakaženo reklo. Starija djeca odlično nam mogu pomoći da dijete oponašajući nauči ispravno govoriti.

Od nas šutljivih muškaraca dijete bi se slabo naučilo govoriti. Svi mi govorimo »materinski jezik«. U Zagrebu su se pedijatri mučili s djetetom koje u petoj godini još nije progovorilo. Prvo što je izreklo bila je psovka što ju je u kući najviše čulo. Eto, to je bio »očinski jezik«.

Dijete brblja igrajući se. Nije uvijek zanimljivo slušati ga, ali je šteta zaustavljati ga u toj vježbi. Znamo već da se dijete oslobađa svojih poriva i umiruje se izrazujući ih govorom. — U četvrtoj godini dijete će se već lijepo izražavati i obasipati će nas najčudnijim pitanjima, pa se četvrta godina naziva »pitalačko doba« (Fragealter).

POHVALA, NAGRADA ILI KAZNA

67. Naviknemo li dijete na nagrade, bit će dobro dok dolaze nagrade i da dobije nagrade. — Dijete nije još sposobno da bude dobro radi same dobrote koja usrećuje. Nema još ni vjerskih motiva po kojima bi uvidjelo da je dobrota vječna, pa će je Bog potpuno u nama razviti i po toj ćemo sličnosti s Njime biti sretni dovijeka. — Dijete može biti dobro radi pohvale i zadovoljstva roditelja koje ljubi i koji njega vole. Osobni odnos s roditeljima najbolji je temelj kasnije savjesti. Dijete će pomalo usvojiti kao vlastite misli glas roditelja koji ga opominju ili mu odobravaju što radi. Taj će roditeljski glas postati svojina vlastite svijesti da će dijete misliti da samo sebi govori. Roditeljski glas postat će glas vlastitih misli. Tako usvojen i u sebe uvučen glas roditelja psiholozi nazivaju Nadja (Super-ego). Vlastiti razumni uvid, ako se podudara s objektivnom istinom o onome šta je dobro, a šta je zlo, može se s pravom nazvati i glasom Božjim. — Tako, eto, roditelji počinju graditi u svojoj djeci savjest: njihov glas pretvorit će se u »Božji glas«. Bude li to glas jake ljubavi, pametan, umjeren i snažan, dijete u svom čudorednom razvoju neće doživljavati težih kriza. Bude li pretjeran i divlji, bunit će se protiv njega. Bude li tiranski pun prijetnji, dijete će se ukočiti i drhtati pred njim i duševno će oboljeti od nerazumljivih strahova i tjeskoba. Bude li ćudljiv i nestalan ili dijete bude prepušteno svojim hirovima, neće se prava savjest ni razviti.

68. Bolje je hvaliti učinjeno djelo nego hvaliti dijete. Budući da svaki napor ne donosi ploda, pa kad nemamo djela da ga pohvalimo, hvalimo djetetov napor uvjeravajući ga da će jednom uspjeti ostvariti što sada još ne može. I pred drugima hvalimo šta dijete može i šta će uskoro moći učiniti, a ne samo dijete.

Pripravimo i pretvorbu našeg glasa u Božji glas: recimo djetetu da Bog sve vidi što ono radi da ne bude dobro samo kad ga roditelji nadziru. Dugoročni krivi postupak, osvetit će nam se kasnije kad mi već zaboravimo kako smo postupali s djetetom. A šta je dobro i zlo, dijete će najbolje naučiti oponašajući nas. Ono može shvatiti da je maleno pa da ne smije još uzimati nož, oštru viljušku, škare, šibice itd, ali nažalost ne može shvatiti da ono ne smije lagati, psovati, biti neuredno, grubo i slično, a mi odrasli smijemo.

69. Pohvala je bolja od nagrade jer je razgovor, a ne samo stvar, osobni odnos, a ne samo mrtvi predmet. Reći ćete: I pohvala je nagrada. Jest, ali je duševni dar: sebe sama u pohvali dajemo, darujemo mu svoje dobro mišljenje o njegovu napretku. Igračke i slatkiši neka budu za dijete zadaci kojima će se baviti, a ne uvjeti da bude dobro.

Pri svemu tome treba da dijete bude uvaženi član obiteljske zajednice, ipak ne neprestano središte pozornosti. Nije dobro ako se dijete navikne da se cijeli svijet oko njega okreće.

A što ako razgovor ne uspijeva i dijete nas ne sluša? — Prvo se upitajmo šta smo od djeteta zahtijevali: Da li je ono spo-

sobno shvatiti naše zahtjeve? — Ako jest, onda stojimo pred činjenicom da naš odgojni razgovor nije uspio pa ćemo morat pribjeći kazni. No o kazni govorit ćemo slijedeći puta.

MALA TEREZICA RAZGOVARA SAMA SA SOBOM

70. Tri su joj godine. Mama joj je rekla, bude li jela zelene kruške, bolit će je želudac. Tereza ne zna da je mama iz prikrajka sluša i ovako riječima izražava svoju nutarnju borbu savjesti: »Uzmi samo, uzmi, kruške su ipak dobre!« — »Ne, ne one nisu još dobre! Kad su dobre, onda su žute. Ove su posve zelene.« — »Vidim jednu koja je već manje zelena. Gotovo! ne smiješ je uzeti. Majka bi grdila.« — »Ne, mame uopće nema, ni tate nema, ni bake nema, ni djeda nema. Ni tetke nema. Nitko neće opaziti ako uzmeš jednu krušku, ima ih tako mnogo!« — »Ako jedeš jednu krušku, boli te želudac, ludo jedna!« — »Ali ja hoću da me boli želudac«, dreknu Terezica, brzo otkine krušku i nestane iza grma.

Mama je, biva slučajno, ušla u vrt. Tereza joj pristupi s nemirnom savješću. »Hoćeš li da te poljubim?« pita mama. Mama ju je poljubila. Mala počne svoju ispovijed: »Mama, ako je zločesta djevojčica uzela jednu krušku i pojela — ne! ako bi zločesta djevojčica otkinula mnoge kruške i pojela, tad bi je sigurno bolio želudac, tako je!« — Majka potvrdi da je tako. »Ako bi pojela deset ili sto zelenih krušaka, tada bi je strašno bolio želudac.« — Mama potvrdi: »Sigurno bi je bolio želudac!« — »A kad bi pojela samo tri«, produži Terezica koja zna sigurno brojati do tri, »manje bi je bolio želudac.« — »Sigurno, manje bi je bolio«, potvrdi mama. »A kad bi pojela samo dvije kruške, onda bi je jedva malo bolio želudac, sasvim malo, tako je.« — »Tako je«, potvrdi mama. »A kad bi pojela samo jednu krušku, to bi bilo kao da nije nijednu pojela, ne?« istražuje mala dalje. Mama šuti. »Tada je trbuh uopće ne boli«, zaključi Terezica odlučno. Mama joj potvrdi: »Ne, tada je ništa ne boli.«

71. Terezica je završila svoju ispovijed ili ispitivanje savjesti, pa će sada nastaviti mama — ispovjednik, a svaka će joj riječ važiti prema tome kakav je odnos među njima i koliko među sobom razgovaraju: »Ali ona ne smije jesti ni jednu krušku jer je mama zabranila!« — rekne joj mama. »Ali ipak mame i nikoga nema. Nitko nije vidio da je uzela jednu krušku?« — pokušava se braniti Terezica. — »Svejedno, Terezice, mamu treba slušati jer mamu volimo.« — Na te riječi Terezica

zašuti pogođena, no nastavi da se riješi osjećaja krivnje: »Ti si luda! Ako tko uzme jednu krušku, voli on jednako mamu!« — »Znaš, Terezice, kad mala zločesta Terezica, koja je pojela krušku, a nije smjela, postane veća, slušat će mamu i onda kad je nema!« — zaključi mama. Terezica je zašutjela i pobožno slušala. To je bilo previsoko za nju, ali je mama računala da će ona još razmisliti o tome i jednom shvatiti. Izostavila je Terezina mama da Bog sve vidi i da će sama biti nesretna od svoje zloće.

Da li je mama mogla bolje postupati u sudbonosnom odgoju Terezijine savjesti? — Pokušajmo to s našom malom Maricom i Stankom!

Samo ljubav u dnu svega odgoja i što plemenitiji postupak s djetetom pripravljaju tlo za susret s Bogom ljubavi jer Bogu pripada to malo srce. Terezica treba da bude dobra konačno u Božjoj, a ne u roditeljskoj službi.

Eto, tako se očitovala još nesigurna i ne uvijek uspješna, ali vrlo lijepo na ljubavi sagrađena »savjest« jednog trogodišnjeg djeteta.

* * *

ŠIBA JE U RAJU RASLA

72. Kad je riječ o odgoju, najčešće se opetuje ova narodna poslovica. No naše majke i očevi znaju i za kritiku ovakva postupka, pa se u narodu veli: »Malo se hoće da dijete zaplače, a mnogo da k pameti dođe.« Šibom se lako natjera dijete u plač, no traži se nešto drugo da k pameti dođe. Naš narod zna da se dijete odgaja putem ljubavi: »Dijete čita iz očiju, tko ga voli.« »Dijete mnogo pita jer malo znade.« — »Dijete svašta ho će, a ne zna što hoće.« — O, ima naš narod dobre oči i lijepu dušu, pa se raduje djetetu i njegovu napretku: »Iz kolijevke kućno sunce grije.« — »Djetinji dani suncem obasjani.« — »Djetetu malo treba da bude vele radosno.« — »U djetinjoj ruci i mala stvar golema se čini.« — »Po djeci se duša liječi.« — »Što dijete čuje pokraj ognja, govori nasred polja.« — »Dijete i naljuti i odljuti.« — »Djetinje oči ne mile se zloći.« Pred djetetom osjećamo da moramo biti bolji. Dok ga zloćom ne zatrujemo, dijete mu se opire: »Djetinje oči nemile su zloći.«

Kraj ovih dubokih narodnih izreka još nam se najplićom i najgrubljom čini izreka: »Šiba je u raju rasla!« — Ne brane li se ovdje roditelji koji tuku svoju djecu, a nisu sposobni strpljivo s djetetom razgovarati?

TREBA LI DJETE KAŽNJAVATI?

73. Ili je dosta razgovarati s njime? — Kad reknemo razgovor s djetetom, ne mislimo na duga predavanja nego na kratke odgovore, zahtjeve, odobravanja i prijetnje. I kažnjavanje je nekakav razgovor uz pomoć ljutita glasa i šibe, a dječji plač je isto neki odgovor. No osjećamo kako se kažnjavanjem razgovor spustio na nižu i lošiju razinu. Nije li kažnjavanje znak da roditelji ili dijete nisu sposobni za pravi ljudski razgovor? Nije li kažnjavanje neuspjeh u pravom odgoju?

Mišljenja su vrlo različita. Neki smatraju da bez šibe nema odgoja. »Tko štedi šibu, mrzi svoga sina«, piše u sv. Pismu Starog Zavjeta. (Posl. 13,24.) — Ali u Sv. Pismu Starog Zavjeta piše i to da muž može otpustiti svoju ženu. Nije li riječ o šibi »radi tvrdoće našeg srca«, kao što je Isus Krist rekao za rastavu braka da ju je Mojsije tolerirao radi tvrdoće srca u Izraelu? (Mt 19,8.) — Pri tome se zaboravlja da isti Stari Zavjet tvrdi da šiba nije za čovjeka: »Krma, šiba i teret za magarca su, a kruh, stega i posao za slugu su.« (Sirah 33,25.)

74. Ne možemo davati recepte i formule. Nisu sva djeca jednaka, nisu ni svi roditelji jednaki. Kao uputu možemo reći jedino: Nek bude što više ljudskih razgovora, a što manje »životinjskih« postupaka — »magarećih postupaka«, rekao bi nadahnuti pisac Sirah. Stoji da nekoji roditelji prebrzo silaze na »magareći« odgoj jer nemaju strpljivosti za razgovor. Dakako, ako razgovor ne uspijeva, ne preostaje drugo nego kazna.

RIJEČ TEŽA OD ŠIBE

75. Ima i razgovora težih od šibe koji dijete tako ponizuju i lome mu volju za dobro da mjesto pokajanja urode bijesom i uvredom u srcu. Pogotovo kad dijete sramotimo pred drugima.

Mnogi roditelji reknu djetetu: Ne volim te više! — I ta je zlokobna riječ teža od svake šibe. Na sreću dijete toga ne shvati doslovno i zna da ga roditelji ipak vole, a samo tako govore. Riječ »Ne volim te više« bila bi preteška kazna, pa bolje ne govoriti takve »laži«. — Jedna živahna kćerkica razigrano se zabavlja sad s tatom, sad s mamom i u svojoj razigranosti prekoračivala je granice, postala ćudljiva, nije slušala i prkosila je... Mami je dojadilo, sakrila je lice i rekla: »Ne volim te više!« — Mala za to ne haje. Mama opetuje: »Ne volim te više!« i opet opetuje. Kćerkica se uozbiljila, uplašila i briznula u plač. Preteška je to bila kazna za običnu dječju nestašnost. Zar ne bi bilo bolje da je malu s nekoliko udaraca umirila i oslobodila od nestašnosti od koje je i sama patila, nego što joj je govorila tako okrutne riječi: »Ne volim te više!« — Ljubav je osnovna potreba i osnovno pravo svakog djeteta. — Ti mladi roditelji nisu imali dosta ozbiljnosti i težine u svom značaju, kćerkica bi se umirila i na manje strašne prijetnje. Po svoj prilici dostajao bi ozbiljan glas mamin ili tatin i dijete bi se primirilo. Ta je majka vjerojatno i sama još bila dosta ćudljiva i nestalna u svojim postupcima, pa je djetetu previše dozvoljavala dok je bila raspoložena, a onda je posezala za najjačim sredstvima kad bi joj djetetova nestašnost dojadila. Možda je dijete zbog takvog postupka i postalo preslobodno.

Osim šiba i udaraca ima i drugačijih načina kažnjavanja, ako sama riječ nije dosta.

PAMETNIJI NAČINI KAŽNJAVANJA

76. Plemeniti su roditelji oduvijek smišljali koji bi način kažnjavanja bio bolji. Sveti Toma More uveo je u svoju obitelj da krivac dobije nekoliko udaraca paunovim perjem. Ta je kazna bila tako lagana da je pokćerka mala Margareta namjerno nešto skrivila da je poočim kazni jer se mala lukavka pobojavala da je poočim ne zapusti kraj četvoro vlastite djece. — Neki roditelji pošalju dijete koje je skrivilo u kupaonicu ili drugo samotno mjesto nek ondje malo razmisli i, kad smisli šta je učinilo, neka dođe i zamoli za oproštenje. — Može se djetetu nešto uskratiti, zahtijevati za pokoru da nešto očisti i pomete. Ako se sva djeca izmijenjuju u nekim neugodnim dužnostima, krivac može biti određen da i preko reda izvrši tu dužnost. U takvim slučajevima otvorena je mogućnost da krivac sam izabere pokoru. Svaka obitelj stvara tako svoj vlastiti stil pokore i ispaštanja.

Svi oblaci prijetnje i kazni treba da konačno prođu, pa da opet sine sunce dobrote i mira. Zlo je ako se dijete navikne

na nebo zatrpano oblacima i pomiri se time da sunca više nema. Zlo je također ako dijete osjeća da nismo u kažnjavanju pravedni te jedno dijete za istu stvar kaznimo a drugo ne.

77. Kojiput ćemo dijete kao za šalu udariti, pa i jače nego kad kažnjavamo, a ono će se smijati, a zaplakat će na mali udarac kao izražaj negodovanja. Važno je što se u djetetu zbiva i kako ono stvari osjeća. Kojiput će se osjećati krivo i patiti zbog svoje zločestoće, a kazna će biti pravo izbavljanje od nesnosnog osjećaja krivnje. Kazna u tom smislu ima također značaj odrješenja i oproštenja. Tako roditelji mogu teže kazniti dijete time što ga ne kazne ili odgode kaznu, nego da ga odmah kazne. Nekoja djeca traže novim prekršajima »izbavljenje kaznom«.

Dijete osjeća ljubav i brigu kroz kaznu. Razočarano bi bilo ako ne bismo marili za nj i ako bi nam bilo svejedno da li je zločesto ili dobro. — Predstavite sebi mališana sva musava koji se igra u blatu. Idu ljudi, prolaze i smiju se, svejedno im je. Dolazi mati i bijesni, grabi ga, pere ga, grdi ga... Tko ljubi dijete? Od koga će se dijete osjećati voljeno? Kome je stalo da je dobro i čisto? — Dijete i samo pati od svoje zloće i od svojih ćudljivih želja.

NEPAMETNI NAČINI KAŽNJAVANJA

78. Roditelji i odgojitelji žele da ih djeca slušaju i hvale se kako su uspjeli ako se dijete pred njima ukoči od straha. U tu svrhu služe im gromovi i munje, vjetrovi i tuča, strašila noćna i danja, policija i svećenici, pa i sam anđeo čuvar i mali Isus.

Kada grmi, onda »Bogo kara« što dijete ne sluša. — »Ako ne pojedeš svoj griz, plakat će mali Isus!« — »Nemoj se njihati na stolici!« — Dijete padne sa stolice. »Evo vidiš kako te dragi Bog kaznio!« — »Ne budeš li se mirno igrao sa svojom sestricom, tvoj anđeo čuvar tužit će te dragom Bogu.« — »Ne budeš li dobar, reći će velečasnom župniku!« — Ne hodaj po rubu pločnika, gle ondje je gospodin u crnom. On će te odnijeti!« — André Godin, belgijski psiholog, napisao je dvije knjige o Bogu djece i Bogu roditelja. On veli: »Nije Bog sredstvo da se postigne da dijete bude dobro... Bog i Crkva uvijek su za rast i napredak djeteta, a ne bezuvjetno uz roditelje. Samo kad se nalaze na istoj liniji rasta i napretka, nalaze se Bog, roditelji i Crkva na istoj strani, a nisu sredstvo roditeljske prijetnje, žandari izvana nametnute 'dobrote'.« — Na što sve mi ne

dođemo kao na zahtjev dječje 'dobrote'. Ni sebe neka roditelji ne pretvore u bau-bau, u sredstvo zastrašivanja.

79. Dijete se uči bojati. Posve malo dijete boji se samo jakog glasa i kad nestane podloga ispod njega pa počne padati. Ne boji se ni zmije, ni lava..., pravi je nebojša. Od nas nauči druge spasonosne i glupe strahove: od tame, od grobova i utvara i od inače posve dobrih ljudi kao što su liječnici, zubari, policajci, čuvari i svećenici.

Skloni smo općenito da kao odgojitelji kažnjavamo, ne kad su djeca zaista zločesta, zavidna, lažu i kradu..., nego kad nam idu na živce jer se živahno igraju, tj. rade što je za njihov razvoj najkorisnije. Ako dijete nešto razbije i ošteti, onda je strašno krivo, a kad opetuje naše psovke i ružni govor, onda je sve u redu.

Ne bi čovjek rekao, ali postoje roditelji koji upravo muče svoju djecu, tuku ih do krvi, iskaljuju na njima svoju grubost. Novine donose izvještaje o slučajevima u kojiam je državna vlast morala intervenirati. U velikim državama kao Zapadna Njemačka godišnje se preko stotinu djece na taj način ubije. Među takvim okrutnim roditeljima ima duševnih bolesnika, ali ima i neudatih majki koje bjesne na uljeza što im je pokvario račune pa im smeta. Zar je dijete krivo što je neželjeno došlo na ovaj svijet? — Ima roditelja koji svežu svoje dijete u tamnom kutu i ostave ga satima samo da oni mogu slobodno ići kuda žele. Čovjeku se srce steže kad vidi fotografije djece koju su roditelji ostavili da umru od gladi. Čini nam se da su to najstrašniji grijesi što ih ljudska zloća može počiniti. Krist Gospodin zaprijetio je onima koji sablazne jedno dijete da bi bolje bilo objesiti im mlinski kamen o vrat i baciti ih u dubinu vode, a šta bi rekao o ovim nemilosrdnim okrutnicima? (Lk 17,2).

ODGOJ SAVJESTI

80. Kadgod kažnjavamo, slažemo kamenove u zgradu buduće djetetove savjesti. Pravi i trajni odgojni uspjesi postižu se samo po ljubavi u koju mi premalo vjerujemo. Sve će to dijete iznutra usvojiti i postat će dio njegove ličnosti.

Ako je postupak roditelja utemeljen na ljubavi, razvit će se lijepa savjest koja razvija dijete. Ako je utemeljena na strahu, ukočit će duševni razvoj i iznakaziti dječje srce. Bude li savjest sva sazdana na strahu i prisili, nestat će je čim nestane straha. Zato je važno da ne pribjegavamo prečesto i prebrzo

kaznama. Što je manje ljudskih razgovora u djetinjstvu, to će ih više trebati, i to često besplodnih i gorkih, kasnije. Tko štedi vrijeme pa neće razgovarati s djetetom u ranom djetinstvu, potrošit će kasnije mnogo više vremena u besplodno kažnjavanje.

Šiba je u raju rasla? — Možda prije u našem nestrpljivom i nemilosrdnom srcu.

* * *

MOLITVA TROGODIŠNJEG DJETETA

81. Mislimo i na ranije mjesece, no htjeli bismo osvjetliti šta se može postići u vjerskom razvoju do treće godine.

DIJETE JE VIŠE BOŽJE NEGO NAŠE

Bog mu je stvorio dušu. Njegova je Providnost ravnala tajnovitim procesom oplodnje u kojem su se spojila dva Njegova inžinjerska zapisa: majčin i jedan od 200 do 500 milijuna očevih iz jednog bračnog sastanka. Roditelji samo odlučuju da u igru stave životne sile što ih je Bog izatkao. Naše čedo Božje je dijete još u punijem smislu po svetom krštenju: tu je od Crkve primilo predragocjeni vrhunaravni život po kojem je pozvano i osposobljeno da jednom sudjeluje u nutarnjem Božjem životu, u Božjoj trojstvenoj svijesti: kršteno je u ime Oca i Sina i Duha Svetoga.

POLOVICA RAZVOJA UMA

82. Budući da dijete pet puta brže raste i napreduje nego odrasli čovjek, do treće godine dostigne polovicu razvoja inteligencije. — Već s dvije godine počelo je pitati: Šta je to?, a u četvrtoj godini postavljat će filozofska pitanja: Zašto je rupa prazna? Tko je načanio žabu, mačku, psa, plot, kuću itd? — S tri godine uživljava se već u deklinaciju i konjugaciju svoga jezika, potpuno će se snalaziti u oblicima svoga jezika istom u petoj godini. U ovom uzrastu od tri godine zanima se dijete za odnose vremena i prostora pa pita: Gdje je tata? Kada će se vratiti tata?

Mašta mu je toliko razvijena da postaje i njezinom žrtvom i prima obilne blagodati uobrazilje. Ako zaželi imati druga,

izmisliti će ga i razgovarati s nevidljivim bratom ili sestrom. Posebni čar imat će njegov mali telefon bez struje i žica. Razgovarat će bolje od odraslih s nevidljivim zamišljenim prijateljem. — Mislit ćemo da laže kad uporno tvrdi da je avionom obletio čitav grad premda ga je samo vidio, ali on je fantazijom bio u avionu. Sva mu je stvarnost fantastična, a fantazija stvarnost.

83. A ipak s pravim živim sudrugom neće izaći na kraj, a televizija će mu ići na živce. Trogodišnje dijete lakše izlazi na kraj sa stanovnicima svoje mašte koji ga slušaju, teže sa živim sudrugovima. S njima će se mučiti i tući, pa će doći mami iza niza tučnjava i bijesan će reći da je Ivica tako zločest, on se neće s njime igrati . . . i opet će otrčati Ivici, da se s njime tuče. — Isto je tako s televizijom i previše izrađenim igračkama koje se opiru dodacima njegove mašte. Dijete u ovom uzrastu nije sposobno prihvatiti stvarnost, nego živi u igri svoje probuđene mašte. Sa slikovnicama, lutkama i kazalištem lutaka-, sa svojim medvjedom i s kojekakvim materijalom: kockama, pijeskom, papirom . . . lakše se snalazi.

MAŠTOM SE BRANI OD STVARNOSTI

84. Nesposobno da se prilagodi stvarnostvi, trogodišnje dijete stvara oko sebe zaštitni pojas svojih zamišljaja po vlastitim željama.

Razgovor s nevidljivim Bogom, s tatom u nebu, odlično uspjeva, samo taj tata u nebu nije za njega nevidljiv, On je živ i zamišljen po djetetovim željama. S »malim Isusom« bi se tukao. Stoga u djetinju sobu ide lijepa slika dragog Boga, a ne malog Isusa. Taj dragi Bog treba da je neodređeno zacrtan. Još ga ni jedan umjetnik nije nacrtao. Taj bi umjetnik morao imati tri godine i za svako bi dijete trebao posebni umjetnik. Svako je dijete takav umjetnik, a mi mu samo s par poteza označimo mjesto gdje da ga zamišlja. Odgovarao bi kakav Matisseov crtež s velikim očima. Oči su za dijete najvažnije, one mu govore.

BOG ČEPI — RUPA

85. Trogodišnje dijete zna odlično »telefonirati« dragom Bogu, pričati mu šta radi, gdje je bilo, šta je bilo lijepo. Odlično mu ide zahvalna molitva: Dragi Bože, hvala Ti! — Dragi Bože, vozili smo se lađicom, bilo je lijepo. Hvala Ti, dragi Bože! — Jagode su bile slatke. Dragi Bože, hvala Ti!

Kao što se voljko osjeća u zaštiti mame i tate, tako će se lijepo osjećati pod Božjom zaštitom. Navečer će ga mama blagosloviti križićem na čelu i reći mu: »Neka te blagoslovi i štiti svemogući Bog!« (Njegova večernja molitva može glasiti: »Veliki dragi Bože, hvala Ti na lijepom danu. Molim, Te, blagoslovi mamu i tatu. Blagoslovi bolesnu baku. Amen.«

86. Čuvajmo se da ne uzbibamo vulkan čudljivih dječjih želja. Prosidbena molitva previsoka je za njega. I mama i tata imaju sto muka da zaustave tisuće beskrajnih želja, neobičnih i ludih kao mašta trogodišnjeg djeteta. Bog može sve, a ne ispunja djetetove želje od kojih njegovo srce pati, a sreća je za njega da mu te želje ne budu ispunjene. Dijete se strašno ljuti i na roditelje što mu većinu želja ne ispune. Zašto bi Bog bio automat koji bi ih morao ispunjati i u koji bi dijete uporno lupalo: »Zločesti Bog koji ga ne uslišava!«

Nekoji i u kasnijem životu tako s Bogom postupaju kao da mora »začepljivati sve rupe« i mjesto njih rješavati sve životne zadatke. Opasno je navoditi dijete da od Boga očekuje uslišanje svojih molitvica. Takva molitva vodila bi samo k razočaranju.

Još će mnogo vremena proći dok dijete bude sposobno shvatiti da Bog ne ispunja sve želje, a ono je posve nesposobno shvatiti da su mu oček'vanja luda.

KAKAV JE BOG?

87. Što je Bog? — Veliki tata... Gdje je Bog? — Na nebu. — Gdje je nebo? — Gore (pokažimo mu!) — Kada će Bog doći? — Jednom ćeš ga vidjeti.

Reknemo li djetetu da je Bog svuda, zbunit ćemo ga. Ionako ga zamišlja gdje hoće kao i nevidljivoga prijatelja kome telefonira. Dijete će jedva postaviti pitanje: Kakav je Bog? — Nemojmo shvatiti to pitanje u tom smislu da dragog Boga opisujemo. Reknemo li da je nevidljiv i da nema tijela, mislit će da ima samo glavu pa će upitati: Kako onda hoda? — Pustimo radije njegovoj bujnoj fantaziji da Ga sama naslika.

Kakav je Bog? — Odgovorimo mu: On je dobar, bolji od tate i mame. Veći od tate i mame. Jače voli malu Terezicu i malog Darka od mame i tate. Sve vidi, sve čuje, sve zna. On je poslao mamu i tatu da se brinu za malu Terezicu i malog Darka. Bog dragi želi da Darko i Terezica rastu, budu sve bolji i bolji.

Bog je sve načinio, poruka je više za četverogodišnje dijete koje pita: Zašto? Odakle? Tko je načinio ovo ili ono? Reknemo li djetetu da je Bog načinio tatu, mamu, zeku, medu, piliće i ostalo njemu drago, bit će sve u redu. Nemojmo, ako dijete ne pita, govoriti o zlim stvarima: lavovima, osama, bumbarima i gromovima. Ako pita, zadržimo se na općoj tvrdnji: Bog je sve dobro stvorio i hoće da svi budu dobri. Zločesti ljudi zli su jer sami hoće. I mali je Darko zločest jer sam hoće takav biti. I mala Terezica zločesta je kad hoće takva biti. Bog hoće da svi budu dobri. Dijete ionako svemu pridaje život: i stolica, na koju se dijete udarilo, »zločesta« je. Ono sve pretvara u ljude: Vuk je zločest, lav je zločest... Pustimo ga u naivnoj zabludi, koja čini dio njegova svijeta, da su vuk i lav zločesti kao i ljudi, jer hoće.

ISUS KRIST

88. Ako imamo u stanu križ, dijete će neminovno pitati tko je to. Odgovorit ćemo mu da je to Isus, najbolji od svih ljudi. U njemu je stanovala Božja Riječ. On je bio Božja Riječ koja je nama govorila. Što želimo Bogu reći, sve možemo i Isusu reći. On nas sve voli i brine se za nas. — Zli su ga ljudi proboli i ubili, no On je oživio treći dan iza toga. Na Božić slavimo njegovo rođenje, na Uskrs njegovo oživljenje...

Prerano je da djetetu pričamo o Isusovim čudesima. Trogodišnjem su djetetu sve stvari moguće. Ono bi uostalom odmah poželjelo da Isus i pred njim učini čudo te bismo se približili opasnom vulkančiću želja koji treba suzbijati i krotiti, a ne podavati mu hrane.

Pričajmo o dobroti Isusovoj, kako je nagovarao sve da budu dobri, kako je liječio bolesne i govorio o Bogu kao velikom tati sviju nas.

89. U ovako rastumačen svijet kršćanskih likova sasvim prirodno pristaje Isusova majka, koja nas sve poznaje i voli. Brine se za sve nas, a bolja je i od TereziČine i Darinkine mame. — I njoj smijemo sve pričati što nam je na srcu, i ona sve nas čuje.

Eto, sad bar trogodišnje dijete ima kome »telefonirati« o svemu što doživljava. Taj novi svijet postat će mu drag jer s njime neće nikad doći u sukob.

Može netko reći da je to blijedo kršćanstvo. Mi čak tvrdimo da tu još i nema pravog kršćanstva, jer dijete još nije sposobno za nj, ali je najbolja priprava, privikavanje na buduće

kršćanstvo. Prava je umjetnost shvatiti dijete u njegovu razvoju, govoriti mu uvijek i samo istinu, a ne zbunjivati ga onim što ne može shvatiti.

VULKAN ŽELJA

90. Glavni je religiozni problem ovog uzrasta da ne sukobimo religiozne likove, koje upoznaje, s neumornim vulkančićem želja, ćudljivih i nemogućih, koje kipte u djetetovu srcu. Prava je sreća što im djelomično može udovoljiti u živoj mašti. Maštom se brani od svijeta koji ne odgovara njegovim željama. Pustimo dijete nek odvija svoje filmove. S tim malim vulkanom želja imat ćemo još neobično mnogo posla. Jao onome tko se sukobi s lávom tog vulkančića! Kako dijete raste rastao bi bez odgoja i taj vulkan. Već sada možemo u nj stavljati eksploziv...

Kad odraste, taj će vulkan, ne bude li ukročen, biti kadar skidati nebesa, psovati sunce, nebo i Boga. Ne usmjerujmo stoga vulkančić želja prema Bogu. Punu pušku ne valja ni u igri uperiti u bilo koga.

Svemogući ipak nešto »ne može«: Ne može ispuniti besmislene želje svoje male i velike djece. Njegova je svemoć premudra pa ne može dopustiti ludim srcima da »mijese svijet« po svojim hirovima.

Dijete neka zahvaljuje za sve što dobije dragom Bogu, no nemojmo ga privikavati da zanovijeta Bogu zahtjevima dok ne postane razumnije i odgojenije.

Iz večernje molitve jednog djeteta:

»Dragi Bože, daj da tata bude dobar i ne tuče više! (Dobilo je batina)

Drugo poglavlje:

DRUGO TROGODIŠTE

VULKAN PRETVOREN U SRCE

91. U četvrtoj, petoj i šestoj godini života dijete treba da susretne stvarnost, društvo i Boga izvan čarobnih oblaka fantazije. U ovom razdoblju utemeljuju se svi budući susreti u životu i životni stil. Osjećajnost se sukobljuje s hladnom stvarnošću i sa zamršenim pletivom svih mogućih društvenih veza, susreće se sa smrću, sprovodom, grobljem, susreće se s krivnjom i s Bogom.

Dijete u dosta napornom napretku riješava pitanja ljubomore i srdžbe, odnosno mržnje, jer se upravo srdžba produbljuje u mržnju. Ono zauzima osjećajni stav svom i tuđem spolu i stiče svoj osnovni stil reagiranja u životu. U tom razdoblju postavlja i prva sudbinska pitanja o svome nastanku, o svijetu, o smrti i vječnosti.

Vulkan želja treba da se pretvori u srce sposobno za stvarnost, društvo i Boga.

PRIPRAVA NA DIOBU

92. Kroz razdoblje od tri do šest godina dijete je još uvijek jedinstveno u sebi, uvijek cjelovito djeluje, živi u jednom jedinstvenom doživljajnom prostoru: osjeća, fantazira, misli, odlučuje i djeluje odjednom. Nikad više kasnije u životu neće

biti takvo. Sad je jednokatno, a od šeste dalje, pretvorit će se u dvokatno biće, pa ponovo u 9. godini trokatno, a u 12. godini četverokatno u psihičkom smislu. No pustimo te najave za slijedeća poglavlja.

Kakogod je dijete još uvijek cjelovito u svom doživljavanju, četiri temeljne sposobnosti postaju sve reljefnije, naročito osjećajnost, koja će se djelomično osamostaliti između pete i po i šeste i po godine. Dijete će postati sposobno da ipak nešto opazi, smisli i učini hladno i oslobođeno od neprestanog robovanja impulzima. Dijete neće više biti vulkansko a i sam vulkančić želja bit će zajažen i pripitomljen. Postaće Izvor životnih energija.

Ne uvijek. Ovisi o postupku. No može se dogoditi da taj dragocjeni impulzivni vulkan bude zatrpan, pa da ili zauvijek utrne ili jednom u životu iznenada eksplodira i razlije nakupljenu lávu po vrtovima i voćnjacima.

DAN SE RAZBISTRUJE

93. Filmovi fantazije ne mogu više očuvati dijete od hladnog susreta sa stvarnošću. Jutarnje se magle bistre i trgaju.

Četvrtu godinu nazivaju odgojitelji »dobom pitanja« (Fragealter). Doba pitanja nastavlja se i iza četvrte godine. Ako je u prve tri godine uspjela veza s roditeljima i ako je djetetu dopušteno u prkosnom dobu da se osjeti kao osobnost, onda dijete zna koga će pitati. Pitanjima: Šta je to? Gdje? i Kada? — pridružuju se pitanja: Zašto? Tko je to napravio? Kako je beba došla mami u utrobu? itd. Pitanje »Zašto?« traži svrhu, a ne djelatni uzrok. Prema tome na pitanje: Zašto je rupa prazna? — pravi je odgovor: Da voda uđe u nju, da zrak uđe u nju. Zašto je Mjesec? — Da noću svjetli. »Mama, Mjesec je onda bolji od Sunca: on svjetli noću kad treba. Sunce svjetli

danju kad se vidi. »I samo je dijete iznenađeno tom bujicom pitanja, pa će mamu upitati:« »Mama, zašto ja uvijek pitam zašto?« — »Da sve saznaš. Samo pitaj, milo moje!«

Nevjerojatno zvuči, ali psiholog je Brandenburg brojao. Očito je da se prebrojao. Tvrdi naime da mu je kćerkica od 7 ujutro do 7 navečer u pitanjima izgovorila 14930 riječi, 1244 na sat. Otprilike 400 pitanja na sat. To bi dalo 66 pitanja, tj. šest do sedam pitanja na minutu. Taj se podatak opetuje po knjigama, no nevjerojatan je. Nemože se u 10 sekundi i saslušati pitanje i odgovoriti. Nama je dosta da uvidimo kako se tu radi o pravoj lavini radoznalosti. Mami će biti lakše ako ima starije djece koja će odgovarati na uvijek nova pitanja.

Do šeste godine, ako se bavimo djetetom, i sama se inteligencija bolje razvija. Iza šeste godine razvoj inteligencije ovisi samo o zrenju moždanih stanica.

DOBA BASNI I PRIČA

94. Premda se stvarnost sve više nameće svojim jasnim obrisima i dijete ju ne može »mijesiti« po svojim hirovima, mašta još uvijek neobično živo radi. Djeca ovog uzrasta najvjerniji su slušači basna i priča. I po dvadeset puta može se pričati ista priča. Uvijek je nanovo žele slušati. Sami je nauče napamet do posljednje sitnice i sve više uživaju opetujući je. Dijete »doživljava« svaku priču uvijek nanovo. Čovjek se sjeti izreke sv. Ignacija: »Ne zadovoljava čovjeka mnogo znanje, nego kad duboko proosjeti stvari!« — I za nas odrasle bilo bi korisno da naučimo ovako »žvakati« i razmatrati doživljeno, no mi smo pretrpani zbivanjima i brigama. Sigurno da ne bi imalo smisla sve tako doživljavati. Pa i dijete opetovano proživljuje samo priče koje ga ispunjaju udivljenjem i duševno hrane.

Najbolje je priču pričati očima u oči s djecom. Drugi je stupanj netko na televiziji koji priča. Treći je stupanj slikovnica. Samo znajmo, da dijete još nema osakaćenu maštu odraslih pa zamišlja ljepše od svih slikovnica. Najbijedniji je oblik pričanja priča gramofonski ili magnetofonski snimak. No zašto ne bismo i to upotrijebili za dobro djece?!

PRIČA I STVARNOST

95. Djetetu je, istina, u ovom uzrastu sve moguće. Svemu vjeruje. Nema još kritičnog stava. Ipak, mislimo na budućnost i nemojmo miješati čiste priče sa povijesnom stvarnošću iz

Biblije. »Bila jednom u nekoj dalekoj zemlji jedna prekrasna princesa...« ili epski završetak za svadbu:« I ja sam ondje bila i vina sam pila i još mi je jezik mokar« nek označi priču, a biblijski izvještaji nek se prikažu s određenim imenima, mjestima i događajima.

No i u samoj Bibliji ima i pravih priča, novela i parabola. Postoji u Bibliji i epski okićenih događaja. Izvještaj o Kuli Babilonskoj kao da je djeci u obliku drame opisano povijesno zbivanje babilonskog carstva, koje nije uspjelo svladati sve narode i ujediniti ih u jedan. Budimo vjerni svakoj književnoj vrsti, jer dijete će kasnije razlikovati povijest od priča.

96. Iskrsava pitanje šta da radimo sa sv. Nikolom, Božićem i uskrsnim običajima. Dolazi li zaista sv. Nikola da u prozore stavi slatkiše? Da li je zaista mali Isus pod bor stavio darove? Postoji li pametni uskrsni zeko koji u gnijezdo donosi čokolade i jaja, lijepe pisanice? — Ne smatramo da je neka golema opasnost ako dijete neko vrijeme vjeruje u sve to kao što vjeruje u basne, pa kasnije razluči najprije moguće od nemogućega, a onda stvarno od izmišljenoga. Malo je teža razlika između čudesnog — stvarnog i redovitog — stvarnog. Liturgijski i nadodani običaji nose u sebi dragocjene elemente za dječji razvoj i oplemenjenje. Ipak je bolje misliti na budućnost da olakšamo prijelaz iz priče u stvarnost u kasnijim godinama. Djeci možemo ispričati da je sv. Nikola bio biskup u Miri u Maloj Aziji. (Prisutan je na Nicejskom saboru 425 godine) Bio je vrlo dobar i pomagao siromašnim djevojkama da se mogu udati. Priskrbio im je miraz. Tata i mama slijede njegov lijepi primjer pa djeci daju darove. Može se tata pred djecom obući u Nikolu. Onda je sve jasno i kad netko drugi dođe kao sv. Nikola. Negdje djeca lijepo očišćene cipele stave u prozor, pa ujutro nađu darove u cipelama. Premda djeca uživaju u strahu koji se doživljava u priči osjećajući se sigurnima uz starije, neotporna su prema stvarnom zastrašivanju. Stoga za ovaj uzrast ne odgovara »krampus«.

97. Za Božić mogu roditelji reći djeci da su im sv. Josip i Marija, koji su tako voljeli Isusa »šapnuli« u molitvi neka i svojoj djeci dadnu darove, lijepo okite bor, speku kolače i urede što ljepše sobu. Roditelji slijede primjer onih koji su još bolji od njih. Dragi Bog želi da svi ljudi budu dobri. — Sjećam se Badnjaka kad sam kradomice ustanovio da su mama i teta »mali Isus« koji kiti bor i sprema darove. Priznajem da je Božić prije toga bio čarobniji. Priče su ljepše od stvarnosti i uvijek bismo bježali u svijet mašte.

Zeko, koji u pripravljeno gnijezdo donese pisanice, čokolade i slatkiše, ostane li kao priča koja će se kasnije rasplinuti u tatu i mamu što za Uskrs daruju svoju djecu, neka se ne miješa sa stvarnošću o Isusu Kristu koji je uskrsnuo iz groba.

Dijete sanjajući lijepi svijet priča ima donekle pravo. Ova naša nedovršena stvarnost u svemiru koji se ruši gubeći svoje energije, u kojem i mi starimo i umiremo, da, zemaljska stvarnost bijednija je od priča. Konačna stvarnost u vječnosti bit će daleko ljepša od sviju priča. Mi ćemo s Kristom graditi novi svemir iz ove iste materije po najljepšim zamislima odraslih i preobraženih sanjara - umjetnika.

VJERA PREDŠKOLSKOG DJETETA

98. Dijete već zna, jer smo mu prijašnjih godina opetovali da je Isus najbolji čovjek u kome je Riječ Božja. Dragi Bog govori iz njega. Zločesti su ga ljudi pribili na križ i ubili, no on je nakon tri dana uskrsnuo. Božić je njegovo rođenje, Uskrs je njegovo oživljenje iza smrti, Marija je njegova majka, Josip njegov brižni otac na zemlji. — Oni se svi brinu za sve nas, poznaju, svakoga od nas vole. Možemo im svima »telefonirati«; štogod im u molitvi kažemo čuju i znaju.

TKO JE ISUS KRIST?

99. Kroz razdoblje od 4. do 6. godine, ne žureći se, nego promatrajući razvoj i zanimanje našeg djeteta, možemo mu uz koji blagdan proširiti i produbiti vjersko znanje.

Ako se u obitelji moli redovito prije i poslije jela, dijete će i bez posebnog učenja oponašajući nas, odjednom znati Slava Ocu, pa zatim Zdravo Mariju i konačno Oče naš. Nek molitva ostane molitva, pravo »telefoniranje« Bogu, a ne predstava pred posjetnicima da se vidi kako dijete već mnogo zna. Pametnije rade inače dobri katolički roditelji koji čekaju dok dijete samo zaželi naučiti te molitve, nego da ga sile da što prije zna kao netko iz susjedstva. Na silu naučene molitve za natjecanje roditelja nemaju ni izdaleka vrijednost spontanog dječjeg »telefoniranja« dragom Bogu.

100. U molitvama djeca čuju o Bogu Ocu, o Isusu, o Duhu Svetom. Prva najkraća i svudašnja molitva jest: Slava Ocu i Sinu i Duhu Svetomu... Svaka molitva počinje. U ime Oca i

Sina i Duha Svetoga. Šta se od toga može djetetu rastumačiti šta djeca pri tome smišljaju u glavicama?

Počnimo od onoga što je dijete nebrojeno puta doživjelo: zaspalo je i probudilo se. Spavanje je potrebno da se umorni čovjek odmori. I mama i tata spavaju pa onda ne znaju ni za sebe ni za druge. — Dragi Bog nikad ne spava. On je uvijek budan i sve zna, vidi i čuje. — Kad se mali Darko ili mala Terezica ujutro probude, onda sebi reknu u srcu riječ o sebi: Aha, ja! Tu sam! — Svako jutro reknemo tu nutarnju riječ o sebi makar je ustima i ne izgovorili. Odmah sebe i zavolimo i zaželimo sebi svako dobro. Ta riječ naša o nama i ta ljubav naša prema samima mi smo sami, ali sada probuđeni. Dragi Bog nikad ne spava, on je oduvijek budan: oduvijek je rekao nutarnju Riječ o sebi i zavolio sebe. Kako su ta Božja Riječ o sebi i ta ljubav Božja stalni, naziva se Božja Riječ i Božjim Sinom. Eto Isus Krist je Božja Riječ o sebi koja je uzela i ljudsku narav. Riječ Božja o Bogu i sama je Bog i nije novi Bog nego isti dragi Bog koji je rekao Riječ o sebi. Duh Sveti ljubav je Božja. I on je dragi Bog, isti dragi Bog, ali koji se voli. — Eto, kad kažemo: U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, onda mislimo na dragoga Boga koji je vječno budan i neprestano misli na nas i voli nas. Pa i kad mama, tata, Darko i Terezica spavaju i ne znaju za se, dragi Bog misli na nas i ljubi nas. Iz ljubavi k nama Riječ Božja je čovjekom postala i »prebivala među nama«. To je dragi Isus!

101. Pokušamo li dijete gurnuti više u apstraktne predodžbe i misli, ustanovit ćemo da je otprhnulo u svijet priča, a ne u apstrakciju, pa čekajmo dok se dječja misao jače razvije. Inače potpuno duhovna misao jasno djeluje u djetetu od pet godina, jer je kadro potpuno usvojiti ljudski govor sa svim odnosima izraženim padežima, prijedlozima, veznicima, zamjenicama, brojevima — vrstama riječi koje su potpuno duhovne bez zornoga osjetnog sadržaja. Reknemo li djetetu: Bog je svuda! — Ono će možda reći: Da, na verandi sam vidjela velike njegove noge! — Bog nema tijela! — Dijete će misliti da ima glavu i noge bez trupa ili samo oči ili samo glavu. Potpuno duhovni pojmovi služe djetetu kad govori, ali ono je još nesposobno da se samo njima posluži.

BAKA JE UMRLA

102. Osobito ako netko poznat — djed ili baka — umru, dijete se neminovno susreće sa smrću. No i ako čuje da je netko

drugi umro ili vidi sprovod, konačno i groblje, obasut će nas pitanjima o svemu tome: Šta je to? Kako? Kamo? Kada? Zašto?

Čekajmo, dakle, dok se samo dijete susretne sa stvarnošću i samo se zanima za nju. Nemojmo sami izazivati pitanje jer će sve kasnije starije i zrelije mirnije doživjeti. Nije stoga potrebno da djeca idu na sprovod i vide zatrpavanje zemljom. Djeca budu izbezumljena nad tom okrutnošću: »Kako će baka disati sada?« — Zamišljaju sebe u takvom zatrpanom stanju i doživljavaju mučne sne.

— »Kamo je otišla baka?« — »Baka je otišla dragom Bogu.«

— »Kada će se vratiti?« — »Neće se vratiti, nego ćemo i mi jednom k njoj. I mi ćemo jednom poći dragom Bogu. Baki je sada bolje nego nama. Ne treba više disati, ne treba više spavati, uvijek je budna, moli se za nas dragom Bogu... Svima dobrima bude jako lijepo kod dragog Boga.«

103. Ako je grobnica izgrađena da se lijes samo stavi unutra i poklopi betonskom pločom, možemo se odvažiti da i 4-godišnje dijete vodimo na sprovod i sa sobom kad posjećujemo kasnije groblje. No računajmo s time da će dijete vidjeti druge zemljom pokrivene grobove i postavljati pitanja. — Sjećam se kako me je mama vodila na mramorni grob moga oca negdje u 4. godini, koji je umro dok mi je bilo 18 mjeseci. Pitao sam je: »Gdje je tata?« — Mama je pokazala gore na večernje krasno nebo i rekla:« Tata je ondje gore kod dragog Boga!« — Sjećam se kako sam bio sav sretan i preobražen želeći gore k tati kome je sada tako lijepo. Neizbrisiv je ostao taj doživljaj i još ga se danas sjećam u svojoj 53 godini života kao na prvi nezaboravni religijozni doživljaj. Nisam pitao o tijelu u grobu, niti sam se pitanjima zaustavljao na grobnicama pokrivenim zemljom. Tim lakše za moju mamu!

DUŠA NE UMIRE NIKAD

104. Počnimo s onim što dijete već zna, a to je razlika između životinje i čovjeka. Trogodišnje dijete, pa i starije, smatra sve živim i svjesnim poput čovjeka. Svijet basni potpomaže ga u tom mišljenju.

Pričekajmo prigodu da razvijemo zrelije shvaćanje. Prigoda može biti ako crkne mačka li se nađe uginula ptica. Djeca će s velikom žalošću upriličiti svečani sprovod i zakopati mrtvu životinju u vrtu.

Klanje životinja nije još prizor za njih. Nemojmo ni živad klati pred djecom prije nego su poučena o razlici između čovjeka i životinje. — Recimo djetetu da samo čovjek govori s razumijevanjem, samo čovjek gradi kuće, motore i tvornice. — Ako je dijete čulo papigu da govori, ispričajmo mu priču o papigi: Bila u trgovca papiga koju je trgovac naučio kreštati: »Polako! Polako! Svi ćete doći na red!« — Ljudi bi se u sajamske dane nasmijali i lakše dočekali dok na njih dođe red. No jednog dana papiga uteče iz krletke, pa je vrane spopadoše i počeše trgati da je pojedu. A ona ne razumijevajući riječi koje je naučila, zakrešti: »Polako! Polako! Svi ćete doći na red!« — Papiga opetuje, ali ne razumije ljudski govor.

105. Samo čovjek zna brojati te zna da je 1+2=3 uvijek i svuda. Čovjek shvaća stvari koje uvijek moraju tako biti i svuda. I on je sam dušom takav i nikad neće prestati. Čovjeku umre samo tijelo, a duša ode dragom Bogu. — Naprotiv, životinja ima samo tijelo. Stoga životinju smijemo zaklati i meso joj pojesti. No ne smijemo životinje mučiti jer osjećaju bol kao i mi u tijelu.

Čovjekovo tijelo umre, ali njegova pamet, njegova duša ostaje vječna. Jednom će i naše tijelo uskrsnuti kao što je Isus uskrsnuo.

Nećemo sve te spoznaje davati odjednom nego postupno s mnogo opetovanja, a najbolje onda kad se samo dijete zanima za to. Kad smatramo da je dijete za to zrelo, sami pripravimo prigode da se dijete počne zanimati za razliku između životinje i čovjeka. Neprestano treba da iskorištavamo najjednostavnije doživljaje koji su djetetu blizi.

106. Kroz tri godine: četvrtu, petu i šestu, nije još potrebno djetetu govoriti o paklu i čistilištu, ako dijete samo ne čuje o tome ili zapita. Mjesto toga pričajmo iz Starog i Novog Zavjeta prizore u kojima se pokazuje Božja dobrota. Jedna je četverogodišnja djevojčica nabasala na vjeronauk a upravo je na platnu bila bačena slika čistilišta: goli ljudi u plamenovima. Mala je ostala ukočena od straha. Mama ju je brzo pokupila i iznijela iz dvorane.

No dijete može upitati: Šta će biti sa zločestima ljudima? — jer mi uporno govorimo samo o dobrim ljudima kod dragog Boga. Šta će biti sa zločestima ljudima koji su Isusa razapeli? Šta će biti s Herodom? — S jako, jako zločestim ljudima neće biti dobro. Znaš dobro i sama, Terezice, kako ti je teško iza kako si bila zločesta. Ti još ne možeš biti jako zločesta. Što je tko zločestiji, to je nesretniji. Tko bi zauvijek ostao jako zločest, zauvijek bi bio jako, jako nesretan.

Mnogo je važnije da dijete u ovom uzrastu zavoli dobro nego da se plaši zla i kazne. Pitanje zla ostavimo za kasnije doba i nemojmo zlorabiti strah da dijete njime ukočimo. Ono se osjeća jako zločestim čim se roditelji naljute, a roditelji se naljute i za sitnice. Nemojmo na dragog Boga i vječnost bacati naše roditeljske nestrpljivosti i prijetiti se Bogom i paklom.

KREŠO ŽELI U CRKVU

107. Odvedimo ga, ali ne za vrijeme sv. mise. Napravimo šetnju u crkvu i nemojmo se žuriti doklegod radi mali Krešo, ta »kazeta s pitanjima«. Kad ga prvi put dovedemo na sv. misu, ako postane nemiran i glasan, izvedimo ga van. U sto dobrih časova ako se za ove najmanje priredi njihova sv. misa s kratkim pjesmicama i pjesmama!

Prisiljavati dijete da mu crkva dojadi pa zaželi što prije van ne znači nikakav dobitak nego upravo gubitak za religiozni odgoj. Isto vrijedi ako mu počnemo tumačiti stvari za koje nije dorastao, dosađivat će se i potrčati za cvijećem i kukcima. Dijete ima svoj uzrast, pa ne usvaja što ga nadilazi. Uzalud se mučimo i dosađujemo mu.

Pretškolsko dijete kršteno je, u njemu djeluje milost, pa su roditelji dužni razvijati u njemu osnovne istine kršćanstva. Pa i svako drugo dijete postavlja u to doba koje od sudbinskih pitanja života i smrti, postanka svijeta i teške protivnosti dobra i zla. Ovu posljednju oporbu dijete već bolno osjeća u mnoštvu normi i zakona koje mu u to doba roditelji i društvo nameću.

* * *

TKO JE PAMETNIJI, NEK ODGOVORI BOLJE

108. Pravi je užitak šta sve djeca ne bubnu u svojoj naivnosti, kako znaju kojiput pametno pitati da roditelji ne znaju šta bi im odgovorili, pokušajte vi:

Jožek: Tata, je l' da dragi Bog ima jedno uže (cijev) po kojem ide gore voda?

Tata: Kakvo uže?

Jožek: Jer kako bi onda oni gore na nebu pili vodu?
Tata: Znaš Joža, možda dragi Bog ima uže, ali ja ti to ne znam.

*

Anica od 9 mjeseci plače.
Ivančica (5 godina): Znaš zašto plače Anica? Zato što se ja sama oblačim, a ona to ne može. (Tu i mama može nešto naučiti, zar ne?)

*

Jožek: Tata, trebate mi kupiti još jedne cijepele! Jer u mojem predjelu (ormariću za cipele) još je jedno mjesto prazno. (Neodoljiva logika!)

*

Ja sjedim i radim, Joža se kraj mene igra s plastičnim kockicama, a Ivančica skakuće (posprema?):
Joža: Tata, a je li dragi Bog Njemac ili Hrvat?
Zastao sam i razmišljam.
Ivančica: Ma, Hrvat... A ne, on je od svih.
Tata: Znaš, Bog zna i njemački i hrvatski i sve jezike, on je i Njemac i Hrvat.

*

Ivo: Tata, je li motor fiće veći od tebe? — Nije! — Pa kako nas onda može voziti?
Ivo: Tata, ako budeš imao još petero djece, to ti više neće stati u fiću. Budeš moral kupiti autobus.

*

Čekali smo sedmo dijete. Mama im je tumačila da samo ženske mogu rađati dijete.
Ivo: Tata, ja znam kako bih ja mogao roditi dijete! — Kako? — Ja bih sjedio na jajima!

*

Ivo dođe. Igrao se pred kućom i veli da ga jedan dečko tuče. Ja mu kažem da se taj dečko šali, da je to samo igra.
Ivo: Onda se i ja idem tako igrati! — i odjuri van.

*

Josip: Tata, hoću ti nešto reći! (Ja ga ne slušam jer razgovaram s drugom djecom, on se rasplače i nekoliko puta ponavlja:) Tata, hoću ti nešto reći!!

Ja: Što mi hoćeš reći? Hajde, reci!
Josip (i dalje plače): Sad sam već zaboravio što sam ti htio reći!

*

Tata tumaći djetetu da Bog nema tijela, on je duh.
Mala zaključi: To znači, on ima samo glavu!
Stanko: Isusa su lovili, pribili na križ, curila mu je krv (umro je), pa su ga opet odšarafili i zakopali u grob.
Ivo: Kako to da Isus nije mogao pobjeći? (Izvolite odgovoriti!)

*

Ivo: Ako čovjek umre, onda dođe u nebo, a ako opet umre, kamo onda dođe? (Izvolite odgovoriti)

*

Mama (čekajući šesto dijete): Boco, šta bi želio bracu ili seku?
Boco: (ima već i bracu i seku) Mama, ja bih konja!

*

Ivo (4 godine): Mama, kupi mi balon! — Mama: Nemamo novaca!
Ivo: Samo za VUS i SVIJET imamo novaca!!

*

Prijedlog za Saveznu skupštinu.
Ivo: Trebalo bi na autoputu dozvoliti vožnju samo citroenima i fičekima ,a bicikli da voze samo po putiću, i to samo dječji bicikli!

*

Ivančica: Tata, sunce ima i oči i usta i noge, jer kako bi inače išlo po zraku? — Dete, astronomi odgovorite, da to Ivančica shvati!)

*

109. Dijete svojom malom logikom dalje gradi na našim izmotavanjima:
Mama je tumačila da dijete mora imati tatu, da nije svejedno tko je tata, jer tata daje mami sjeme, pa tek onda dijete počinje rasti u maminoj utrobi.
Marica: A kako tata da mami sjeme? (Mama zbunjena nije odgovorila)

Mama: Znat ćeš to kad budeš veća.

Ivo se potrudio nezadovoljan s odgovorom i postavio isto pitanje tati.

Tata: Tata mamu jako poljubi i onda sjeme prijeđe na mamu, no dijete se ne rodi iza svakog poljupca nego samo onda kad to dragi Bog hoće.

Mama je kasnije nezadovoljnoj Marici podrobnije rastumačila.

Ivo je tati češće govorio: Tata: poljubi mamu da dobijemo još jednoga braceka. — Je, to mora i dragi Bog htjeti!

Ivo navečer u krevetu poslije molitve: Kad bi imali 7 djece, imali bi gdje spavati, ali kad bi imali 8 djece (eto, i on već ima djecu!), i kad osmo dijete ne bi više moglo biti u košari, onda morate kupiti veći stan.

Tata: Pa, možemo radije kupiti još jedan krevet.

Ivo: Ali, nemamo ga kuda staviti. Jedino u hodnik, a onda ne bi mogli izlaziti i prolaziti.

Tata: Možemo načiniti ovako: ovaj tvoj krevet prodamo i kupimo krevet na kat.

Ivo: Tata, imam mami reći nešto važno. (Poslije molitve ne smiju izlaziti iz kreveta)

Tata: Možeš!

Ivo otrči mami u drugu sobu: Mama, ja znam kako ćemo spavati kad budemo imali osmero djece! — i ispriča joj ovo o krevetima na kat. (Dražestan je ovaj »mi«: svi će imati osmero djece!)

*

Tata, da li dragi Bog može govoriti?

Tata: Može, on je svemoguć.

Ivo: Da, ali on govori tako da mi to uopće ne čujemo?

Tata: Znaš, Bog govori kome hoće i taj to čuje. Govorio je Mojsiju, a Isusa koji je uzeo ljudsku narav svi su čuli.

J. i M. Keglević

*

Marija, četiri i po godine, ima dva mlada brata Domagoja i Hrvoja istom krštena. Stanuju u Gorskom Kotaru. Upitana: Ima li tu vukova? — evo kakvu je priču ispričala: »Ne, nema onih velikih vukova koji grizu, ima samo malih koji ne grizu. Samo jedan ima veliki vuk. On grize samo zločestu djecu. Prije par dana dao me je pozdraviti! — Domagoja i Hrvoja isto ne grize, premda su zločesti, jer su još mali.«

RASTANAK S MAMINIM RAJEM

110. Kao što se svako dijete treba odbiti od mlijeka, tako treba jednog dana ostaviti i »mamin raj« i uputiti se prema samostalnosti. Ne znači taj rastanak potpuni prekid s majkom, Bože sačuvaj, nego samo jedan stupanj osamostaljenja, korak u vjetar izvan neprestane majčine zaštite.

KRADU MI MAMU

111. Djeca u četvrtoj godini, neka i ranije, počnu shvaćati pletivo obiteljskih odnosa. Toliko su u kontaktu s društvenom stvarnošću da uvide kako mama ne pripada samo njima. Dijete shvati da je mama s tatom i ostalom djecom u vezi, pa postane ljubomorno. Zaleti se između mame i tate kao da hoće reći: Zašto mi kradete mamu?! Ona je samo moja. I dječak i djevojčica shvate da se odnos mame i tate naziva s tatine strane »oženiti se«, a s mamine strane »udati se«: tata se oženio s mamom, a mama se udala za tatu. Za dijete ti izrazi znače jednostavno: voljeti! Najveća riječ dječjeg života! Hvala dragom Bogu!

Prvi je stupanj ljubomore borba protiv tate za mamu koja je na neki način dosada ispunjala sve obzore dječjeg života. Ljubomora je dobar znak. Dokaz da je djetetu ljubav prva vrednota.

SUDBONOSNI RAZGOVOR

112. Drugi je stupanj ulaska u obiteljske odnose da djevojčica zavoli tatu, dječak još jače mamu. Djevojčica se na taj način lakše oslobodi »maminog raja« prešavši u »tatin raj«. Dvije suprotne želje ukinu se: Tata je od konkurenta postao »dragi tata«.

Dječak se nanovo vraća još jače, ali na drugi način, u mamin raj, a tatu još dvostruko više doživljava kao protivnika.

Ne znaju oni što se sve krije iza riječi »oženiti se«, i »udati se«, ali će kćerkica reći svome tati — kojupit i trećoj osobi koja stekne njeno povjerenje — da će se »udati za tatu«. — »Znaš, tata, mama je već stara, ja ću se udati za tebe!« rekla je jedna bistra fakinka.

Dječak se teže povjerava, ali dublje osjeća, pa će on mami predložiti: »Mama, tatu ćemo baciti van iz kuće, pa ćemo biti sami. Ja ću se oženiti s tobom, mama!«

113. Dobroćudni smiješak i tatin i mamin jedini je pametni odgovor. Neka oboje budu veseli što su im djeca u teškoj borbi da od vulkana želja, želja usredotočenih oko sebe, postanu srca ljudi koja znaju pregoriti ljubomoru. Neka ih ne ismijavaju i ne izigravaju: što je u povjerenju rečeno, nek tako i ostane.

JA ĆU BITI KAO TATA! JA ĆU BITI KAO MAMA!

114. Treći je stupanj identifikacija, poistovljenje. Dječak mora prihvatiit svoju ulogu da bude kao tata, a djevojčica svoju ulogu da bude kao mama. »Znaš, Terezice, — reći će joj tata u povjerenju —« budi kao mama pa ću te još više voljeti!« — »Budi kao mama!« opetovat će tiho i glasno tata djevojčici. Hvalit će je kako zna kao mama sve lijepo urediti, «speći« kolače od pijeska i blata, odjenuti lutke, počešljati kosicu... Da, sve kao mama! Ona je veliki uzor za svaku djevojčicu. I što iskrenije i oduševljenije to govori, brže će mama postati mjerilo djevojčici. Ona će je oponašati u svemu i uvjerit će se da se isplati biti kao mama. Otac koji ljubi svoju ženu, govorit će to iskreno i bez glume.

Majka će na sličan način upućivati svoga sinčića: »Budi, Krešo, kao tata pa ću te još više voljeti!« Njemu će trebati to reći još jače i upornije jer se on nalazi u dubljem sukobu s ocem.

115. Najgluplje bi bilo ako bi majka, a pogotovo otac, ozbiljno shvatili taj sukob i upustili se u borbu. Spustili bi se na dječju razinu i pokazali neobičnu afektivnu nezrelost.

U složnim obiteljima na suncu međusobne ljubavi muža i žene djeca su se oduvijek lijepo razvijala ulazeći u obiteljske odnose, razvijale sa djevojčice koje su s veseljem prihvaćale ulogu žene i majke, a dječaci prihvaćajući ulogu muža i oca. To ozračje međusobnog poštovanja i ljubavi bračnih drugova nije samo potreba pete godine djetetova života nego treba da ih prati od njihove mladosti i biranja bračnog druga.

116. I vjera pomaže pravilnom razvoju djece: u katoličkoj vjeri uloga je muža preobražena i pohvaljena u Božjem očinstvu i u liku Isusa Krista, a uloga žene u Bl. Djevici Mariji. — Ulazak u obiteljske odnose pripravlja s druge strane pristup k Bogu. Djevojčica i djevojka lakše nađu topli pristup ljubavi

Ocu nebeskom, pa su općenito pobožnije od muškaraca. Dječak i mladić imaju topli pristup k Bogu preko posrednice Velike Majke, dok se u njima doživotno osjeća otpor prema ocu, vlasti, autoritetu... Muškarcu leži u podsvijesti srdžba na oca. Njemu je u podsvijesti psovka. Muškarac će stoga u životu biti samostalniji prema svim nosiocima autoriteta, ali će više ovisiti o majčinskom liku pri izboru bračnog druga.

DOŽIVOTNO UKRŠTAVANJE

117. Bog se u Objavi nazvao »ocem nebeskim«. Tako su ga nazvali upravo indoevropski narodi (Dyaus Pitar, Jupiter, Zeus patéer). Doživljaj je oca neobično važan za sav vjerski razvoj. Otac predstavlja svakome Boga. Odnose prema ocu prenosimo svi kasnije na učitelje, predstavnike vlasti i na samog Boga.

Američki psiholog Jones, za njim Godin i Vergote u Belgiji, proučavali su odnos prema roditeljima i prema Bogu vrlo dosjetljivom metodom (Osgoodov sematički diferencijal): poredali su očinska i majčinska svojstva da ispitanici na skali od 7 stupnjeva proosjete u kojem stupnju posjeduju ta svojstva: otac, majka i Bog. Ustanovili su da Bogu svi pridajemo više očinskih svojstava, ali i glavninu majčinskih svojstava. Bog je i otac i majka naša. »Kao što majka tješi svoje čedo, ja ću vas utješiti«, govori Gospodin Bog u Objavi. (Iz. 66,13). »Zar bi mati mogla zaboraviti svoje čedo? Pa kad bi ona i zaboravila, ja te neću zaboraviti«, govori Gospodin. (Iz 49,15.)

118. Što je dijete preživjelo u četvrtoj i petoj godini života boja odnose prema Bogu kroz čitav život. Psiholog Godin ustanovio je napr. da djevojke i žene pridaju Bogu razmjerno više očinskih svojstava nego muškarci, koji sa svoje strane Bogu značajno više od žena pripisuju majčinska svojstva. Istom kod vrlo starih i vrlo pobožnih osoba izgubi se ta obojenost odnosa prema Bogu. Ukrštavanje je skoro doživotno.

Ipak ne stoji što je ustvrdio Freud da se sva vjera može psihički svesti na preinačeni (sublimirani) doživljaj oca u djetinjstvu. Kad je psiholog Vergote postavio pitanje kako doživljavate oca općenito i majku općenito, a ne svog oca i majku, dakle na putu sticanja odraslog pojma (subblimacije), nestalo je ukrštavanja koje je ustanovio Godin. Samo su studenti književnosati zadržali neznačajno ukrštavanje jer su po svom zvanju više pod dojmom osjećaja. Odnos prema Bogu samo je

obojen doživljajima oca i majke u djetinjstvu, a nije time sasvim i jednoznačno određen.

POREMEĆENI ODNOSI

119. Ako se roditelji ne slažu, nego su i sami međusobno ljubomorni sumnjajući jedan u drugoga ili čak bude i nevjere, otimat će se za simpatije svoje djece, uvući će ih u svoju tragediju. Djeca će to skupo platiti.

Žena ostavljena od nevjernog muža može u očaju doći u napast da joj nedorasli sin bude nadomjestkom muža, osvajat će ga za sebe, tužit će mu se i grditi oca pred njim. Takav duševni teret može potpuno iznakaziti djetetovu duševnost. Sin će se poistovjetiti s majkom, upiti u se njezin duševni svijet i ženske navike, pa će kasnije u životu tražiti kao novost muškarce. Tako nastaju homoseksualci.

Prevareni muž može slično učiniti s kćerkicom i posve je iznakaziti da se s njime poistovjeti i preuzme muške navike i mušku ulogu u životu. U odrasloj dobi tražit će žene kao nadopunu. Tako nastaju lezbijke.

120. To je vruća geneza homoseksualnosti. Postoji i hladna, manje opasna: Ako je koji roditeljski lik tako odbojan i mrzak, gurnut u pozadinu i omalovažen, opet je opasnost da se ne razvije ispravna identifikacija: dječaka s ocem, a djevojčice s majkom. Spas su drugi likovi iz rodbine koji posluže za uzor i pravilno poistovljenje.

Djeca normalnih duševno uravnoteženih udovica i udovaca ne pokazuju veći postotak homoseksualaca jer je čovječanstvo i rodbina puna privlačnih uzora.

121. Naročito je opasan sukob oca i sina jer je sin dublje navezan na majku, a otac spremniji na srdžbu i nerazumijevanje. Sv. Pavao dvaput opominje očeve: »Očevi, nemojte srditi svoje sinove!« (Ef 6,4) — »Očevi, ne ogorčujte svoje djece da ne postanu malodušni.« (Kol 3,21.)

Tako, eto, djeca plaćaju neuspjeh bračne veze roditelja. Homoseksualaca ima sve više, osobito u višim društvenim krugovima. U Danskoj na 5 i po milijuna stanovnika ima 600.000 izjašnjenih homoseksualaca koji se bore da dobiju svoja prava i da se istospolni »brak« zakonski prizna. Za SAD jedna nepouzdana statistika (Kinseyeva) govori o 27 posto homoseksualaca. Sve su to znaci krize bračne roditeljske ljubavi. U Americi se svaki treći brak rastavlja. Kod nas svaki sedmi do osmi.

Negativan, grub i egoističan otac posebno je opasan za religiozni razvoj djevojaka, a raspuštena majka opasnost je posebno za religiozni razvoj mladića. Mi ništa potpuno ne zaboravljamo, roditeljski je utjecaj doživotan.

*

Zdrave radosti uvijek su naprijed: u samostalnosti nasuprot ovisnosti, u stvarnosti nasuprot fantaziji, u pomirenju s pravim uzorom nasuprot ljubomori. Put u pravi naš osobni raj jest put odricanja i oslobođenja. Ne činimo od vlastite djece svoje zarobljenike!

* * *

IZMEĐU SKRAJNOSTI

122. Odgoj djeteta kreće se zlatnom stazom između dviju krajnosti, »zlatnom sredinom«. Ponor izaziva ponor (Abyssus abyssum invocat): tako se posljedice lošeg odgoja očituju kao mješavina slabosti i divljine, nemoći i nasilja, straha i okrutnosti. Najdublje ponore ostavit ćemo za slijedeći članak. Počet ćemo sa svakodnevnim suprotnostima.

IGROM DO ZADATKA

123. Igru od rada ne razlikuje ni to da se manje naprežu mišići, ni da se manje troše energije, nego jedino neposredna spontanost i radost. Što više, kod igre se redovito i dijete i odrasli više naprežu i troše više energija. Rad, koji je vršenje zadataka, postaje igra kad čovjek u njemu nađe radost i smisao života. Kad radimo ono što hoćemo, i to nas oduševljava, onda se zapravo igramo, premda se stidimo upotrijebiti taj izraz da nas ne bi smatrali djecom.

Oduševljenje kao najbolja motivacija stavi mozak i tijelo u tako divnu razdraganost odozgo da nas djelovanje odmori. Premda smo potrošili više energija nego kod vršenja zadatka, mjerenja pokazuju da smo se stvarno odmorili i da se smanjio dug kisika. Kako bi bilo lijepo kad bismo i mi odrasli sav rad pretvorili u igru! No bilo bi kobno kad bismo »proigrali« svoj život radeći samo po hirovima: samo ono što nas zabavlja i godi nam. Jedva da bismo tako izvršili zadatke svoga života. Rad oko zadataka bez radosti iscrpljuje. Radost bez dje-

lovanja nemoguća je. Dosada je najveća duševna muka. Pakao će biti beskrajna dosada, mučenje s prazninom.

124. Eto nam dvije skrajnosti: dijete koje se ne igra i dijete koje se samo igra. — Ima ambicioznih roditelja koji dječji život ispune samim zadacima: tu su guvernante za njemački, engleski, francuski, ruski..., tu je učitelj violine i klavira... Satovi baleta još kako tako sliče igri. Velika je opasnost da ubijemo radost za djelovanje u djeci, a prerano silenje na razne jezike može uroditi mucanjem svih tih jezika, i materinjeg. Nekad su već malu djecu gonili na rad u tvornice.

Drugi opet, što je manje opasno — puste dijete njegovim hirovima pa nikad ništa od njega ne zahtijevaju: nikad ih ne stavljaju pred zadatke. U razdoblju od 7. do 10. godine bit će 'samo igra' kobna, no i na uzrastu o kojem govorimo (4, 5. i 6. godina) treba djetetu davati od vremena do vremena sasvim određene zadatke da nauče slušati, usmjeravati svoju djelatnost prem cilju i da se osjete bar malo korisnim. Uopće što dijete može samo učiniti, neka pokuša. A zašto ne bi što donijelo iz trgovine, pomelo hodnik ili put, očistilo što, plijevilo u bašći.?

125. Zlatna je sredina 1.) ako uspijemo ispuniti duge dječje dane da uvijek budu nečim »zabavljeni« ili »zaposleni«. Do sada ih kvari i muči, onda su djeca zločesta. Djeca bez 'zanimanja' smišljaju psine i počinjaju štete, dok djeca uronjena u neku djelatnost, razmjerno su dobra i lijepo se razvijaju u svakom pogledu.

2.) ako u malim zadacima, koje djetetu povjerimo, ono sačuva radost igre. — Didaktički »smrtni grijeh« škole jest u tome što ubija radost djelovanja. I mi se odrasli, pod utjecajem školskog odgoja, hvalimo kako teško i mučno radimo, dok bi se prije trebali hvaliti kako s radošću služimo Bogu i braći ljudima. »Radosnog darovatelja voli Bog.« (II Kor 9,7.)

Uspije li zlatna sredina, pa se i sam dječji rad pretvori u igru, možemo se iznenaditi da u muzici dobijemo Mozarta, u slikarstvu. Rafaela i u književnosti Victor Hugoa koji su s lakoćom divno stvarali.

126. Sve što je dijete u sebi dosad razvilo, duguje zrenju organizma i igri. U prvoj godini života razvilo je svoje tijelo od ustiju do prstića na rukama i nogama uigravajući probuđeno tijelo (funkcijska igra). Krajem druge godine započelo je igru oponašanja. Na taj način učilo je govoriti i stotinu drugih stvari. U trećoj i četvrtoj godini igra je osvojila fantaziju (fiktivna igra): dijete je željeznica koja fućka, ujedno kondukter

koji grdi putnike, dijete je avion koji raširenih krila zuji svijetom, ono je trgovac, jahač, šofer... jednom riječju sve što vidi, nadasve se uživljava u poslove tate i mame. U četvrtoj i petoj godini razvija se vrhunska igra, tzv. konstruktivna stvaralačka igra koja već jako sliči umjetničkom stvaranju i radu. Šta sve predškolska djeca nisu kadra načiniti iz kartona, papira, kocaka, blata, mokrog pijeska itd.?! Psiholozi misle da Njemci imaju zato tako dobre inženjere jer djeci daju »inženjerske stvaralačke igre«.

U OSAMI ILI U GOMILI

127. Do treće godine dijete nije sposobno igrati se s drugim djetetom, igraju se jedno pokraj drugoga i obično tuku za igračke. U četvrtoj godini može se dijete lijepo igrati s jednim do tri djeteta: ono je trgovac, a ostali su kupci. U petoj godini igraju se već grupe od petoro djece, u šestoj godini grupe do šest igrača.

Ni odrasli ne mogu razviti dublje osobne veze i prisni razgovor u grupi većoj od 12 ljudi. Dinamika grupe ne podnosi veliki broj članova. U većim skupinama veze postaju neosobne, više pravno-trgovačke.

Razvoj djeteta traži svuda postupnost pa je i ovdje treba poštivati. Dječji vrtić — odličan za ovaj uzrast od četvrte do šeste godine — ne bi smio djecu prebrzo privikavati na život u gomili. Prenatrpani vrtići više škode nego koriste djetetu.

U obitelji dijete ima osobni odnos sa svakim članom obitelji ,a u razredu osnovne škole izgubi se, pa sociogram pokazuje bezličnost i golem utjecaj pohvala i grdnji odgojitelja.

Između dvije skrajnosti treba tražiti zlatni srednji put: osamljeno dijete bez dječjeg društva ostat će nesigurno i povučeno. Znajmo da smo mi stariji prejaki za dijete pa ne možemo zamijeniti vršnjake i vršnjakinje. Dijete prerano bačeno u gomilu postat će kao neki »uličnjak« bez smisla za plemenite osobne veze.

128. Jedinci i jedinice mogu se lijepo razviti ako im pametni roditelji omoguće društvo vršnjaka i vršnjakinja. Vrlo često su u opasnosti da ostanu čitav život egoisti, nesigurni i razmaženi. Dva djeteta uvijek se natječu: ljubomora jednoga na drugoga čini od njih nametljive ljude koji svakoga gledaju kao rivala. S troje djece stvara se već ozračje neprestane diplomacije: dvojica prisile jednoga da im se prilagodi. Nikad

nije dobro prekinuti diplomatske veze jer sutra već može netko od protivnika postati saveznik.

Nije svejedno u kojem se odnosu nalaze braća i sestre međusobno. Najmlađe dijete, »mili« u Hrvatskom zagorju, baby u Engleskoj, često nazivan Benjaminom, ne doživljavaju konkurenta iza sebe pa bude obično dobro progrijano majčinskom ljubavlju, ali se najmlađe dijete teško osamostaljuje od roditelja nakon treće godine i teže dolazi do osjećaja pune vrijednosti pred tornjem sve starije i snažnije braće i sestara. Lako postaje povodljivo jer do važenja dolazi kao jezičac u grupama starije djece. — Najstarije dijete biva sustavno izguravano iz majčinog raja, pa se može razviti u osvetoljubivog i uvredljivog vođu. Nisu ni djeca u sredini pošteđena od mogućih iznakažavanja životnog stila.

Roditelji bi trebali polaziti sa stanovišta pravedne jednakosti bez naročitih miljenika i »crnih jaraca«. Neka prate položaj svakog djeteta u mreži međusobnih odnosa. Posebno neka se oslobode kulturnih, zapravo nekulturnih predrasuda kao da dječaci imaju veća prava i neke prednosti pred djevojčicama.

IZMEĐU STIDA I BESRAMNOSTI

129. U našim kulturnim uvjetima djetetov se stid oponašanjem i uživljavanjem sa starijima javlja u petoj godini. Dijete vidi da se svi stariji odijevaju i pokrivaju seksualne organe čak i ljeti na kupanju. Prisustvuju prizorima u kojima se ismjehivaju gola djeca, čuju zgražanje okolice: »Zar te nije stid, Pokri se!« Mladima se dopušta gološavost, starijima ne. Jednoga dana dijete će se neminovno odlučiti za člana odjevenog čovječanstva i neće više dopuštati da ga svuku niti će se samo pred drugima svlačiti. Sve je to normalan i zdrav razvoj: ulazak u našu civilizaciju.

No bude djece koja svoje tijelo tako tjeskobno doživljavaju da se ni pred liječnikom ni pred roditeljima, kad je potrebno, neće svući. To su djeca koja su tijelo doživjela kao sramotno i zabranjeno. U pubertetu može se dogoditi obratno: da upravo ova prestidljiva tjeskobna djeca ne uspiju zavladati nagonima dok oni koji imaju zdraviji stav prema tijelu prožive pubertet bez većih prestupaka.

130. Dobar je znak i nipošto nije dijete bez respekta prema seksualnosti ako svoje roditelje otvoreno pita: Kako se dijete rodi? Odakle je došlo u majčinu utrobu? Zašto tata? — Nekoji roditelji iznenađeni pitanjima tjeraju svoje dijete u svijet priča: Roda te donijela, Našla sam te u kupusu i slično. Ne kažemo da će od toga kao i od ostalih »laži« i priča biti velike štete, ali je ipak nedostojno djeteta da ga varamo i nas da se stidimo svoga očinstva i majčinstva. Bog ga je, tri put sveti Bog, zamislio i izveo. Dijete ne treba medicinskih slika i ginekoloških pojedinosti. Dosta mu je da zna glavno zbivanje. Redovito se dijete još dublje poveže s roditeljima i — jer ne boluje od predrasuda — nalazi da je sve to divno, što u stvari i jest. Nekoje mame pribjegavaju uljepšavanjima: »Kad si bio dosta velik, otvorila su se vratašca i ti si kao mali kraljević izašao iz moga krila!« Podatak je točan samo poetiziran. Ako dijete dalje ne pita, nemojmo ni mi dalje razjašnjavati.

131. Kako je dijete došlo u maminu utrobu? — Tata ga je zasijao. Jednako potječe od tate i mame, samo ga je mama hra nila da naraste. Zato i tata i mama jednako vole svoje dijete, ono od njih potječe. U ovom uzrastu redovito dijete neće dalje pitati, pa nije potrebno dalje tumačiti. Osnovno je da shvati kako je iz ljubavi stvoreno: od tate i mame, ima tijelo, a dušu je dao dragi Bog. Ne izostavimo to!

Prigoda za takve razgovore i pitanja bude redovito novi član obitelji koga mama nosi. I opet veselje i ponos majke na čedo u utrobi stvara ozračje povjerenja. Ako je dijete već toliko naraslo, nek slušaju kako se miče u mami. Jedna mi je mama na telefonu pričala: »Kako biste se osjećali da Vas troje mališana svaki dan tjera u rodilište jer jedva čekaju da dođe najavljeni došljak!« — Ta je majka uspjela stvoriti kod svoje djece veselo očekivanje poroda.

132. No ima i djece koju kao da su roditelji odgojili za Afriku ili krajeve Amazonke: govore koješta, igraju se »doktora«, tate i mame, usred tramvaja ili autobusa upitat će i reći sasvim intimne događaje iz obitelji... jednom riječju ta djeca nisu naučila respekt, poštivanja prema tijelu. Stid je upravo ovo poštivanje prema tijelu, a ne strah pred tijelom. Ovakav nemaran odgoj sigurno je golem propust.

I opet se roditelji nalaze na raskršću između dviju skrajnosti u potrazi za »zlatnom sredinom«.

IZMEĐU STRAHA I DRZOVITOSTI

133. Dijete koje uvijek sluša i dijete koje je drzovito i ne sluša predstavljaju dvije skrajnosti. — Gledajmo u djetetu budućeg odraslog čovjeka, pa se upitajmo da li je ideal čovjeka ikoja od tih skrajnosti: čovjek koji se uvijek za nekim povodi,

beskičmenjak i oportunista, ili čovjek koji se protiv svega buni i ne drži se nikakvih normi i običaja.

Pustimo djetetu nek rekne zašto nešto ne može učiniti ili bar ne odmah. Dopustimo da dijete treba da svrši svoj »toranj«, napuni svoje »lonce«..., ni mi se ne damo prekidati u svakom poslu. Treba se bojati za budućnost djeteta koje na gla s roditelja odmah prestrašeno ostavlja sve i dolazi »kud stariji okom tud mališan skokom«. Ali se jednako bojmo za budućnost djeteta koje sve više uspijeva u otporu neposluha da konačno uopće više ne sluša, nego prkosi. Sa zaprepaštenjem slušamo kadkada kako djeca previše popustljivih roditelja drzovito odgovaraju.

Kojiput će se roditelji zaletiti i narediti stvari koje dijete jako teško može izvršiti. Neka dijete ne navikavaju na neizvršavanje zapovijedi, nego neka na vrijeme opozovu naredbu: »Ja ću to već načiniti, znam, Krešo da je to preteško za tebe..., znam da si već umoran.« Pustimo također djeci da postoji pravedna razdioba poslova, pa da je sad netko drugi na redu da donese drva, počisti hodnik, ode u dućan.

134. Zlatna je sredina ako postignemo da dijete sluša iz ljubavi sa što manje straha i uz slobodu opravdanih isprika. Ako je dijete pokušalo ne poslušati, radije mu sami ponudimo »časni izlaz«. Iza nekog vremena recimo: »Marice, ti si 'zaboravila' što sam ti rekla...« Nemojmo posluh stavljati na preveliku kušnju da dijete trgamo iz najljepše igre što bi i drugoj djeci pokvarilo radost ako se zajednički igraju.

Pitajmo se i sami kako zvuče pred djetetom nalozi: »Kako su ti stvari neuredne?! Odmah da si to uredila!« — a u isto vrijeme tatin pisaći stol je sav u neredu.

135. Poštujmo i osjećaj vlasništva, što dijete smatra svojim jer je dobilo na dar ili što je samo napravilo, nije tek smeće koje ćemo na svoju ruku baciti. Dijete je čovjek u punom smislu riječi, rodilo se istina iza nas kao što će se još mnogi mladi roditi iza njega. Ne znači, ako je malo dijete, da nema nikakvih ljudskih prava. Kako će naučiti poštovati tuđa prava ako se i njegova prava ne poštuju.

Život će od nas sviju tražiti da znademo ne samo slušati nego i ne slušati. Sve su tiranije povijesti stvorili narodi koji su bili »odviše poslušni«.

136. Aristotel, grčki mudrac, napisao je dvije nauke o ćudoređu (etike): Eudemovu i Nikomahovu. Nikomah mu je bio sin. 'Ćudoređe je zamislio kao zlatnu sredinu između dviju

skrajnosti. Njegovu je nauku preuzela kršćanska filozofija. Odgoj je djeteta upravo zato tako divan posao jer nas svaki dan stavlja pred zadatak da tražimo zlatnu sredinu. Sposobnost najdarovitijih među ljudima još ne osigurava da neće griješiti bilo u jednu, bilo u drugu skrajnost. Što je manje tih cik-cak lutanja u skrajnosti, »znatnija« će biti naša djeca.

* * *

STIL ŽIVOTA

137. U godina četvrtoj, petoj i šestoj dijete uhvati stil života, tj. način osjećajnih postupaka. Nešto postane kao vrhovna vrednota za srce, a usvoji se i način kako se do te vrednote dolazi. Nemoguće je prikazati sve moguće oblike životnih stilova.

ZAVIDNO DIJETE

138. Već smo vijedli da dijete, ako ne dobije u pravo vrijeme što ga ide, traži to bolesno i neutaživo.

Dijete koje je dosta zapušteno i zapostavljeno pred drugima, svuda vidi nepravde. Sve što drugi dobiju il imaju dano je jer druge više vole nego njega. Osjeća se progonjeno i u tuđoj zloći vidi uzrok svojih neuspjeha. Teško onome tko u njegovoj blizini uspije. Ako zadrži taj stil života, postat će čovjek koji je bolestan od tuđih uspjeha. Društvo će mu biti samo njemu slični zagriženi i ogorčeni ljudi koji će sve oko sebe kritizirati. Zlurado će zamjerati drugome i osvećivati mu se samo jer je stretniji od njega. A uzrok je njegove nesreće u toj nutarnjoj ogorčenosti. Uzrok takvom ogorčenju može biti i ako je dijete previše dobilo batina, više od drugih.

Težak je postupak sa zatvorenim djetetom koje više ne vjeruje u ničiju pravednost i ljubav. Već svojom sumnjičavošću i povučenošću izaziva da ga ljudi ne vole. Redovito će biti protiv onoga koji je prvi, a uživat će u tuđoj nesreći.

Mnogo strpljivosti i neotuđive ljubavi potrebno je da se uuvjeri jedno takvo ogorčeno zatrovano biće da njegova nesreća nije u tuđoj sreći, a sreća u tuđoj nesreći.

LAŽLJIVO DIJETE

139. Više od same laži važno je znati zašto dijete laže, šta hoće lažju postići.

Trogodišnje dijete ne razlikuje stvarnosti od doživljenoga u mašti. To je laž fabulacije. Ustrajno i bez kažnjavanja razlučimo stvarnost od fantazije. — Neka djeca lažu i uveličavaju da izađu važna. Jednostavno im probimo mjehur nadutosti: Tako i tako je bilo! Zašto uveličavaš i hvališeš se?! — Nemojmo toga činiti pred drugima, ako ne pretjeruje upravo pred drugima da kod njih nešto postigne.

Djeca najčešće lažu da nisu kriva iz straha pred kaznom. Žele, dakle, izbjeći prijekor ili kaznu. Naučimo ih da će upravo priznanjem izbjeći kaznu ili dobiti mnogo blažu. Obećajmo mu da ga nećemo kažnjavati ako prizna i pokaje se. Promislimo malo da možda prebrzo ne kažnjavamo i tako dijete gonimo u laž. Priznanje oslobađa.

Najzlobnija je laž iz zavisti: dijete izmišlja i okrivljuje drugo dijete da ono bude kažnjeno. Nije dosta kazniti ovakvu laž nego treba ispitati izvore zavisti i osvete. I opet čuvajmo djetetovu čast pred drugima, pa se nemojmo hvaliti svojom detektivskom sposobnošću.

DIJETE KOJE KRADE

140. Razlikovati treba simboličnu od prave krađe. — U tjeskobnoj potrebi za ljubavlju nekoja djeca počnu uzimati predmete osoba koje im ne pokazuju ljubav. Kasnije prošire praksu na širi krug, jer — na koncu konca — od sviju tražimo ljubav. Kao prisiljeni uzimaju stvari koje čak i ne trebaju; one im simboliziraju uskraćenu ljubav. To je dijete na putu u kleptomaniju.

Djeca kradu slatkiše, voće, igračke i slično jer ih žele. To je normalna krađa koju treba strpljivo suzbijati. Naučimo dijete da nas moli što želi i dajmo mu što je pametno dati. — Poštujmo malu svojinu djetetovu i dozvolimo mu da bere zrelo voće i uzme sebi ostavljene kolače da se osjeti kao u svojoj kući. Kasnije ćemo ga učiti da i s novcem pametno postupa.

Posve mala djeca još nemaju svijesti da su ukrala tuđe, naprosto prigrabe što im se sviđa. Radije sami vratimo oduzeto nego da dijete silimo na neugodne prizore i poniženja.

Ako je dijete uzelo nešto da drugome da, nemojmo mu prigovarati. Recimo mu: »Drago mi je da si darežljiva. Drugiput upitaj najprije mene! Rado ću ti dati!«

UMIŠLJENO DIJETE

141. Obožavano dijete, osobito zbog tjelesne dražesnosti, uživi se u ulogu da mu se svi moraju klanjati i diviti mu se, da sve najbolje mora dobiti. Svuda na se svraća pozornost. Ono sve bolje može i zna. Razočarano je i uvrijeđeno ako ga tako ne dočekuju s hvalama. Ulaguje se i mazi. Eto, uživjelo se u ulogu koju su ga naučili, a djeca su rođeni glumci.

Cifrasto i tašto dijete kao da i nije dijete nego oponaša umišljene odrasle i kočoperi se svojim stvarnim ili umišljenim prednostima. Tu iskrsava i pitanje kako da dijete oblačimo. Znademo da je danas prošlo doba kraljevića i princesa. Nek je dijete uredno i ukusno odjeveno bez ikakvih pretjeranosti »loknica i mašnica«. Dijete je više nego ukras kojim ćemo se ponositi pred drugima.

Kraljevići i princese neće biti prihvaćeni od sudrugova. Uvrijeđeni tužakat će kraljevići i princese svoje »protivnike« i tražiti zaštitu kod starijih kojima će se ulagivati. Skoro nam je simpatičniji onaj zavidni divljak, koji za se ništa ne očekuje, od kraljevni i prinčeva.

Odgajajmo našu djecu za jednakost i pravo drugarstvo, pa će biti nagrađeno od ostale djece simpatijom i prihvaćanjem.

SVE JE MOJE

142. Ima djece koja ljubomorno čuvaju svoje igračke i stvari kao da su druga djeca samo opasnost, dok je prijatelj i prijateljica pravo životno obogaćenje i prigoda razvoja. No sebično je dijete nesposobno da ikome išta dadne. Možda su roditelji mjesto svoje brige i ljubavi davali jedincu ili jedinici skupe stvari. Tako su se otkupili i svoje vrijeme posvetili »važnijim i ljepšim« stvarima nego što je bavljenje djetetom.

Dijete bude tako zarobljeno stvarima, samo stvari cijeni, pa misli da se i ljubav kupuje stvarima. Vrijedno je sažaljenja. Hoće li ikada osjetiti radost davanja?! životna vrijednost ostat će mu, bojimo se, da ima i posjeduje stvari. To bogato dijete u stvari bit će vrlo siromašno, neće biti sposobno osvojiti nečije srce.

RATOBORNI PJETLIĆ

143. Nekoja se djeca uvijek tuku, uvijek nekoga napadaju, svakome bi napakostila, ali u nekoj divljoj radosti bez zlobe.

čovjek bi rekao da uživaju u svojoj zloći i u rušenju. Ponosni su da ih se drugi boje.

U kući je bilo previše vike i batina, dosta ljubavi, ali malo discipline: sve se rješavalo kratkim postupkom — batinama. Taj stil postupka primjenjuje sada dijete i na druge.

Tu treba čvrsto zahvatiti. Dijete je otvrdnulo na batine. Uđimo na njegova vrata! Iza par čvrstih postupaka u njegovu stilu, da nam se ne popne na glavu, prisiljavajmo ga na novi stil. Zavolimo ga! Ovakvi mali divljaci trebaju jaku ruku, nemojmo im stoga ni u čemu popuštati. U odgoju je manjkala odlučnost i dosljednost. Ne opraštajmo mu ništa u tom smislu da ga ostavimo nekažnjena sve plemenitijim načinom i opraštajmo mu sve u tom smislu da mu pokažemo iskrenu ljubav i zauzetost za njega. Ne varajmo se, svako je dijete gladno ljubavi — i stege. Zavolit će nas.

MALI TIRANI

144. Ima djece koja uporno zahtijevaju da radite što oni hoće, da dođete k njima, da ih odvedete kako oni hoće, da učinite što oni hoće. Uživaju u vlasti, hoće vladati svime oko sebe.

Takvom je djetetu odviše popuštano, pa se razvilo u malog tiranina. — Jednostavno se ne obaziremo na zahtjeve i ne učinimo po djetetovim hirovima. Vidjet ćemo kako će dijete nakon toga reagirati. Ako se pomiri s našom »neposlušnošću«, bit će sve u redu: dijete je snažnog karaktera. No ako se počne čudno ponašati i uporno nastavi svoju tiraniju, onda se radi o histeričnom djetetu. Pokušajmo kako će se ponijeti kad mi počnemo zahtijevati da učini po našoj volji. Ako prkosi, onda je tvrdoglavac koga treba naučiti slušati.

Pripazimo kako se ponaša prema drugoj djeci: jer što nije dijete uspjelo kod nas, možda će pokušati kod slabijih i terorizirati ih. Djeca su nemilosrdna i prema životinjama i prema drugoj djeci. Zaštitimo drugu djecu, makar i ne bila naša: »Pero, zašto uvijek zapovijedaš i namećeš se drugima? Nije to lijepo! Nitko te neće voljeti! Zašto bi tebe svi morali slušati?«

Ako dijete ne sluša, sjetimo se malo, kako smo s njime postupali, pri kraju treće godine kad je izvikivalo svoj slavni »neću«. Da se nismo nespretno i kruto borili protiv djeteta, pa se ustalilo u svom »neću«.

LJUBAV — STIL ŽIVOTA

145. Sve rane liječi ljubav, sve trajno i plemenito gradi ljubav. Najljepši bi stil života bila ljubav i dobrota ,da dijete cijeni kao vrhovnu vrednotu da je voljeno i sve više da i samo druge voli, dadne im »pusu«, ogrli ih, podijeli s njima što dobije.

Privikavajući dijete na takav stil života više ćemo učiniti nego da se uporno borimo protiv krivog stila života.

* * *

NEUROTIČNO DIJETE

146. Četvrta i peta godina smatraju se dobom kad nastaju tzv. neuroze. Ne radi se o »nervoznosti« u smislu obične nestrpljivosti nego više o nametnutom nego zauzetom stilu života koji se duboko usjekao u srce (u osjećajnost) i promijenio čitavo ponašanje. Neuroza je grčevita obrana protiv trajnog lošeg postupka. Neuroza je bijeg pred stvarnošću, odnosno stvarnost doživljena kroz želje fantazije ili kroz ogorčenje i tjeskobu. I sebe i društvo neurotik gleda kroz svoju nametnutu životnu laž i doživljava sve krivo. Možemo reći da je neuroza rano zauzet stil života koji je iznakazio srce da krivo osjeća.

Iza sedme godine (kada se odjeljuje i osamostaljuje afektivnost) neuroza postaje podsvijesnom, dok životni stil zauzet pri koncu ovog razdoblja ostaje kako tako svijestan premda se uzrok zaboravi. Prijelaz između duboke neuroze i običnog životnog stila nije oštar, pa će netko sve nazvati »neurozom«. Životni stilovi i neuroza imaju zajedničko to što nastaju u nediferensirano razdoblje prije sedme godine.

Netko će neurozom nazvati sva trajna iznakaženja duševnosti, pa i kasnijeg podrijetla, pa će reći: one prije sedme godine jesu jezgrovne neuroze (Kernneurosen), a one kasnije rubne (Randneuresen) ili motivacione. Tako bismo sve mane — zle navike — mogli okrstiti kao neuroze. Eto, moramo znati kako tko upotrebljava tu riječ.

147. Mi ćemo govoriti o neurozama u najstrožem smislu koje su djelo roditelja u ovom razdoblju od četvrte do pete godine djetetova života. U tom se smislu kaže: Ako je dijete prvih pet godina života doživjelo normalno, osigurano je nje-

govo duševno zdravlje od psihoza (uzrokovanih u prve tri godine) i neuroza (uzrokovanih u 4. i 5. godini).

Neuroze se mogu gledati objektivno i subjektivno. Objektivno gledano neuroze se nazivaju po objektu na koji se dijete trajno navezalo: navezanost na majku, homoseksualnost i ostale seksualne nastranosti, kleptomanija, pyromanija (dijete pali vatru), enuresis (mokrenje u krevet), agoraforija (strah od otvorenih prostora), klaustofobija (strah od zatvorenih prostora) itd. Subjektivno gledano možemo razlikovati: navezanosti, strahove (fobije) i konverzione neuroze (histeriju). I opet nećemo moći iscrpiti sve moguće oblike neurotskih zaostalosti.

NAVEZANOSTI

148. Znademo već stupnjeve podruštvovljenja (socijalizacije) »vulkana želja«. Majka je čuvar i predmet djetetovih prvih radosti i želja.

Ima više vrsta bolesne navezanosti na majku. Najdublja je navezanost na majčin lik ako se dijete uopće ne dâ iz »mamina raja«. Otac je beznačajan da bi bio predmet ljubomore i oslobođenja. Kad oženjenog muškarca mama još vodi brijaču: »Ošišajte mi i obrijte moga maloga!« — kad ga kupa odrasla u kupaonici i kad odrasli muž ostavlja svoju ženu i vraća se majci, onda je jasno o kako se dubokoj bolesnoj navezanosti radi. Normalnima zvuče takvi slučajevi nevjerojatnim, a ipak se događaju. — Na ovim stranicama (ove knjige) ništa ne izmišljamo, svi su slučajevi iz stvarnosti. — Oznaka je duševnosti ovakvih potpuno od majke neoslobođenih: neodređenost životnog stava, bijeg od svega točnoga, matematičkoga i racionalnoga.

149. Kod dječaka može nastati drugi stupanj navezanosti na majku na temelju ukrštavanja odnosa ili prve »zaljubljenosti«. Ako treći stupanj poistovljenja (identifikacije) ostane pod jakim utjecajem majke, koja dječaka osvaja i izigrava očev utjecaj, uzrokuje se homoseksualnost, traženje istog mjesto različitog spola. Homoseksualnost je jedna neuroza.

Nezavisnost na majku može biti na temelju nedovoljne pro grijanosti ljubavlju. Takav mladić neprestano će u životu tražiti majku, zaljubljivat će se u mnogo starije žene ili se uopće neće ženiti pod podsvijesnom prijetnjom majke koja ga treba za se. Osjećat će se krivim za svaku »nevjernost« majčinom liku. Preko ustiju mu neće moći prijeći priznanje ljubavi drugoj ženi. — Ako zavoli djevojku koja bi mu dobom odgovarala, iznenadit će se zbog svoje seksualne nemoći upravo sa ženom koju ljubi, a ne s drugima.

150. Navezanost može biti i na temelju prevelike progrijanosti majčine ljubavi koja nije djetetu dala da se osamostali kroz prkos.

Dijete koje se osjetilo izgurano od došljaka ili doživjelo naglo ohlađenje odnosa, vraća se u potrazi za radošću u doba dok se mama vrtila oko njega: prestane govoriti, mokri u krevet... Ne smijemo takvo dijete niti grdnjama ponizivati, niti smijemo oko njega trčati i zabrinjavati se. U drugom slučaju sami upadamo u igru zaostalog (regresivnog) mehanizma neuroze i podržavamo ga. Dijete se mora razočarati u podsvijesnoj potrazi za starim radostima. Ako je dijete koje mokri u krevet starije, dat ćemo mu sat da se samo po noći probudi, nećemo mu za večeru davati mnogo tekućine. Povremeno mokrenje u krevet može imati uzrok u prehladi ili kojem drugom medicinskom uzroku koje će liječnik lako ustanoviti. Mi sad govorimo o ustaljenom i dugotrajnom mokrenju bez ikakvih znakova bolesti tjelesnih organa. — Neka dijete samo odstrani posljedice mokrenja, tako da teret neugodnosti na nj padne. Nemojmo ga, opetujemo, nipošto ni grditi ni tjeskobno oko njega trčati i sami rješavati neugodnosti ujutro, nego ga branimo da će to sigurno prestati i zadržimo prema njemu jednaku sigurnu ljubav kao i prema drugima.

Mokrenje u krevet može imati i dublji korjen: krivi postupak u doba kad je dijete hvatalo u vlast vršenje svojih potreba, ako su ga roditelji prerano silili i pri tom zastrašivali da bude suho i čisto.

Najčešće — ako ne prije — enuresis (mokrenje u krevet) prestaje u godinama razvoja, no ima upornih slučajeva koji ustraju dulje, najčešće radi krivog postupka kroz godine.

151. Kleptomanija (uporna krađa i nepotrebnih stvari) također je borba za ljubav osoba: predmeti simbolično predstavljaju osobu koju dijete želi posjedovati. Ovdje nema opasnosti da će odgojitelj biti zahvaćen neurotičnom igrom. Mjesto predmeta dijete treba da doživi ljubav osoba.

Pyromanija, pojava da dijete podmeće vatru, prilično je nejasna. Vjerojatno izraz agresivnosti (srdžbe), jedan potok lave iz vulkančića. Ili je i vatra simbol topline uskraćene ljubavi, drugi oblik protesta protiv »hladnoće napuštenosti«. Pyroman, koga sam u 14. njegovoj godini otkrio među učenicima, bio je dijete rastavljene majke koja se nastojala riješiti

djeteta. Ne moraju svi slučajevi biti jednaki, premda je ishod vrlo sličan: svako ljudsko biće treba uzeti u njegovoj izvornoj prošlosti i u njegovim životnim odlukama. Shematsko mišljenje bilo bi ovdje vrlo opasno.

152. Djeca, koja su previše bila s odraslima, posebno ako su to bile autoritativne jake ličnosti, ostanu nesamostalna i povodljiva. Moramo, naime, pretpostaviti da se roditelji nisu mnogo promijenili tijekom godina, pa smijemo pretpostaviti da su i u sudbonosno doba četvrte, pete i šeste godine ta djeca bila pod istim utjecajem, tako da će njihova nesamostalnost i ovisnost o odraslima biti djelomično neurotske naravi. Sve doživljeno prije šeste godine djeluje kasnije podsvjesno. Podsvijest u klasičnom smislu jest upravo sve doživljeno prije prve veće strukturalne promjene u šestoj - sedmoj godini.

IZNAKAŽENA SEKSUALNOST

153. Osim homoseksualnosti, koju smo upoznali, postoje i druge čudne pojave: uporno bavljenje spolnim organima u tajnosti zbog grubog postupka u trećoj godini. Postoji i ekshibicionizam, pokazivanje spolnih organa pred zamišljenom publikom, pred kojom se dijete skida da umiri doživljaj nedovoljno prihvaćenog tijela; kod dječaka može biti i ponos zbog sačuvanog penisa pred opasnošću kastracije. Ti porivi djeluju kod odraslih u stripteasu, nudizmu i modi. Ne smijemo ipak sve svesti na neurotično očitovanje, postoji golotinja (nudizam) kasnije svjesno usvojena po načelima seksualne revolucije, tj. u smislu pobune protiv stida.

154. Fetišizam je pojava da čarape, maramice, cipele i drugi odjevni predmeti drugog spola više uzbuđuju od normalnog susreta s tijelom. I ta je nastranost neurotska. Odaje svemoćnu dječju maštu koja u predmetima vidi simbol čitave osobe.

Seksualne veze sa životinjama, silovanje djece te veze s trupilma odaju više histerični postanak: vulkan nagona i poriva nije uopće bio discipliniran, pa se divlje očituje pod udarcima bolesne mašte. — Uvijek treba proučiti čitavu povijest i čitavu ličnost, u prvom redu događaje prije sedme godine.

STRAHOVI I TJESKOBE

155. Uz vulkan želja i poriva (Es po Freudu) stvara se postupcima odgojitelja svijet zabrana (Über-ich, Super-ego). Zabrane, nalozi i norme primijenjuju se na dijete vrlo rano, no

pravo je vrijeme, kad se oblikuje nagonska izvana nametnuta savjest (Super-ego), upravo četvrta i peta godina djetetova života. Posljednju riječ u nametanju normi ima redovito otac.

Djevojčica će prihvatiti norme s ljubavlju, dječak u otporu. U trećem stupnju identifikacije (poistovljenja) budu sve norme uvučene u duševnost (interiorizirane) te postaju vlastiti glas savjesti. Muškarac će i kasnije u životu biti slobodniji i buntovniji nasuprot savjesti od žene.

I kod životinje navezane na čovjeka, naročito kod psa, može se razviti ovakva nagonska savjest. Ako dresirani pas zagrize u šunku, uteći će iz kuće i vratiti se iza nekog vremena raskajan u patnji, mokrit će i drhtati pred gospodarom pa će ga istom udarci kazne osloboditi pritiska krivnje.

156. Vrijednost i plemenitost pritiska ove primitivne nagonske savjesti ovise o tome kako su roditelji nametali djetetu norme: u razgovoru ljubavi ili bezobzirce i nasilno uz oštre kazne. Uspije li poistovljenje s roditeljskim likom, primitivna će savjest poprimiti plemeniti oblik uzora (Idealnog ja), koji dijete oponaša. Još ćemo se pozabaviti zdravim razvojem savjesti, zasada se zadržimo na neurotskoj savjesti.

Razvije li se Super-ego prejako i divlje, ukočit će dijete u strahu i tjeskobi. Pod olovnim nebom neprestane nerazumljive krivnje nestat će životne radosti, sve će postati tjeskobno i skrupulozno. — Na što će se sredotočiti osjećaj tjeskobe i straha ne može se predvidjeti. Strahovi (fobije) biraju obično zlurado ono što je jednoj duši najdraže; Dijete stvori stil života pod prijetnjom krivnje, uvlači se u se i drhće pred starijima. Nepovjerljivo nas gleda i osjeća da smo ga već osudili. — Ne mora uvijek biti krivnja glavni pokretač, nego naprosto ukočenost pred prijetnjom. I bez tjelesnih kazni mogu roditelji tako pritisnuti dijete ruganjem i ponizivanjem, da će kao odrasli poput Franza Kafke cijeli život osjećati bezvrijednost i odbačenje bez svijesti o osobnoj krivnji.

157. Trajne strahove može izazvati i pojedinačni događaj koji poput otvorene rane neprestano boli i krvari (trauma). — Ako se majka previše boji za dijete i neprestano ga štiti, postat će dijete bojažljivo i nesigurno. — Ako djetetu nikad ne dopuste van, nego mu pričaju o opasnostima izvan doma i malog dvorišta, bojat će se otvorenih prostora (agorafobija). Za tvaraju li ga u sobe dok se ne vrate, može se razviti strah pred zatvorenim prostorom (klaustrofobija). Sve to može imati i simboličko značenje za druge oblike zastrašivanja i prijetnje. — Drugo dijete progone kroz san i javu stroge oči kojih se ne

može riješiti. Objektivno jednak strah može imati sasvim drugi uzrok i psihičku strukturu. Duševni liječnik (psihoterapeut) ne smije ništa pretpostaviti nego stalno slušati osobnu povijest kroz iskaze tjeskobne osobe. Pri tome mora paziti da se ne razvije prejaka navezanost na njega. Ne smije vršiti ulogu majke ili oca koji dijete štite, nego ulogu prijatelja oslobodi-telja, inače će i sam zarobljivati tjeskobnu ličnost. — Dobri su znakovi ako se pojave znakovi pobune i otpora, pa i mržnje na psihoterapeuta. Treba ih prihvatiti kao znakove oslobođenja ličnosti.

158. Ako je dijete prilično lijepo razvijeno, odano i povjerljivo, a ipak se uporno boji nekih određenih pojava: tame, groblja, psa, oluje..., onda je ono taj strah naučilo od starijih i odučit će ga se kad osjeti da mu se ništa nije dogodilo premda je bilo u tami i ostalim prigodama koje ulijevaju neopravdani strah. Negativni uvjetovani refleks liječi se samo na taj način. Nabavimo mu malog psa koji će s njime u igri rasti, pođimo s njime u tamne sobe, na groblja... No nemojmo biti prenagli u takvim postupcima. Strašne priče mogu isto tako ostaviti dubok trag u djetetovoj mašti, pa će neprestano sa strahom gledati navečer pod krevet da se ondje nije sakrio kakav lopov. Dječja mašta usrećuje i unesrećuje dijete. Golem teret strašnih događaja nose u duši djeca koja su doživjela rat, bombardiranja, bitke i bježanja. Previše je to i za nas odrasle, a kamoli za nježno i neotporno dijete.

ŽIVOT IZVAN ZAKONA

159. Ne unesu li roditelji u život djece određene zabrane i zahtjeve, ostat će vulkan želja divlji i neobuzdan. Engleska televizija prikazala je takvog jednog odrasloga s vulkanom bez granica. Pričao je o svojim podvizima u Undergroundu, londonskoj podzemnoj željeznici. Ubijao je ljude za zabavu. Slušao sam ga kako hladnokrvno priča — nije znao da je sniman za televiziju:« — Nož je mnogo zgodniji i estetski nego revolver... Naprednije je tako ubijati.« — Imao sam dojam da taj zločinac nije član ljudske rase, nego da je zalutao s Marsa. Čovjek bez kočnica (bez Super-ega) strašilo je.

160. Ne mora se uvijek razviti ovakva nakaza od čovjeka. Bude nekih kočnica, ali su nedovoljne za moralno i normalno ponašanje. Razmažena djeca kojima roditelji ispunjaju sve želje i hirove, postaju robovi svojih ludorija. Popustljivi roditelji dali su se svladati predstavama kojima je dijete nastojalo postići što je silom htjelo drekom, bacanjem po podu, lupanjem. Iza prvog svjetskog rata vladalo je neko vrijeme mišljenje po načelima pučkog freudizma da djetetu valja sve pustiti, da ne stekne komplekse pod pritiskom discipline. Mali je jeo što je htio, svaki dan drugačije: sad u autu, sad na verandi, sad u krevetu... Ludi roditelji služili su malom tiraninu. Drugo je dijete opet za svaku krivnju našlo utočište grešnika kod bake preko puta, gdje su ga čekali slatkiši i oduševljenje. U pubertetu dečko je postao nesnosan, terorizirao je mlađu braću i sestre, nije učio, nije ni u školu htio ići, grubostima i predstavama silio je roditelje da udovolje onome što je htio. S druge strane, čim je u susjedstvu netko umro, drhtao je od straha da će i on umrijeti. Nije mogao zaspati ako ga majka nije držala za ruku. Klupko slabosti i divljaštva! — Druga opet, jedinica, htjela je predstavama prisiliti muža da joj služi. »Nemoj spavati cijelu noć, misli na mene!« Ostavila je konačno muža koji joj nije udovoljio hirovima. Zgazila je cvijeće koje joj je poslao za pomirenje. Ne pomaže ni fakultet, ni visoka naobrazba, pa ni studij psihologije, ako su roditelji pustili da se rasplamsa neobuzdani vulkan želja. Treća je opet — isto jedinica — ostavila muža i pošla drugome koji ju je predobio plešući kako je ona glumila. Jao tom glupanu, neće se ni kod njega smiriti.

161. Toma More htio je svoju mladu ženu Jane odgojiti u naobraženu suprugu. Odrasla je na seoskom dvorcu svog imućnog oca vlastelina. Ništa nije znala. Branila se plačem i bijegom pred svojim ustrajnim mužem koji je od nje htio načiniti ženu dostojnu svoga staleža. Ostavila je Tomu Morea i utekla ocu. Pametni otac okomio se na nju svom žestinom svoje strogosti. U suzama zaklonila se kod svoga muža koji joj je sve oprostio i strpljivo vodio dalje na putu književnosti i muzike. Ovdje je histerija bila plitkog korjenja pa je laka očeva terapija pomogla.

Histerična osoba ne živi u realnosti, nego u dimu svojih hirova te stalno glumom, lažju, drekom... iznuđa što hoće. I sama počne vjerovati u svoj teatar. Histerična osoba bježi iz stvarnosti i pred zadacima u bolest i glumi je neusporedivo vjerno. Te su osobe žrtve sugestije i hipnoze kao djeca. Pierre Janet i Charcot izvodili su nevjerojatne predstave s histericima uz pomoć sugestije. Freud je na vrijeme uvidio da sugestija i hipnoza samo pogoršavaju stanje takvih pacijenata.

Veoma je teško takve osobe istjerati iz glume i fantazije u stvarnost sa njezinim poslovima i društvenim odnosima.

*

162. Do sedme je godine glavni odgojni zadatak završen. Učinjeno će u buduće trebati podržavati i ispravljati. Dijete je proživjelo u prvih sedam godina zapravo 35 psihičkih godina jer je pet puta brže usvajalo dojmove i uvježbavalo ponašanje. Rane su mu pet puta brže zacijeljivale, a do treće godine razvilo se polovica inteligencije. Drugu polovicu razvit će od treće do šesnaeste godine.

Budu li mladi, budući roditelji, shvatili kako je prekrasan i sudbonosan odgoj djece i dadnu li se poučiti već prije braka, pa i sami svoju duševnost u molitvi i svladavanju dotjeraju do zrelih ličnosti, počet će se prazniti bolnice i odjeli za duševne bolesnike. Zasada se naglo pune. Uvijek je lakše spriječiti nego liječiti.

Treće poglavlje:

TREĆE TROGODIŠTE

U ŠKOLU?

163. Mnogi se roditelji sasvim pametno pitaju: Zašto ne bismo naše dijete poslali u školu što ranije da što više i što prije nauči? — Nekoji se od njih kasnije pokaju što su se odveč žurili sa školom.

Najvažnije stvari koje se tiču čitave ličnosti dijete uči kod kuće. Nemojmo se žuriti da nepripravljeno dijete šaljemo u školu. Mi previše vjerujemo u školu kao da mnoštvo podataka, materijalnog znanja, čovjeka odgaja i usrećuje. Nek nas dragi Bog sačuva ljudi koji su zgoljne enciklopedije, mozgovi natrpani podacima kao elektronski mozak. Kaže se da je glavni plod školovanja ono što ostane kad se sve zaboravi: tj. kritički sud, društvenost, radinost, smisao za čitanje knjiga, ukus u raznim granama stvaralaštva. Sve je manje u čovječanstvu

stvaralaca koji poput djeteta u igri fantaziraju i oblikuju novi svijet. Postali smo kulturni potrošači (konsumenti) mjesto da ostanemo kulturni stvaraoci (producenti).

MALI PUBERTET

164. U petoj i po do šeste i po godine dijete se jako promijeni: izduži se, omršavi, mlječni zubi stanu ispadati, najprije donji sjekutići. Glava izgleda manja, premda je ostala ista, jer se sve ostalo izdužilo. Dijete postaje spretno i okretno jer se središte ravnoteže od grudne kosti spustilo ispod pupka. (Kod odraslih spusti se do pubične kosti). Ne bismo rekli prema fotografijama da je to isto dijete koje smo dali slikati u trećoj godini: onda je bilo nespretno bucmasto dijete. Kojiput se zna i boja kose i očiju promijeniti.

Dijete, koje je prošlo taj svoj »mali pubertet«, može jednom rukom preko tjemena glave dohvatiti suprotno uho.

OSJEĆAJNA I DRUŠTVENA ZRELOST

165. Važnija od tjelesne jest osjećajna i društvena zrelost. Za plašljivo povučeno dijete bolje je da još pričeka jednu godinu. Isto vrijedi za zaigrano dijete koje nije naučilo usredotočiti svoju pozornost na određeni zadatak.

I dječji vrtić ima svoj program, i on je škola. Iako je dijete sposobno da neobično mnogo nauči, ne mora biti još naviklo na društvo. Upotrijebimo tu godinu stanke da dijete sistematski (sustavno) nauči neke stvari koje škola ne daje: da nauči dobro plivati, voziti mali bicikl, nauči prometna pravila, počne učiti jedan strani jezik, počne svirati violinu ili klavir. I na vjeronauk možemo ga godinu dana prije poslati.

UMNA ZRELOST

166. Do šeste godine, i samo do šeste godine, mogu roditelji i drugi koji se djetetom bave pospješiti razvoj inteligencije. Zašto naš dom ne bi postao mala škola: da djeca uz tatin i mamin imendan recitiraju koju kratku pjesmicu, zapjevaju štogod, odglume u igri malu predstavu. Toma More organizirao je u svom domu sustavnu školu sve do privatnog obiteljskog sveučilišta, pa su mu kćeri postale pravi učenjaci. Svoju je djecu učio grčka slova u igri: djeca su gađala strelicama u različita grčka slova.

Kad vodimo dijete u zoološki vrt, nemojmo se žuriti: nek se dijete izdovolji kod onih životinja koje ga zanimaju. Mogli bismo prije toga i sami naučiti iz knjiga nešto o životu i navikama raznih životinja: čime se hrane, da li grizu, koga se boje a koga ne boje, gdje ih ima osim u zoološkom vrtu. Gradska djeca vrlo slabo poznavaju prirodu: bilje, stabla i životinje. »Mama, zašto prase ima onaj šteker (električni utikač)?« — upitalo je jedno gradsko dijete.

Dijete može, kad se zanima naučiti brojati mnogo više, no dosta je ako zna brojati do broja svojih godina. Nekad su djeca dolazila u osnovnu školu a da nisu znala čitati i pisati, pa u to doba nije bilo ni dobro učiti ih prije škole da se ne dosađuju pod satom. — Danas skoro sva gradska djeca znaju čitati prije škole pa se, nažalost, treba tome prilagoditi da djetetu ne bude preteško.

Vježbajmo dijete prije škole na malo dulje zadatke da se navikne na usredotočenje pozornosti!

VJERONAUK

167. Naše hatehetske ljetne škole i Katehetski Institut u Zagrebu proučavaju psihologiju djeteta, spremaju se i katehistice i svećenici na najbolje metode rada s djecom. Dva sata vjeronauka sedmično bit će odlična priprava djeteta na školu ako još jednu godinu čeka.

Vjeronauk nek bude posebna briga roditelja i prigoda da svoje kršćanstvo u svakodnevnom razgovoru prenesu na dijete prateći što se radi na satovima vjeronauka. Ocjene iz vjeronauka nek budu posebno uvažene, a ne samo buduće školske.

NUTARNJA PROMJENA

168. U šestoj do sedme godine dijete se osjećajno smiri. Mi kažemo: »došlo je k razumu.« Što se zapravo zbiva? — Najjača sposobnost u čovjeku srce — osjećajnost odijeljuje se i osamostaljuje. Dijete i jasnije doživljava i ne možemo ga više kao prije zavarati sugestijama. Opaža, razmišlja i radi ne tako izgubljeno u raspoloženja i impulze.

Dijete zapravo postaje dvokatno, pa se sve teže uživljava u stari jedinstveni način doživljavanja. Stoga zaboravlja dosadašnji život i prelazi na odraslom čovjeku sličniji način doživljavanja. Psiholozi nazivaju to zaboravljanje prirodnim

»potisnućem«. Osjećajnost nije više u prvom planu nego se povlači u pozadinu. Stoga se doba od sedme do desete i po za djevojčice, a do dvanaeste za dječake naziva latentnim razdobljem (skrivenim razdobljem). U pretpubertetu opet će osjećajnost izbiti u prvi plan.

Odgojiteljima se čini kao da sad s djetetom treba sve nanovo učiti. Imaju pravo. Sad sve naučeno i stečeno treba prenijeti u novi jasniji način doživljavanja.

Sad počinju i veoma važne godine za učenje materinjeg jezika. Dijete dođe u školu s par hiljada riječi, a u školi uči godišnje hiljadu riječi svoga jezika. Ipak na temelju starog znanja. Do šeste godine dijete se s velikom lakoćom uživljavalo u glasove svih mogućih jezika. Sad više ne. Ustali se u glasovima svoga jezika, a sve teže usvaja glasove tuđeg jezika.

Golem nas odgojni posao čeka da na zdravim prijašnjim temeljima gradimo sve plemenitijeg i pametnijeg kršćanina.

* * *

GODINE ŠKOLOVANJA

169. Godine od sedme do desete i po za djevojčice, do dvanaeste za dječake čine jednu cjelinu, nazvanu »latentno doba«; o njima treba nešto reći kao cjelini. No osnovno je zbivanje odjeljivanje sposobnosti. Kao što se u 6. godini odijelila afektivnost, osamostaljuje se u 9. godini aktivnost, a u 12. godini apstraktna misao od slike.

DRUGO NASUPROT PRVOM ŠESTOGODIŠTU

Šta je dijete učilo i postizavalo u prvih šest godina nije nam se činilo tako važnim. To svatko zna. Zrak i vodu — najpotrebnije stvari od svih — ne cijenimo jer ih imamo u izobilju. U pustinjskim predjelima već se drukčije misli o vodi jer je ondje jedva ima. Na Himalaji i u svemirskim satelitima drukčije misle o zraku jer ga ondje nema. Tako je istom psihologija i psihijatrija uvidjela golemu važnost prvih šest godina, jer su oni prisiljeni baviti se propustima u odgoju iz tog razdoblja.

Razdoblje od sedme do desete i po za djevojčice, odnosno do dvanaeste za dječake, tako je važno i za naše odrasle i nestručne oči da nitko u to ne sumnja. To je razdoblje u civiliziranim krajevima od vrha do dna ispunjeno školovanjem.

RASKRŠĆE ČOVJEČANSTVA

170. Dijete, koje kroz ovo razdoblje ne bi išlo ni u kakvu školu ili ne bi bilo vođeno i poučavano u vještinama i znanju, ostalo bi nepopravljivi primitivac. Ma bilo i genijalno obdareno, ne bi bilo sposobno za uspješno školovanje nakon dvanaeste godine, odnosno išlo bi strašno teško, upravo beznadno u usporedbi s drugim učenicima. Tako se mučio inače veoma sposobni Ivan Vianey da završi svećeničke škole. Iz milosrđa propuštali su ga iz razreda u razred jer je bio izvanredno pobožan, dobar i ozbiljan.

Kad smo rekli primitivac, nismo mislili vrijeđati jednostavne nepismene i neškolovane ljude. Imaju oni velikih prednosti: čvrsti su, naivni u dobrom smislu, doživljavaju cjelovitije, oduševljavaju se jače, umiru za svoje uvjerenje lakše od intelektualaca. »Boj se onog koj' je vik'o bez goléma mrijeti jada«, rekao je o njima Ivan Mažuranić. Neće se lako ni odnaroditi, ni iznevjeriti. Krupno i naivno griješe, ali se krupno iskreno kaju. Slični su bedemu u svojoj cjelovitosti. Primitivac osjeća i sam svoju snagu, pa s prezirom govori o prevrtljivom, lukavom, nepoštenom i dovitljivom »gospodinu«.

171. Primitivac stvara jednostavne poslovice, jednostavne melodije, jednostavne narodne pjesmotvore uz gusle, roženice i frule, oblači se u slikovite nošnje, ali što stvori kao da je iz kamena, bez apstrakcije, bez izvještačenosti, iskreno i životno. Ako dođe pod utjecaj tuđe pjesme, tuđeg jezika i tuđe kulture, ne podliježe joj, ne oponaša je — jer ne može biti drugo nego što jest — već stvara treće: iz tuđih i svojih elemenata svoje novo. Originalniji je od školovanih ljudi. — Veliki umjetnici duboko poštuju stvaralačku snagu neškolovanog primitivca, kradu mu motive pjesama i razvijaju u velebne konstrukcije; kradu mu poslovice koje sjaju kao Novi Zavjet u čistoj nepatvorenoj jednostavnosti i grade na njima eseje i rasprave. Dá, znao je Isus Krist zašto je uzeo ribare da propovijedaju njegovu poruku prosvijetljeni Duhom Svetim. Bog je dao čovječanstvu objavu u djetinjoj jednostavnosti neškolovanih, ali je pozvao i Mateja, pismenog carinika i Luku, liječnika, da pokupe monumentalne izreke, »logiai« Isusa Krista, i stave na papir. Pozvao je i intelektualca Pavla da progovori na valnoj dužini školovanih.

172. Upravo je ovo razdoblje od sedme do dvanaesti godine »pravi trenutak« za ulazak u višu civilizaciju, da dijete postane sposobno usvajati dobra kulturnog razvoja.

Možemo žaliti što je sve manje jednostavnih, ali je povijesni zakon da oni nestaju, a množe se građani i intelektualci koji postaju dobri i zli na sasvim drugi način od jednostavnih. Školovani je sposoban za veće skrajnosti u dobru i u zlu i odgovorniji je za svoj život od jednostavnog čovjeka. On je kadar griješiti protiv života i plodnosti, zagaditi otrovima zrak, rijeke i mora, on ništi prirodu — ali i stvara veličajnu tehniku, eksperimentira i istražuje nezaustavno. — Primitivac je kadar ostati isti kroz tisućljeća, a školovani se mijenja iz dana u dan. On bi sve isprevrnuo.

ZAKOPAVANJE TALENATA

173. Lijenost je uvijek opasna, osobito ona nutarnja lijenost misli i htijenja, koja se skuplja u krupnu lijenost propuštenih zadataka, no najneprirodnija je i najopasnija u razdoblju od sedme do dvanaeste godine.

Osjećajnost se povukla u pozadinu na prijelazu od šeste na sedmu godinu, budući da se kao najrazvijenija sposobnost osamostalila i postala preslaba sučelice cjelovitom bloku opažanja — mišljenja — akcije. U tom preostalom cjelovitom tropletu glavnu riječ vodi akcija. Dijete je aktivno od jutra do mraka: svuda zaviruje, sve mora oprobati, svakamo bi pošlo, sve bi htjelo vidjeti — radoznalo je do iznemoglosti. Nikad se u životu mozak tako intenzivno ne troši i tako temeljito ne odmara u zdravom snu kao u ovom periodu. Nije to još ritam odrasla čovjeka, no ima odraslih žena koje zadrže ovu nezaustavnu marljivost sitne talasne dužine i u stare dane. Kao dječaci i djevojčice rade besprekidno poput mravi. Bez posla ne mogu živjeti. »A šta bih radio, da ne radim...?« — Ovo je razdoblje doba neumorne marljivosti sitne valne dužine. A mi smo mislili da je školska dijete lijeno. Sve prije nego to! Samo bi mi odrasli htjeli zajaziti i nakupiti u jaki mlaz taj neutrudivi potočić da nam goni potočaru. To, eto, ne uspijeva: koncentracija pozornosti, usmjerenost k zadacima, ustrajnost u jednom tijeku. Dijete je vjetrogonjasto, razbacano poput Skradinskog Buka u tisuće šumnih mlazova: vere se, skakuće, trči i preskače, skuplja sitne bezvrijedne stvari, brblja i pita, zadirkuje i tuče se..., sama neodoljiva vižlasta aktivnost.

Ne smire li se ti tijekovi i ne skupe li se enegije u rijeku, nikad vodama tog života neće ploviti čamci i lađe krcate robom. — U ovom razdoblju zakopavaju se talenti na taj način da se raspršuju energije.

PETICE MOGA NALOGA

174. »Imam sinčića, najpametniji je u razredu!« — »Moju kćerkicu učiteljice ne mogu nahvaliti!« — ponose se roditelji. Treba da se zabrinemo nad onima koji kući donose same petice kao i za one kojima nikako ne ide. Više obećava ona brojna sredina koja se muči i osrednje uspijeva, napinje svoje mlade sile i stiče jednu od najvažnijih sposobnosti života »rad ne navike«. Tako ih nazivaju, a bolje bi ih bilo nazvati: koncentracijom, usredotočenjem aktivnosti.

Nije školska sposobnost isto što i životna sposobnost, ni znanje isto što i sposobnost da znanje upotrijebimo. Smisao za humor, duhovitost, sposobnost da drugoga shvatimo i ugodimo mu nigdje se u školama ne uči kao predmet, a u životu mnogo više vrijede nego ikoji predmet. — Bernard Shaw, najistaknutiji suvremeni engleski dramatičar, isticao se humorom i duhovitošću. Mnogo je putovao i uvijek su svjetske novine prenosile njegove duhovite primjedbe o narodima, krajevima, i političarima. Za Dalmaciju je rekao da je najljepša obala na svijetu. Tako je dospio i u svoje rodno mjesto, došao u školu, u razred u kojem negda sam bio među najgorim đacima. Došao je do posljednje klupe i onog posljednjeg od posljednjih pozdravio: »Mali, časno čuvaj moje mjesto!« — U Engleskoj, naime, nema službenih ocjena do 11. godine, nego djeca sjede i mijenjaju mjesta prema uspjehu: najgori su u posljednjoj klupi.

175. Ako mali dobiva same petice, a za školu malo radi, zabrinimo se: neće steći »radne navike«, zakopat će svoje talente, pa će ga prestići u kasnijim razredima oni s nižim ocjenama koji su se morali naprezati. — Kad psiholozi testiraju kasnije razrede, najinteligentnije nalaze često s niskim ocjenama, nisu stekli radne navike, pa su im se osvetile negdašnje lako dobivene petice.

Ako škola dosta ne zaposli dijete, nađimo mu dodatnih zadataka: satove klavira, dodatno učenje još jednog stranog jezika, učenje prometnih pravila i druge korisne aktivnosti.

RADNA ŠKOLA

176. Djetetovu aktivnost potrebno je u ovom razdoblju postupno produljivati u vremenu i proširivati u složenosti i važnosti, a da pri tom sačuvamo što više »zaigranosti«, tj. radosti igre.

Dijete ne može biti mirno, da i hoće, osim ako napeto nešto sluša ili samo nešto radi. Za ovaj je uzrast tzv. radna škola i pričanje događaja i rješavanje određenih brojčanih zadataka.

Sve treba da je uronjeno u događaj i sliku. Do puberteta 65% djece još su eidetičari (eidos=lik), tj. mašta im je tako živa da mogu sa slike očitavati podatke, sa slike zadržane u fantaziji. Odraslih je samo 7% eidetičara. Izvan konkretnosti dijete se osjeća kao riba izvan vode. U desetoj godini prirodoznanstveno induktivno mišljenje lijepo uspijeva, u jedanaestoj napreduje deduktivno filozofska misao. U trinaestoj godini apstraktna misao čak dominira. Prije tih godina sve mora biti uronjeno u sliku i zbivanja. Premda opći tjelesni razvoj kod djevojčica ide godinu i po ranije nego kod dječaka, u mentalnom (umnom) razvoju nema razlike, čak su dječaci sposobni za poopćavanje (generalizaciju) već u devetoj i po godini, pola godine prije djevojčica koje ih sustižu u desetoj godini.

Do ovog postupnog buđenja apstrakcije u pretpubertetu i završnim godinama kasnog djetinjstva »razum djetetu služi, ali ono se razumom ne služi« izvan slika i događaja. Ipak su djeca sve sposobnija za pojmovno znanje te zahtijevaju sve sadržajniji vjeronauk i ostalu pouku.

Svaka nastavna jedinica trebala bi završiti, pa i biti prožeta zadacima: slikanjem, računanjem, ispunjanjem anketnih pitanja. Tko će bolje? Tko će prije? — Uživaju u natjecanju. Nemiran razred u ovom razdoblju ne znači drugo nego: »Dajte nam da nešto radimo!«.

NADOKNAĐIVANJE ZAOSTATAKA

177. 1969. poslalo je francusko ministarstvo prosvjete upit na belgijsku univerzu u Louvainu, koje ima i do 400 studenata psihologije i pedagogije, da li bi mogli narednih godina spremiti 900 psihoterapeutski osposobljenih psihologa, odmah bi ih smjestili po francuskim osnovnim školama.

U ovom razdoblju najviše se isplati psihoterapija: ispravljanje krivo oblikovanih duševnosti u ranom djetinjstvu do sedme godine. Istom se počeo stvarati drugi kat duševnosti

koji pokriva psihoze i neuroze sa krivim životnim stilovima. Sad se može najviše toga popraviti. Dijete, koje nije ispravno riješilo osjećajne probleme prošlosti, razlikuje se od normalne djece agresivnošću, plašljivošću, osamljenošću, prevelikom ovisnošću o starijima i krivim životnim stilom: mazni dječaci i divlje djevojčice možda kriju krivu seksualnu identifikaciju.

DOBA GANGOVA (SKUPINA)

178. Nisu dječaci i djevojčice baš gangsteri, no žive sve više u zatvorenim grupama. S pred-pubertetom te se grupe rasipaju. Utjecaj društva vršnjaka može nadjačati roditeljski utjecaj, barem što se tiče aktivnosti i pogleda na svijet, koji sigurno još nije konačni nazor na svijet. Osjećajno djeca neisporedivo više ovise o roditeljima i odgojiteljima.

Dječaci i djevojčice sve se više odijeljuju jedni od drugih: u devetoj, desetoj i jedanaestoj godini jedva da će dječački gang(skupina) prihvatiti za člana djevojčicu ili obratno. — Osjećaj pripadnosti skupini jači je od prijateljskih veza, koje opet nisu nipošto erotične. U pripadnosti skupini traže vlastito utvrđenje i vrijednost sudjelujući u zajedničkim podhvatima. U skupini se izdijeli vođa, bude i borbe za vodstvo i cijepanja skupine u pod-grupe. — Skupine djevojčica nisu tako čvrste i burne kao dječačke.

179. Dječaci su do »zubiju« naoružani praćkama, drvenim puškama, sabljama, lukovima i strijelicama... Jaka fućkalica tjera neprijatelje u bijeg, a indijanski poklič ječi kad jurišaju u tuđe predjele.

U drugom dijelu ovog razdoblja, iza devete godine, moramo računati i na zajedničke seksualne igre i na zajedničke organizirane krađe, te razbijanje žarulja i prozora. — Neobično je važno pripaziti u kakvu se društvu kreću djeca — osobito dječaci — i dokle sežu njihove skupne pustolovine.

Pod utjecajem starijih, sport postaje glavno zanimanje skupina. Kao sportske skupine održe se grupe i nakon predpuberteta. Pastoralni odgoj ni utjecaj može vrlo mnogo postići ako se grupa uposli u pozitivnom zadatku.

Opasnost je da mnogo dijete strada jer se predaleko udalji i previše usudi, pa završi pod točkovima ili padne sa stabla ili vodu. Znam slučaj da su od čiste igre djeca objesila jedno dijete i usmrtili ga.

ČAROLIJE U ĐEPOVIMA

180. Nevjerojatno je šta sve ne skupljaju i šta sve ne postane »valuta« u međusobnom trgovanju mališana. Đepovi su spremišta špekula, koštica, kamenčića, špaga, žirova, kestenja (divljih i pitomih), gumenih čepova, šarafa, nožića..., a u kolekciju kod kuće zaluta i gušter, leptiri, kukci, orasi, najlonske vrečice, nožići, škare... Pedagoškim postupcima može se usmjeriti i oplemeniti ova sakupljačka strast. S jedanaest godina sposobni su ispunjati albume. Sakupljačka strast traje do 14. godine i umire ako se ne očuva u odraslom komercionaliziranom obliku (marke) ili u svrhu povijesti kulture (skupljanje starih novaca).

Svete sličice svih mogućih kategorija: one bojane sa zlatnim rubom, crne sa zlatnim rubom, bojane bez zlatnog ruba i crne bez ruba... eto to je skala vrijednosti. Zašto ne bismo izdali naše umjetničko religiozno blago, najvećeg minijaturistu Klovića, mozaike iz Poreča, freske sa svih strana i tako mlađe kolekcionare upoznali s religioznom umjetnošću i oplemenili im dušu?!

Novci, ako do njih dođu, idu za sladoled, kolače i bombone. Tuđe voće uvijek je slađe od vlastitog jer se do njega vode pustolovine. — U književnosti ostalo je drugo djetinjstvo opisano u čarobnim bojama. Mi se odrasli sjećamo toga doba s blaženim podsmjehom.

*

181. Kroz razdoblje od sedme do desete i po i dvanaeste (za dječake) četiri se osnovne duševne sposobnosti — osjećajnost (koja je već osamostaljena), aktivnost, opažanje - fantazija i inteligencija sve više osamostaljuju i spremaju na diobu. Zato u drugom dijelu zrelog djetinjstva, od devete do dvanaeste godine, nemir aktivnosti popušta. Reljef duševnih sposobnosti postaje određeniji, raste u dubinu, brda i doline sve se više udaljuju jedni od drugih. Proces je postepen, a znak da je završen jest upravo nastup predpuberteta kad osjećajnost opet izbije u prvi plan, a dijete — koje je kroz čitavo »latentno« razdoblje bilo objektivno orijentirano do objektivnog fanatizma u desetoj godini — postaje opet subjektivno i dosta impulzivno s otežanom nutrinom.

* * *

PRVI SATOVI VJERONAUKA

182. Djeca dolaze na vjeronauk te na katehetu i katehisticu kao i na sve odgojitelje prenose obiteljske odnose. Da ozračje bude što sličnije obitelji, dobro bi bilo da se među djecom pojavljuje i svećenik i katehistica. Mogli bi sebi podijeliti nastavno gradivo. Kao Božji predstavnici, osobito svećenik, neobično snažno utječu na oblikovanje dječje vjere i savjesti.

HTJELI, NE HTJELI...

183. Svi koji se bave djecom — roditelji, katehete i učitelji — postaju psihoterapeuti. Svećenici, koji će saslušati prve drage male ispovijedi, imaju jedinstvenu priliku da — poznavajući dijete i obitelj — priprave izbavljenje i napredak osobne savjesti za dragog Boga.

Predložili bismo četiri pitanja koja bi i roditelji i katehete trebali sebi postaviti promatrajući dijete:

1. Koliko je dijete progrijano roditeljskom ljubavlju i kako preko oca doživljuje dragog Boga?

2. Kako je doživljeno tijelo? Da li su svi dijelovi tijela mirno prihvaćeni, zabačeni ili pritisnuti osjećajem krivnje? Da li dijete zna za razliku između dječaka i djevojčice i koje su — u krupnim potezima — zadaće jednih i drugih pred Bogom?

3. Kako dijete doživljuje oca, majku, braću, sestre i kako se snalazi u razredu?

4. Da li je započeo osobni odnos s Bogom? Da li je dijete sposobno porazgovorit se s Bogom, važnije je od napamet naučenih molitava koje se uvijek mogu naučiti i zaboraviti.

Kad djeca nauče pisati, možemo im davati zadatke: Šta kažeš dragom Bogu svojim riječima kod večernje molitve? Šta veliš dragom Bogu kad nešto skriviš? Što veliš dragom Bogu kad nešto lijepo doživiš? itd.

Po psihijatarskim ispitivanjima u Engleskoj 5% djece izrazito je neurotično, 20 — 25% djece neprilagođeno je društvu; svako treće dijete treba psihoterapeutsku pomoć.

Pročistimo, ispravimo, oplemenimo sve odnose prema Ocu prije nego ih primijenimo na Boga.

ISPOVIJED PA SV. PRIČEST

184. Sigurno da djeca u 7. i 8. godini nisu sposobna počiniti težak grijeh, stoga bi mogli pristupiti svetoj pričesti bez ispovijedi. Ipak ne vidimo nikakva opravdanja da se izostavi ispovijed prije pričesti. Sakramenti traže naše sudjelovanje, treba dijete privikavati na onaj oblik sudjelovanja za koji su sposobna. Iako nisu sposobna za smrtni grijh, ne znači da su nesposobna za krivnju i moralni napor. Stoga nam se čini plodom pukog teoretiziranja što su nekoji predložili da se sv. Pričest započne bez ispovijedi.

Treba ipak istaknuti pozitivni pristup: u ispovijedi ne »tužakamo« sebe i druge dragom Isusu, nego dolazimo Isusu Kristu da nas izliječi i pomogne nam da budemo bolji. On nam oprašta sve i dogovara se s nama šta će odsada biti bolje. Dragi nas Bog voli, on se ponosi s nama, jako mu je žao kad smo zločesti jer nas to unesrećuje. Da nas žarko ne voli, bilo bi mu svejedno šta radimo i kakvi smo.

185. Ispit savjesti ne smije biti onaj odraslih, nego dječji. Za djecu nasuprot odraslima treba uvesti tri razlike: l a k i grijeh, o z b i l j n i grijeh i s m r t n i grijeh, koji je najveće zlo na svijetu: odrasli ga mogu počiniti, pa dječaci i djevojčice otprilike od 12 godina. Ozbiljnim grijesima postajemo sposobni da jednom počinimo i strašni smrtni grijeh. Tko ne okaje i ne ispovijedi smrtni grijeh, odlučuje se protiv Boga i bit će vječno nesretan, bude li takav ustrajao do iza smrti.

Djeci nije lako shvatiti razliku između potpuno promišljenog grijeha i učinjenog od neozbiljnosti. Njihovi su svi prekršaji iz nezrelosti. — Time što smo razlikovali grijehe u lake, ozbiljne i smrtne odraslih ljudi, dosta smo ih lijepo pripravili da se snađu. Ni stariji ne učine uvijek smrtni grijeh, kad učine nešto nepromišljeno. Uvijek recimo: Kad stariji učine svjesno i promišljeno to i to, onda smrtno griješe. A za njih recimo onda ozbiljno griješe. Nikad nemojmo reći da će oni doći u pakao, jer to ne stoji.

186. »Ajmo se igrati smrtnoga grijeha«, dolepršale su tri djevojčice iza kako su čule da je smrtni grijeh za žensku osobu ući u strogi muški samostan. I igrale su se smijući se »smrt noga grijeha«. Iz ovog istinitog slučaja iz naših krajeva osjeća se osnovna nesposobnost djece za strašnu ozbiljnost smrtnoga grijeha. Ako pak djeca vide sliku pakla u kojem gore goli ljudi, onda će se tako uplašiti da ožigosane grijehe smrtnima neće naprosto moći ispovijediti, osobito ako su vrlo strogo odgojena, pa će biti godinama uvjereni da su odbačeni od Boga, da se svetogrdno ispovijedaju i pričešćuju. Naprosto su strahom ukočena da reknu kod ispovijedi strašne smrtne grijehe koji se, eto, gomilaju svetogrdnim pričestima i ispovijedima, na koje zbunjeno dijete ipak ide. Budući da smo vršili duhovničku službu u dva sjemeništa, znamo da je opasnost nepsihološke vjeronaučne pouke velika i raširena, upravo kod najbolje djece koja dolaze u sjemenište s uvjerenjem da su im sve ili velik dio ispovijedi i pričesti bile nevaljale.

MOLITVENICI ZA ODRASLE U RUKAMA DJECE

187. Recimo djeci otvoreno da u velikim molitvenicima sve piše za odrasle. Za njih će to vrijediti iza dvanaeste godine. Recimo im odvažno da nisu sposobni za smrtni grijeh i za svetogrdnu sv. pričest, što je sigurna psihološka činjenica, ali da se ozbiljnim grijesima mogu tako pokvariti da iza dvanaeste godine počine smrtni grijeh, a za koje se ide u pakao. Iza takvog uvoda i opetovanog stava može se otvoreno govoriti o paklu i nebu: zli ljudi sami idu u pakao, nitko ih onamo ne goni, njihova ih zloća unesrećuje i muči i nitko drugi.

188. No ima jedna pogreška u molitvenicima koja ne vrijedi ni za odrasle. Grijeh u »mislima«. Na katehetskom kongresu u Njemačkoj 1917. iskrslo je ovo pitanje grešnih misli: kako to djeca shvaćaju, kako im treba stvari prikazati. (K. Mosterts, Jünglingsseelsorge, Herder 1920.) — Samim mišljenjem nitko ne može sagriješiti. I triput sveti Bog neprestano zna i misli na sve grijehe. Grijeh je uvijek u volji i odluci. »Takozvani grijeh mislima« jest grijeh nakanom: odlučili smo ukrasti nešto pa nije bilo prilike. U stvarima gdje nema poteškoće da se odluka izvrši, grijeh nakanom sigurno će se prometnuti u djelo, pa ako se nije, znamo da ni prave nakane nije bilo. Dugo razmišljanje i uzbuđivanje fantaziranjem ne dolazi kod djece u obzir jer seksualno nisu probuđena. Opasno može biti dugo fantaziranje i samouzbuđivanje fantaziranjem u odrasloj dobi, no i u tom se slučaju pita: S kakvom je to namjerom učinjeno. Uvijek je grijeh u odluci, i to slobodnoj odluci, a ne u mislima.

189. Sad zamislimo šta će dijete, i to ono dobro i mnogo poučavano dijete naših najboljih katoličkih obitelji, šta će ono doživljavati kad nađe u molitveniku ili čuje u propovijedi ili mu se rekne u vjeronauku da su »proste misli smrtni grijeh«? — Može doživjeti divlju stravu i izgubiti mir duše. Tako

se dogodi, znamo iz prakse dosta često, da dijete — koje je nesposobno za smrtni grijeh uopće — smatra da je od dragog Boga odbačeno i prokleto. Koliko patnje i duševne štete izaziva takvo stanje, svakome je jasno, kad se vjeronauk daje bez poznavanja dječje psihologije.

190. Eto, upravo osobna ispovijed djece s velikom dobrotom i otvorenim pitanjima, može spriječiti takve tragedije. Stoga nipošto nemojmo djecu voditi na pričest bez oslobođenja srca u ispovijedi. Za prvu svetu ispovijed treba posvetiti više vremena, duboko zavoljeti svako dijete i pripraviti ga za zagrljaj s Isusom bez opterećenja. U tu svrhu treba postaviti djetetu pitanja u tom smislu, a prije toga kratku pouku, kako neka djeca krivo misle da ih dragi Isus više ne voli jer... su čitali ili čuli to i to. Što će slijediti o »ozbiljnim grijesima«, odgovorit ćemo djetetu, ako nas pita. Inače sistematska pouka o deset zapovijedi Božjih i o crkvenim zapovijedima spada u kasnije razdoblje, u devetu godinu otprilike. Kod prve svete ispovijedi u središtu treba da bude susret ljubavi s Ocem nebeskim, pomirenje s Ocem, osobito kod dječaka. Svedimo na nekoliko točaka što znači za dijete ovog uzrasta »biti dobar«, da razveseli tatu i mamu i još više Oca nebeskog. Dragi Bog i roditelji žele da dijete napreduje umom, srcem i tijelom. Roditelji ne znaju sve kao dragi Bog pa se kojiput previše naljute i krivo prosude što je dijete skrivilo. Dragi Bog znade sve i nikad se ne ljuti nego je samo žalostan kad je netko zločest. On odmah oprašta čim ga zamolimo za oproštenje i pokajemo se.

1. Voliš li dragog Boga? Zahvaljuješ li mu za sve lijepo i dobro? Ideš li na vjeronauk i nedjeljom na svetu misu?

2. Voliš li tatu i mamu? Slušaš li ih u svemu što dobro i pametno od tebe traže? — Roditelji su te poslali u školu: Da li marljivo učiš i izradiš sve zadaće?

3. Voliš li svoju braću i sestre i sve drugove? Zavidiš li im? Jesi li im što uzeo ili uništio? Tukao se s njima osim da sebe obraniš od zločestih?

4. Jesi li opetovao psovke ili ružne riječi? Jesi li poštivao svoje tijelo: Jesi li se igrao s drugima dodirujući dijelove tijela koje iz poštivanja pokrivamo?

5. Jesi li lagao da su drugi krivi za ono što si ti učinio?

6. Šta misliš, da li je jako teško biti dobar na veselje dragom Bogu, tati, mami i svim ljudima?

7. Ima li tko koga ne voliš? Zašto? (Nek nam se dijete izjada, pa ga nastojmo umiriti i pomoći mu.)

* * *

»OZBILJNI« GRIJESI

191. »Ozbiljni« su grijesi oni koji kasnije u 12. godini i dalje mogu dovesti do »smrtnog« grijeha. To je jedina psihološka i moralna istina za dijete u ovom razdoblju.

Kako prelazimo deset zapovijedi Božjih i pet crkvenih, uživimo se u dijete i recimo neizostavno i opetovano:

Ozbiljan je grijeh ako vjeruješ nekom starijem da dragog Boga nema i da nije sve stvorio. — Ozbiljan je grijeh ako opetuješ psovku na Boga i svete stvari koju si čuo od starijih. — Ozbiljan je grijeh ako nedjeljom ne ideš na svetu misu, a roditelji te šalju na svetu misu. Nikakav grijeh nije ako tata i mama reknu da kojiput ostaneš kod kuće jer je vrlo ružno vrijeme, bolestan si, bolesna si . . . Ozbiljan je grijeh uteći od kuće jer roditelje ni u čemu više ne želimo slušati. Odrasli smrtno griješe ako stare svoje roditelje — djeda i baku — zapuste i muče. Kad stariji ubiju drugoga, onda je to veliki i strašni smrtni grijeh. U ratu se smijemo braniti da nas drugi ne ubiju i smijemo pucati na neprijatelje koji napadaju našu domovinu. Ozbiljan je grijeh za dijete ako svjesno drugoga ozlijedi i ako se iskali nad nekim slabijim u tučnjavi.

192. Ozbiljan je grijeh i ne smije se nikad činiti da druge diraš po tijelu po onim dijelovima tijela koje iz poštovanja pokrivamo. No nikakav grijeh nije, nego je upravo potrebno da te dijelove tijela opereš, da pustiš liječniku ili liječnici da pregleda da li je sve dobro i zdravo. Nikad ne dopustite, draga djeco, da vas strani ljudi ili stariji dječaci ili djevojčice skidaju i diraju, odmah se istrgnite, otrčite roditeljima i recite im sve. Posebno vrijedi za djevojčice, kako bivaju starije, nek se ne daju nagovoriti od nepoznatih ljudi da s njima kamo idu. Ima jako zločestih ljudi koji učine veliko zlo djevojčicama. Mama i tata moraju znati uvijek gdje ste. — Nemojte ni sebe same bez potrebe dugo dirati i zabavljati se s dijelovima tijela koje pokrivamo jer su sveti. Bog ih je dragi stvorio za veoma važne zadatke. Nikoga od nas ne bi bilo na svijetu da nije tih svetih dijelova tijela. — Djeca bez stida poči-

njat će kasnije u 12. godni i dalje smrtne grijehe protiv šeste zapovijedi Božje: »Ne sagriješi bludno!«

193. Čuli ste, djeco, da ima »ružnih slika«, tj. golih slika. Nije ružno ljudsko tijelo bez odijela, dragi Bog ga je stvorio, a on ne stvara nikad što nije lijepo. Nego je ružno što se to lijepo ljudsko tijelo ne poštuje i ne pokriva. Stoga nemojte pristati na to da gledate i prelistavate knjige gdje se ljudsko tijelo prikazuje golo bez poštivanja. Kad vidite takve slike po izlozima, prođite mirno kraj njih i recite u sebi: Ovi ljudi ne poštuju čovjekovo tijelo. Kao što ime Božje ne spominjemo bez poštivanja tako i ove svete dijelove ljudskog tijela poštujmo time što ih ne razotkrivamo kad to nije potrebno i korisno. Ljeti kad se kupate, u rijeci ili u moru, sasvim je u redu dok ste mali da se goli kupate, no nemojte takvi trčati po ulicama. I sami vidite da se malo stariji i kod kupanja odijevaju.

194. Lagati da se izvučeš iz nevolje nije tako ozbiljan grijeh, no ne valja ga činiti. Ozbiljan je grijeh lagati da netko drugi strada. Ako je šteta od laži velika, onda stariji počine smrtni grijeh, osobito ako lažu na sudu da dobiju tuđu njivu, kuću ili nešto vrlo vrijedno.

Ozbiljan grijeh je uzeti vrlo vrijedne stvari koje drugima pripadaju, a ni manje stvari nije dobro uzimati drugome. Ni tebi ne bi bilo pravo da ti drugi uzme što tebi pripada. Stariji koji svjesno otmu vrlo vrijedne stvari ili mnogo novaca, načine smrtni grijeh, osobito ako to učine siromašnima. I država može krasti prevelikim porezima, i trgovci previsokim cijenama.

Smrtni grijeh počine odrasli, otac i majka, ako ostave jedan drugoga i svoju djecu te uzmu drugoga za muža i ženu, koji nikad ne mogu postati pravi muž i žena. Tata koji je daleko otputovao da zaradi novca za svoje, ne ostavlja ih nego naprotiv teško i dugo radi za njih i pokazuje veliku ljubav prema svojoj ženi i djeci.

Ne valja željeti stvari koje ne smijemo uzeti jer bi se moglo dogoditi da ih ukrademo.

PRVA SVETA PRIČEST

105. Djeca su već od roditelja saznala da je Isus Krist Bog koji je oduvijek budan, da je riječ koju je Bog rekao o sebi kao mi svako jutro. On je uzeo ljudsku narav, dušu i tijelo, da

iz velike ljubavi prema nama bude s nama, da može s nama razgovarati, da nas može zagrliti i pokazati nam kako nas žarko voli.

Nemojmo opterećivati pouku o Isusovoj prisutnosti u Euharistiji krivim predodžbama. U sedmoj godini dijete još sve vjeruje, u osmoj već većina ne prihvaćaju nevjerojatno, doba je to naivnog realizma. Onda u devetoj godini ne vjeruju svemu, makar bilo i vjerojatno, već pitaju da li se zaista zbilo, u desetoj su fanatični objektivisti. Nije istina da je u hostiji posve sitni Isus, niti da ima tisuće i tisuće posve sitnih Isusa po hostijama, za svako dijete po jedan. Jedan je dragi i divni Isus koji više od ikoga drugoga voli upravo djecu jer još ne čine »smrtne grijehe«. Kod svete mise Isus kruh i vino zahvati svojom uskrslom dušom i pretvori u svoje tijelo i krv. Želi da uđe u nas i iznutra nas ogrli i rekne nam kako nas voli. Tata i mama ogrle nas izvana, a Isus uđe u nas i ogrli nas iznutra

196. Ako ne jedemo i ne pijemo, onda naše tijelo oslabi, mjesto da raste i napreduje. Umrli bismo kad ne bismo jeli i pili. Tako Isus hrani našu dušu, jača nas da budemo iz dana u dan sve bolji, da više ne počinjamo ozbiljne grijehe i što manje lakih grijeha. Dragi Isus svakoga žarko voli i želi da i mi jedan drugoga što više volimo.

195. Djeca mogu biti razočarana što im dragi Isus nije ništa rekao od svete Pričesti. Pripravimo svoje dijete — i mi katehete i roditelji — da shvati naročitost i osebujnost Isusova zagrljaja iznutra. Kao i kod molitve dragi Bog ne odgovara riječima koje čujemo ušima, ali bolje zna svaku našu nutarnju riječ koju Bogu reknemo, koju ni roditelji, ni velečasni ne čuju. Isus odgovara na taj način da svojom toplinom zahvati naše vlastite dobre misli i želje, ojača ih i smiri. To se naziva »milošću«. Istom u nebu razgovarat ćemo s dragim Isusom licem u lice. — Nek dijete ne očekuje ni u molitvi, ni u sv. pričesti što bi ga moglo razočarati.

Može dragi Isus i jače progovoriti, no on to čini samo iznimno. Znam jednu djevojčicu, sada časnu sestru. Brat joj je završio kao mučenik za vjeru, pa joj je iz neba izmolio naročiti razgovor s Isusom. Već kod prve sv. pričesti Isus je jače srećom ogrlio njezinu djetinju dušu da je sasvim jasno osjetila Isusovu prisutnost i često joj je poručivao i kasnije predivne stvari. Takva velika iznenađenja daje Isus onima koji imaju posve naročitu zadaću u Crkvi.

*

197. Roditelji mogu vidjeti iz svega što smo prikazali kako se ništa dublje ne može u vjeronauku postići bez njih. Šta djeci znači ljubav, mogu saznati jedino iz sedmogodišnjega iskustva s mamom i tatom. Oni su bili i ostaju prvi navjestitelji Božje ljubavi, ne pukim riječima nego čitavim svojim životom. Ako se dijete u pouzdanju otvorilo roditeljskoj ljubavi, poći će na ispovijed i pričest otvrene duše kao cvijet koji se otvorio toplom suncu.

* * *

SEDMA I OSMA GODINA

198. U sedmoj godini djeca su nesigurnija i nije im lako prilagoditi se velikim promjenama života u razredu škole i vjeronauka. U osmoj su godini mnogo sigurnija.

TJELESNE TEGOBE

199. Kako dijete od 5 — 6. do 13. godine godišnje dobiva prosječno dva nova stalna zuba, pati od ispadanja mlječnjaka i probijanja konačnih zubiju kroz desni. Djeca, koja su sad u susretima s drugom djecom, lako obole od zaraznih bolesti. Često ih cijepe protiv raznih bolesti, a oni se boje strašno igle. — No sve je to potrebno da steknu otpornost protiv niza bolesti koje su negda strašno harale čavječanstvom. Stalno treba paziti da li su dovoljno odjevena, da li su im cipele i čarape mokre. No ne pretrpavajmo ih odijelom da postanu još više osjetljivi. Dragom Bogu hvala, danas po školama liječnici i liječnice bdiju nad našom djecom. Nek im roditelji sve iskreno reknu što opaze na djeci: nagluhost, škiljavost, pogreške vida... Nekoja djeca slabo napreduju u školi jer ne vide na ploču. Torbica treba da je na leđima da se ne iskrivi još neustaljena kičma. Liječnici su podosta upućeni i u duševne nastranosti, pa će na vrijeme poslati dijete drugim stručnjacima.

200. Pa i prije školskog uzrasta, čim se dijete znatno razlikuje od ostale djece, treba se obratiti liječnicima. Ako dijete od sedam mjeseci ima puno zubalo zubića, dok kod ostale djece istom počinju klijati, čime bi se roditelji možda pohvalili, može to biti znak hormonalnih neuravnoteženosti zbog kojih dijete prebrzo zrije. Isto vrijedi za preveliku i preuranjenu

dlakavost, nagli rast spolnih organa i grudiju. Ako se liječenje na vrijeme poduzme, mnogo se toga može ispraviti. Glup je i naivan tvrdoglavi ponos: »Ah, šta treba moj mali liječnika, on je delija kao i njegov ćale!«

UMNI RAZVOJ

201. Sedmogodišnje je dijete sasvim lijepo duševno probuđeno ako zna broj prstiju svake ruke i obojih skupa bez prebrojavanja; ako zna opetovati pet brojeva, imenovati dane u sedmici i odgovarati na pitanja: Koji je dan pred utorkom? pred četvrtkom? itd. Moći će i tri broja opetovati unazad: 2 — 8 — 3 : 3 — 8 — 2. Znat će načiniti čvor na vezici cipela. Znat će reći neku razliku između muhe i leptira, kamena i jajeta, drveta i stakla itd. Znat će nacrtati po nacrtu romb, dakako ne sasvim točno, ali ipak približno da su uhvaćeni glavni odnosi. Nakon dva dana zapamtit će 6 do 10 neobičnih stvari. Misao je na prijelazu od zorne na zorno — djelatnu.

Osmogodišnje dijete ne prihvaća više kao sedmogodišnje sve, pa i nevjerojatno. Ne izrabljujmo lakovjernost sedmogodišnjeg djeteta. Već smo i na ranijim uzrastima pripravljali odijeljivanje priča od povijesnih stvarnih događaja. Ipak ni osmogodišnje dijete ne zanima posebno da li se nešto stvarno dogodilo ili ne. Zato su stav osmogodišnjeg djeteta nazvali naivni realizam.

202. Osmogodišnje dijete trebalo bi riješiti slijedeće probleme: Zamisli da je ovo livada okružena zidom. Djeca su se loptala iza ograde, ali lopta je skočila preko zida i nestala u travi. Ona je ovdje, ali nitko ne zna na kom je mjestu. Uzmi olovku i nacrtaj na koji bi način trčao da je nađeš u travi, da budeš siguran da ćeš je naći. Počni od ulaza i crtaj kako ćeš tražiti. Osmogodišnje dijete trebalo bi brojati unazad od 20 do 1. Šta bi radilo kad bi razbio nešto što nije tvoje? Ideš ujutro i vidiš da ćeš zakasniti u školu, šta bi radio? — Kad bi te udario drugi, ali ne namjerno, što bi uradio? — Na ovakva pitanja osmogodišnjak bi morao već nešto suvislo odgovoriti. Trebao bi ustanoviti u čemu su slični: drvo i ugalj, jabuka i kruška, zlato i srebro, lađa i automobil. Trebao bi reći šta su avion, vuk, automobil, vojnik. Definicije bi trebale već biti po koja s nadređenim pojmom, a ne samo svršene : čemu nešto služi. Osmogodišnjak bi morao znati razlikovati 6 komada novca. Od 10 neobičnih stvari nakon dva dana trebao bi zapamtiti 7.

U osmoj godini djeca počinju skupljati zbirke i puniti albume.

VJERSKI RAZVOJ

203. Budući da dijete u osmoj godini ne prihvaća više nevjerojatnosti, zapne kao na nevjerojatnosti na tvrdnji: »Bog je svuda, a ne vidi se.« Tako me je pitao jedan osmogodišnjak, bistri Dalmatinac: »A kako je svuda, kad ga ja ne vidim?« — Rastumačio sam mu: »Vidiš, i zrak ne vidimo, a mahni rukom pa ćeš ga osjetiti, osjećaš i vjetar koji puše, a ne vidiš ga. Ovaj je zrak pun muzike svih radio stanica, pun slika svih televizijskih odašiljača, no mi ne čujemo tu muziku niti vidimo te slike. Istom kad te talase pretvorimo u zvučne i vidne, uz pomoć radija i televizijskog prijemnika, možemo ih čuti i vidjeti. Dok spavaš, mama te pokrije da se ne prehladiš, čitav je svijet oko tebe, a ti ne znaš za sve to. Tako, eto, još spavamo za dragog Boga. Probudili smo se da vidimo sunce, mjesec i zvijezde, brda i doline, a istom iza smrti probudit ćemo se da doživimo Boga i bit ćemo od toga neizmjerno sretni.«

Sve što u vjeri probudimo i produbimo treba uroniti u toplu struju ljubavi. Svako tumačenje mora biti na temelju dječjih doživljaja i zora.

ĆUDOREDNI RAZVOJ

204. Što je dobro, a što zlo — odlučuju i znaju roditelji, a i učitelji. Ako se ne slažu, dijete će vjerovati roditeljima.

Djeca su na tom uzrastu osjetljiva na dvostruki moral: ako roditelji čine što njima brane, npr. ako se rekne da tate nema kod kuće, a on je unutri. Treba poučiti djecu da mi imamo pravo na tajnu i da ljudi često pitaju i žele znati na što nemaju pravo. Liječnici, advokati i svećenici moraju čuvati tajne i moraju odgovoriti ne za stvari koje drugi nemaju pravo znati, a oni nemaju pravo kazati. Kad tata ili mama reknu da nemaju novaca da posude, ne moraju svima pričati da imaju novca za druge potrebe.

205. Nažalost, ako se u školi progoni vjeronauk, moramo djeci reći da učitelj i učiteljica nemaju pravo pitati da li idu na vjeronauk kao što nemaju pravo pitati da li se tata i mama kod kuće svađaju, idu li oni u crkvu i slično. — Tako prerano moramo uvoditi djecu u zamršene i nepravedne odnose društva. Terorizirati djecu zbog vjeronauka uvreda je slobode

savjesti i roditeljskog prava na odgoj, a psihološki i odgojno daleko preuranjena situacija u koju djecu sile ideološki fanatici koji zlorabe vlast.

206. S druge strane treba dijete pripraviti na naše šareno društvo u kojem ima ljudi koji ne vjeruju u Boga, drugih opet koji vjeruju u Boga ali ne u Isusa Krista. Djetetu treba reći da je najvažnije jesu li ljudi koji drugačije misle dobri ili zli. Koji su dobri, makar i ne bili poučeni o Bogu i Isusu, ipak su se opredijelili za Boga i Isusa slijedeći dobrotu i doći će u nebo. Koji su dobri, oni idu smjerom prema očinskoj kući, premda je još ne vide i ne znaju gdje je. Jedanput će je ugledati i biti sretni što su stigli kući. Vidite, kako je važno biti dobar! Tko priznaje dragog Boga, a ne sluša ga, već čini smrtne grijehe, bit će nesretan i neće doći dragom Bogu, a onaj koji je dobar, makar još ne znao za dragog Boga, doći će k njemu jer ide smjerom koji k Bogu vodi.

* * *

DEVETA I DESETA GODINA

207. Djeca u ovoj dobi nešto su mirnija nego djeca u sedmoj i osmoj godini. Aktivnost gubi potpunu prevlast nad njihovim životom. Opažanje i mašta ne prenose se odmah u akciju. Aktivnost se zadrži na planu riječi. Remplein naziva devetu godinu brbljavom (Schwatzalter). U školi je posebno teško držati red: kretnjama su mirniji, ali jezikom aktivniji. U desetoj godini — osobito kod djevojčica — vidna je dioba zamišljanja i govorenja od djelatnosti. Kako se blok: opažanja — mašta, misao i djelovanje rastače, opet otežava nutrina. Pustolovine, i to zamršenije nego prije, proživljavaju se u čitanju i brbljanju, a manje po dvorištima.

TJELESNE PROMJENE

208. Osim dva stalna nova zuba godišnje, kod dječaka se opaža neka punina, ojačaju. Kod djevojčica promjene su veće. Nekoje od njih počnu naglo rasti. U desetoj godini pak najrazvijenije pokazuju znakove predpuberteta: rastu im dlake pod pazuhom i između nogu.

UMNI RAZVOJ

209. I dječaci i djevojčice postaju kritičniji. Prihvaćaju i zanimaju se samo za ono što je moguće i vjerojatno, a zanimaju

se i time da se vjerojatno zaista zbilo. U devetoj godini vjeronauk mora oštro razlikovati priče i parabole od stvarnih događaja. Doba je to kritičkog realizma, a deseta je doba fanatične objektivnosti: »To ti izmišljaš! To je samo priča! Tako je točno bilo!«

U definicijama pojavljuju se u devetoj godini nadređeni pojmovi u 10,7% slučajeva — u sedmoj godini bilo je samo 1,1 % takvih definicija, 40% svršenih — finalnih. Apstraktni pojam javlja se povučeno, daleko od toga da bi dominirao ili se osamostalio.

Usredotočenje pozornosti i shvaćanje odnosa djeluju mnogo jače nego prije. Vjerno crtaju, ali bez perspektive. U školi dječacima ide bolje račun i realni predmeti, djevojčicama jezik i biologija. Dječake zanimaju konstrukcije, djevojčice zanima forma, oblik, a ne funkcija. Pedagog Remplein savjetuje odijeljene razrede za devetu godinu i dalje.

Djeca ovog uzrasta trebala bi znati reći točno datum: dan, mjesec, godinu; razlikovati 5 jednakih kutija po obliku, ali razne težine (3,6 g 12 g i 15 g); riješiti probleme kao npr: Kada bih kupio čokoladu za 20 D i dao 50 D, koliko bi dobio natrag? Kruha za 70 para, a dao 100 para? Kino-kartu za 120, a dao 200 D? — Devetogodišnjak može ponoviti 4 broja u obratnom slijedu, sastaviti rečenicu od tri nabačene riječi: rad, novac, čovjek. Pustinja, jezera, rijeke. Sposoban je naći srok zadani riječima: slava, rosa, sjaj itd. Sposobni su imenovati sve mjesece u godini i reći koji je mjesec prije travnja, srpnja itd. Raspoznavaju marke na listovima.

210. Dječaci su već u devetoj i po sposobni za generalizaciju i apstrakciju, pola godine prije djevojčica, koje počinju s desetom godinom. No ne upotrebljavaju mnogo apstraktne pojmove. Mišljenje je u desetoj godini induktivno, prirodoznanstveno, nije još filozofsko — deduktivno. Djevojčive inače godinu i po prije dječaka počnu naglo rasti, ali u razvoju inteligencije nema raskoraka, što više dječaci pola godine prije poopćavaju i služe se pokojom apstraktnom imenicom. U definicijama daju desetgodišnjaci, tj. koji su u desetoj godini, 26,6% nadređenih pojmova, dok su devetgodišnjaci (8 — 9) davali samo 10,7%. Od deset neobičnih stvari iza dva dana pamte devet.

211. Dijete ovog uzrasta treba da otkrije apsurd: Jedan drug pričao mi je nedavno ovo: Put od naše kuće do grada ide nizbrdo i natrag do naše kuće opet nizbrdo. — Jedan mi mašinovođa priča da što je više vagona u vlaku, tim brže on ide.

Liječnik koji je operirao bolesnika, zarazi se njegovom krvlju. Kad opazi da bi zlo prošao, uzme nož i odsiječe sebi obje ruke. Ovih je dana izišlo u novinama kako se na pruzi desila nesreća, ali ne baš velika, poginulo je samo 100 ljudi. Neki biciklista jurio je ulicom nizbrdo. Odjednom pade s bicikla, udari glavom o kamen i ostade na mjestu mrtav. Dođu kola za hitnu pomoć, odnesu ga u bolnicu. Liječnici još ne znaju da li će ga moći spasiti. — Ako deset sekunda promatra dva geometrijska lika, može ih napamet naslikati. Iz izvještaja od kojih šest dugih redaka, mora zapamtiti i ispričati barem 8 podataka. Mora pametno odgovoriti na pitanja: Šta treba da kažemo kad nas netko upita za mišljenje o nekom čovjeku koga ne poznajemo? Što treba da radimo prije nego što preduzmemo nešto vrlo važno do čega nam je jako stalo? Zašto treba da cijenimo čovjeka po njegovim djelima, a ne po njegovim riječima? Sposobni su ponoviti rečenice od 22 ili 20 slogova, ponoviti 6 brojeva telefona.

OSJEĆAJNOST

212. Dječaci i djevojčice ovog uzrasta nemaju velikih briga, rado vele da je sve dobro, sigurni se osjećaju u svojem zrelom djetinjstvu; Dječaci su više odani majci, djevojčice ocu. Kod djevojčica bude koje udivljenje za dečka, prva pisma dolaze s njihove strane u kojima poput mame pišu dječacima da budu dobri jer da ih vole. Dječaci nemaju odviše smisla da odgovore na tu »majčinsku« ljubav.

Dok su u sedmoj i osmoj godini, međusobni odnosi bili pod jakim utjecajem odgojitelja, u devetoj i desetoj godini pojavljuju se pravi sociogrami, biraju se prema prijateljstvima koja nisu zaljubljenička (erotska). Razred dobiva svoju socijalnu strukturu.

I dečki i djevojčice grupiraju se u skupine (gangovi), dječaci su potpuno odijeljeni od djevojčica i nesnosni su im jer se isprsuju svojom muškošću i grubošću. Skupine djevojčica nisu tako stalne, a pri koncu desete godine hladne i raspršuju se. Najrazvijenije djevojčice izdjeljuju se iz skupina i sve više samotuju i sanjare.

213. U skupinama sport sve više istiskuje ostale igre i zanimanja.

Ovo se razdoblje naziva i robinzonsko jer vole pustolovine. Mnogo se svećeničko i misionarsko zvanje rodi u ovo pustolovno doba. Sviđaju im se heroji koji vrše velika vidljiva djela, a

nemaju još smisla za nutarnji heroizam, I djevojčice žele biti avijatičari, akrobatkinje, istraživači, misionarke. Ništa u izboru zvanja nije konačno i njihovi će se planovi još nekoliko puta mijenjati.

VJERONAUK

214. Kritičkom realizmu devete i objektivnom fanatizmu desete godine treba odgovoriti i kod vjeronauka točnim razlučivanjem stvarnosti od književnih vrsta priče i parabole. To vrlo osjetljivo biblijsko pitanje, dakle seže obrada, a šta je točna stvarnost, njih sada veoma zanima i postavljaju pitanja u tom smislu. Sigurno da se katehete i katehistkinje moraju dobro spremiti da sa sigurnošću i zajednički odgovore toj potrebi za jasnoćom. Sadašnje stanje biblijskih znanosti nije baš najpogodnije za rješavanje takvih problema, ali nas dječaci i djevojčice, ovog uzrasta sile na to.

215. Kako je ojačala apstraktna misao, možemo već govoriti o Bogu kao o činjenici koju treba dokazivati. Dječacima će se svidjeti obrazloženje iz svrhovnosti: Tko je načino red među atomima da nastane svijet do pravilnog kretanja zvijezda? Djevojčicama će se svidjeti isto obrazloženje, ali primijenjeno na cvijeće i ljepote prirode. Još nisu dorasli za zamršenu problematiku, ail im godi razumno i dobro logički izvedeno opravdanje. Jest, svijet je mogao urediti i stvoreni duh, dakako viši od nas. No, ako on nije Bog sam, onda je stvoren, pa opet Boga zahtijeva kao opravdanje samoga sebe.

216. U crkvi i svuda čuju prosidbenu molitvu i sami se rado pomole Bogu ako su u nevolji. Potrebno ih je pripraviti za sukobu sa zlom i s neuslišanim molitvama. Zašto u svijetu ima toliko zla? — Svijet nije još dovršen da ga mi dovršimo uz pomoć Božju. Zašto čovjek umire i trpi? Jer je i on stvoren nedovršen da sam slobodno odluči o sebi i svijetu. Nedovršen je da sam može odlučiti kako će biti dovršen. Više od ikoga od ljudi sam Bog mrzi zlo, patnju i smrt.

Bog ne stvara pakao nego zle duše i zli ljudi. Oni ga konačno stvaraju od dijela svijeta koji su trebali obnoviti i preobraziti. Zli ljudi već i od zemaljskog života stvaraju nesreću za sebe i druge. Ratovi, zločini, iznevjerenja dolaze od zloće u srcu.

MORALNI NAPREDAK

217. Odnos prema Bogu postaje sve prisniji. Sposobni su iskreno se pomoliti i potrebno im je rastumačiti Božju Providnost koja unaprijed zna za sve naše molitve, a uslišava one koje su nam na pravo dobro i odgovaraju Božjim planovima: »Budi volja Tvoja kako na nebu tako i na zemlji!« — Osobito u desetoj godini treba obračunati s antropomorfizmom, tj. s predodžbom o Bogu kao golemom čovjeku. Bog nema tijela, on je čsti duh. Mi to znamo, ipak — kad Ga hoćemo predočiti ili naslikati — onda biramo ljudski lik, znajući vrlo dobro da Bog nije takav.

218. U devetoj i desetoj godini treba savjest podići na viši stupanj. Treba da se oslobode krivih moralnih sudova pod utjecajem roditeljske srdžbe i zaprepaštenja. Na pitanja J. Piaget-a, u ovoj bi dobi trebali i dječaci i djevojčice pravilno odgovarati:

»Koja je krivnja veća: Ivica je nehotice razbio čašu, Franjo je nehotice razbio petnaest čaša?« — »Ivana hoće ukrasti marmelade, pa ne može dohvatiti. Zdenka je nehotice razbila prozor: tko je više kriv i tko će biti više kažnjen?« — »Koju kaznu treba dati i zašto: Ivan je razbio nehotice tanjur i tata se strašno naljutio. Petar je slagao tati da je dobio u školi dobru ocjenu, tata je saznao od učitelja da to nije istina?« — »Dvoje djece kradu jabuke. Čuvar uhvati jedno. Drugo utekne, ode stranputicom kući, hoće preko mosta na potoku, no daska je bila trula pa je upalo u vodu. Da nije kralo jabuke, da li bi se isto dogodilo na trulom mostu?« — Osjećamo da će zrelost dječje savjesti biti pod utjecajem roditelja kako oni kroje pravdu u raznim slučajevima života.

Savjest treba u ovim godinama postati razgovor s Bogom sve više oslobođen od roditeljskih prijetnji. Blago djetetu ako se zahtjevi roditelja poklapaju sa zahtjevima razumne moralnosti, dijete neće doživljavati težih trzavica i roditelji sami neće izgubiti povjerenje svoje djece.

Četvrto poglavlje:

PREDPUBERTET

JEDANAESTA GODINA

219. Za djevojčice je jedanaesta godina — od desete i po za većinu — rastanak s djetinjstvom i ulazak u pred-pubertet. Sve su duševne sile prilično osamostaljene, pa osjećajnost opet izbija u prvi plan. Dječaci će poći za djevojčicama otprilike godinu i po kasnije, u dvanaestoj počinje za njih pred-pubertet s naglim rastom. Ovo je jedino razdoblje u životu kad su djevojčice u prosjeku više od dječaka.

TJELESNE PROMJENE

220. S otprilike deset i po godina do četrnaeste godine djevojčice postanu djevojke. Zdjelica im naraste za 20 cm, grudi nabubre, a u trinaestoj godini većina doživljuje prvu menstruaciju (menarche) čime iz pred-puberteta ulaze u pubertet. Ku-

caji srca koji su bili brzi iza rođenja 135 kucaja u minuti, spustili su se već na 90 udaraca u minuti. Već u jedanaestoj godini bude pojedinačnih menstruacija. Prošle godine je bilo pravo vrijeme, a sada je već skrajnje vrijeme da se djevojčicama dadnu iscrpne upute u ono što ih čeka i što Bog u njima radi. Onda lijepo dožive buđenje svoga majčinstva, ponosne što je kod njih počelo »ono što biva kod žena« (Post 18, 12.) Sara u Starom Zavjetu, a Elizabeta u Novom Zavjetu žale što je »prestalo u njih ono što biva kod žena« jer su nakon pedesete godine izgubile svaku nadu da će roditi dijete. Bog je obnovio majčinstvo i kod Sare, pa je rodila Izaka ,i kod Elizabete, pa je rodila Ivana Krstitelja.

U Engleskoj djevojčice, kad čuju za menstruaciju, redovito pitaju da li ona dolazi i kod kraljice? — Kad čuju da i kod nje to biva, pomire se sa sudbinom. Možemo nadodati da je Bl. Djevica Marija, Kraljica neba, bila žena ponosna na svoje majčinstvo.

221. No i kod iznimno razvijenih dječaka ,ako ne drže ono što im jerečeno u vjeronauku, pa ih netko zavede, bude preuranjeno probuđeno očinstvo. Zato i njih treba u jedanaestoj godini temeljito poučiti i pripraviti na sve što ih čeka. Posebno njih jer se očinstvo budi odmah sa zavodničkim medom koji je Bog stavio u ljudski cvijet. Da, cvijeće stavljamo na oltar, a najsvetiji je cvijet ljudskog tijela za koji sv. Pavao kaže da ze »hram Duha Svetoga«. (I Kor 6,19.3,16-17.)

Djevojčice se mijenjaju: ruke i noge prve rastu i nos se širi prije ostalog lica, zato nisu zadovoljne sa svojim izgledom, no nek se tješe, sve je samo prijelazna faza, lice će im se lijepo uskladiti pa će i one i drugi biti prezadovoljni s cvatom njihove mladosti.

UMNI RAZVOJ

222. Apstraktna misao odlučno napreduje: u jedanaestoj dvanaestoj godini budi se deduktivna filozofska misao i formalno zaključivanje. Jedna trećina piše dnevnike. Nutrina je otežala i više ih zanima nego prije. Skupljaju još dalje albume do otprilike četrnaeste godine. Slikaju već perspektivu njih 22%. Od deset neobičnih stvari nakon dva dana pamte svih deset.

Po Binet — Termanovu testu dosad su za svaki zadatak dobivali dva mentalna mjeseca, sada dobivaju četiri mentalna mjeseca ,a test važi za dvije godine skupa, jedanaestu i dvanaestu. Zadaci su: loptu treba naći u ovalnom vrtu na najpametniji način. Srediti treba riječi u smislene rečenice: Smo u izjutra rano otišli selo. Hrabro gospodara brani svoga pas. Da molio zadatak moj sam učitelja popravi našeg. — Treba rastumačiti smisao basne: **Gorski duh i kočijaš.** Jedan je kočijaš išao na natovarenim kolima kroz šumu. Odjednom zapadnu točkovi u duboke jaruge. Kočijaš samo gledaše u svoja kola ništa ne preduzimajući i zovući u sav glas gorskog duha da dođe i da mu pomogne. Gorski duh dođe, pogleda kočijaša i reče mu: Uhvati točkove rukama i ošini volove! Poslije ovih riječi ostavi kočijaša i ode. — **Mljekarica i njezini planovi:** Jedna mljekarica išla u grad noseći na glavi korpu s punim kantama mlijeka. Govoraše sama sebi: Za novac koji ću sada za mlijeko dobiti, kupit ću 4 kokoši. Kokoši će mi snesti najmanje 100 jaja, iz jaja će se izleći najmanje 75 pilića, Piliće ću prodati i za taj novac kupiti sebi lijepu haljinu umjesto ove stare, ružne. U tom se pogleda kako će joj lijepo stajati nova haljina, sagne se i pri tom skliznu korpa s mlijekom s glave i pade na zemlju. U trenutku iščezoše svi lijepi planovi. — **Vrana i lisica:** Vrana ukrade komad sira i držaše ga u kljunu sjedeći na visoku drvetu. Lisica to opazi i zaželi se sira. Reče vrani: Kako si lijepa! I čula sam da ljepota tvoga glasa ne zaostaje za ljepotom svoga tijela i perja. Da li bi mi što zapjevala, uživala bih u tvom lijepom glasu? Vrana time polaskana, otvori kljun da zapjeva i ispusti sir. Lisica ga sa slašću pojede. — **Seljak i roda:** Jedan seljak napravi zamke za hvatanje ždralova koji su mu jeli žito. U njih se uhvati roda. Zato što roda nije krala, zamoli seljaka da joj pokloni život, rekavši da je ona poštena ptica i da nije kao ždralovi. Moljaše ga, pa se sažali i pusti je. Seljak odgovori: Zetako sam te u društvu ovih lopova i s njima zajedno poginut ćeš. — **Mlinar i njegov sin:** Mlinar sa svojim sinom vođaše magarca u grad na trg. Putem ih spazi jedan dječak i doviknu: Evo budala, obojica idu pješke mjesto da jedan od njih uzjaši na magare.« Stari mlinar čuvši ovo, pope svoga sina na magare, a sam pođe pješke. Uskoro sretoše neke ljude koji govorahu: »Pogledajte, tu lijenčinu: uzjašio magare dok njegov stari otac ide pješice!« Čuvši ovo, skide mlinar sina i sam uzjaši na magarca. Malo poslije sretoše oni nekoliko žena koje se razvikaše: »Ti, stara lijenčino, zar je to red? Uzjašio si magarca, a ovo siromašno dijete jedva te stiže.« — Dobroćudni mlinar pope i sina na magarca te produže put. U blizini grada reče jedan čovjek: »O, vi bezdušnici, prije bi vi mogli nositi svog jadnog magarca nego

on vas!« — »Tako je!« reče mlinar, »da probamo!« Obojica siđoše s magarca uzeše konopac, svezaše magarca, objesiše ga za kolac za noge i ponesoše ga. Ali prolazeći preko mosta, magarac se uplaši, istrže se i pade u rijeku.

Dijete ovog uzrasta treba opetovati pet brojeva i u obrnutom redu. Treba da ne samo opiše nego i rastumači tri slike. Treba pronaći srodnost tri imenovane stvari: zmija — krava — vrabac; knjiga — pismo — novine; vuna — pamuk — koža; nož — novac — žica; ruža — krompir — drvo. Treba, dakle, naći nadređeni pojam. Trebalo bi, bar u obliku primjera, reći značenje (definiciju) apstraktnih pojmova: Šta je sažaljenje? — osveta? — dobročinstvo? — zavist? — pravednost?

Osjećamo kako je svijet jedanaestogodišnjaka bliza Kristovim parabolama. Isto vrijedi za dvanaestogodišnjake.

OSJEĆAJNOST

223. Budući da su sve sposobnosti lijepo razrađene i osamostaljene, osjećajnost opet zauzima prvo mjesto kod djevojčica. »Smijeh su i plač u istoj vreći«, egoistične su, samovoljne nespretne i brbljave. Ne podnose kritiku i drže mnogo do sebe. Zvanja, na koja pomišljaju u budućnosti mnogo su realnija. Djevojčice osjećaju da više ne spadaju među djecu, a ne spadaju ni u odraslije, osjećaju se u »ničijoj zemlji«. Mnogo se cerekaju tako da gospođa Hurlock naziva ovu godinu »doba ludog smijanja« (silly giggling age). Djevojčice sanjare toplo o kojoj prijateljici, ima i sanjarenja o učiteljici u kojem vibrira navezanost na majčinski lik. Ideali su im filmske zvijezde ženskog roda kao oličenje ženstvenosti i uspjeha. Djevojčice više lažu i kradu od dječaka. Djevojčice lažu i iz intriganstva da kome napakoste.

Dječaci još žive u skupinama, sanjare o junacima iz povijesti ili iz vesterna; lažu samo kad su u nevolji, a kradu i kad nisu u nevolji. Sa curicama znaju se samo svađati i ne daju im mira.

224. Za jedne i druge vrijedi da se probudio osjećaj sažaljenja prema životinjama: sve do jedanaeste nikako da shvate da životinju boli kad je gnjave. Ove godine shvate to i sposobni su uživjeti se u tuđu bol.

Smrtno ne podnose nepravdu, protekciju, »lieblinge«. Oboji su povučeni primjerom starijih: dečki pokušavaju pušiti i psovati, od starijih nauče roditelje nazivati »stari« i »stara«, no ipak su još jako navezani na dom.

Duboko su povrijeđeni ako ih tko ponizuje pred drugima, pohvale su pravi melem. Gledaju se nekako u onome što izazovu kod drugih. Češće su u svađi s mladima nego sta starijima jer ih mlađi ne poštuju. Svi znaci buđenja ličnog ponosa.

VJERSKI RAZVOJ

225. Kako se probudila i deduktivna misao i zaključivanje, treba misao o Bogu Stvoritelju produbiti: Bog je duhovan, bez tijela, svudašnji je, no mi još nismo sposobni da ga doživimo. Boga dokazujemo iz djela njegovih: nalazimo se u Njegovoj radionici krcatoj divnih ostvarenja. On je sama dobrota, svetost i ljubav. Sveznajući je i svemoguć je. — Ova je godina zgodna da obračunamo s plitkim smicalicama: Tko je Boga načinio? — Baš zato tražimo tumačenje u Bogu koji je nuždan i nestvoren jer niz uzrokovanja ne može ići u beskraj. Isto nepotrebno pitanje kao kad bi netko pitao: Nogometaš je šutnuo loptu; a tko je šutnuo nogometaša? — Bog nije svemoguć jer ne može stvoriti kamen koji sam ne može podići. Naivnost ove smicalice sva je u antropomorfnom zamišljanju Boga. Bog ne može ni sagriješiti, ne može ni gluposti načiniti, pogotovo nemogućnosti kao ovu navedenu. Ne može ni naučiti nešto, jer sve već zna.

226. Bog mrzi zlo, ali ga dopušta poštujući našu slobodu. Zašto je Bog stvorio buhe, stjenice i druge ogavne životinje i biljke? — Mi mislimo da je priroda samo nama za hranu i korist, ni u tom nismo još do konca proučili što nam je tu Bog darovao, no dragi je Bog u prvom redu mislio na naš vjerski u ćudoredni napredak, pa nas je naslikao: naslikao je ljudske mane i vrline da prve zamrzimo, a druge zavolimo prije nego ih otkrijemo na nama. Sva je priroda »parabola« o nama. Ovo je godište kao stvoreno za odgonetavanje Kristovih parabola.

Djeca su već dosta zrela da shvate pravu narav vrhunaravnog života, tog dara koji nitko stvoren nije zaslužio niti je mogao zaslužiti. Nitko nema pravo da živi u svijesti Božjoj: U Ocu, Sinu i Duhu Svetome. Za našu bi sreću bilo dosta da Boga doživljujemo kako nas stvara, kako iz njega proistječemo. No Bog je bio velikodušan. — U tom smislu treba rastumačiti istočni grijeh kao gubitak tog dara koji nam se u Isusu Kristu vraća i preko Crkve i sakramenata daje.

227. U jedanaestoj godini bude prvih mastrubacija (samozadovoljavanja) kod dječaka. Jasno im treba reći iza temeljite seksualne inicijacije da su sad sposobni smrtno sagriješiti, osobito ako sebe sami uzbuđuju seksualno ili s drugima slično čine. Obitelj im i ljubav prikažimo što ljepše, pa i seksualni bračni život kao Božje djelo.

Baš zato, jer je ženidba izvor čovječanstva, sakramenat koji govori o nebu, »svadbi Kraljeva sina«, o našem budućem sjedinjenju s Bogom u vječnosti, ne smiju se seksuelni organi zlorabiti u druge svrhe.

Dečkima treba istaknuti da poštuju djevojčice i da budu fini prema njima jer su još strašno grubi i neotesani prema njima.

Danas, kad se mladeži turaju u ruke knjige koje ih poučavaju u neobuzdanoj međusobnoj seksualnoj praksi (pettingu) po receptima seksualne revolucije, ne smijemo se dati preteći od pokvarene civilizacije i apostola raspojasane bludnosti na štetu naših dragih mladih dječaka i djevojčica. Previše im opasnosti prijeti a da bismo smjeli čekati i odgođati. Oni su zaslužiti toplu, iskrenu, otvorenu i snažnu riječ o ljepoti obiteljske tajne i seksualnosti.

228. A čekamo i previše stideći se vlastitog očinstva i majćinstva jer smo ga pogrdili. Psovati možemo od jutra do mraka seksualnim psovkama, a nismo kadri lijepo i s poštovanjem progovoriti o obiteljskom misteriju. 94% omladine ne čuje u nekim našim krajevima ništa od roditelja, nego na ulici, od bilo koga, po neozbiljnim časopisima, zadojenim seksualnom revolucijom. Biskupska konferencija Njemačke izdala je zajedničko pastirsko pismo o tom pitanju 1973. godine. Biskupi ističu da su roditelji prvi dužni pred Bogom da progovore svojoj djeci o svemu što treba da znaju o obitelji. Ako oni zataje, dužni su to učiniti pastoralni radnici: svećenici i katehete i katehistice.*) Ja bih sa svoje strane dodao da bi i krsni i krizmani kumovi mogli osjetiti dužnost da oni to učine. U staro doba, dok su se odrasli krštavali i odmah primali sakramenat sv. Potvrde, kumovi su bili učitelji vjere i ćudoređa. — Velika nas zadaća ovdje čeka da se naši kršćanski očevi i majke spreme za tu lijepu zadaću. (U slijedećem poglavlju dat ćemo primjere inicijacije djevojčicama i dječacima.)

---

*) Die deustschen Bischöfe, Zu Fragen der menschlichen Geschlechtlichkeit. Bischofskonferenz vom 12. bis 15. März 1973. in Band Honnef. München 1973.

*

Nema ljepšeg priznanja roditeljima od strane njihove djece nego ako im se u desetoj, jedanaestoj godini povjere i upitaju ih otvoreno o onome što ih zanima i valja da znaju iz seksualnog područja. Ako to djeca učine, dali su svojim roditeljima »odličan« iz odgoja.

* * *

INICIJACIJA

229 Kod svih primitivnih naroda nalazimo običaj da sinove i kćeri u vrijeme spolnog dozrijevanja (13, 14 godina) odijeljeno odvode u šume i da momke muževi, a djevojke žene nekoliko tjedana ili mjeseci poučavaju i odgajaju u strogosti i žrtvi, govoreći im o tajnama spolnog života, o ljubavi u braku, zatim o vladanju u zajednici, pa o božanstvu i ćudorednom ponašanju. Ustanova, dakle, na kojoj bi im morali pozavidjeti ljudi atomskog doba koji uopće nemaju vremena da svoju mladež pripreme za brak. — 70% do 94% roditelja kod nas uopće ništa ne govore o seksualnim i bračnim pitanjima: iz lažnog stida ili iz nemara, tko bi znao.

Inicijacije su najljepše sačuvane kod najprimitivnijih naroda, predstavnika tzv. bumerang-kulture, kulture drveta koje još nisu stigle ni na razinu kamenog doba. Mogli bismo te inicijacije usporediti s velikim duhovnim vježbama. Kasnije se te inicijacije izrodiše u tajna društva koja nisu obuhvaćala svu omladinu nego samo izabrane u borbi za povlastice vlasti i imetka. Inicijacije su se izrodile u škole i društva bez odgojnih ciljeva u svrhu zemaljskih probitaka. I današnja je škola vrlo bijedno odgojna ustanova, daje većinom samo znanje i podjeljuje ljudima kvalifikacije. Seksualni je odgoj i odgoj općenito prepušten roditeljima i slučaju, često onima koji zarađuju pornografijom.

230. Inicijaciju možemo nazvati **nizom uputa** kojima roditelji i okolina uvode djecu i mladež u tajne spolnosti, rađanja, ljubavi, braka, majčinstva i očinstva i **odgojem** da obiteljsku

stvarnost shvate plemenito i provedu u svom životu. U stvari odgoj za brak i obiteljski život.

Dandanas i škola nastoji nešto učiniti na tom području uvodeći seksualni odgoj ili, kako kod nas vole reći, odgoj za humane odnose među spolovima.

231. »Generacija prije naše bila je zaražena puritanizmom i pomalo nekim maniheizmom kao i mnoge generacije povijesti. Imala je, dakako, i pravog stida, no i krivog. Svakako, roditelji nisu bili hrabri ili nisu marili oko toga da informiraju i odgajaju svoju djecu o tajnama života i braka. Šutjeli su i izmišljali priče o rodi, o kupusu itd.» (Lewinson) - II. Vatikanski sabor iznio je pozitivan stav prema seksualnosti i traži »pozitivan, pametni seksualni odgoj prema dobi razvoja«. (GS 47—52).

Čuvajući se obratne skrajnosti da pod utjecajem antipuritanizma bezobzirno rušimo tabue, treba da mladima dadnemo izvornu vječnu Božju misao o obitelji.

232. Dijete se nužno zanima za pitanja svoga porijekla, i to vrlo rano: seosko dijete gleda slične pojave kod drugih živih bića, vidi mamu u trudnoći. Strah da ćemo djetetu istinitim odgovorima razbiti bezazleno neznanje proističe iz našeg odraslog nepoštivanja prekrasnog Božjeg djela bračne ljubavi, oplodnje, poroda i dojenja.

Budući da je seksualna revolucija bezobzirno skinula sve, i pametne, zabrane i zastore, pogotovo je besmislen ovakav bijeg u neznanje, šutnju, čak u gluposti raznih izmišljotina.

233. Roditelji će prvi dobiti dječja pitanja, oni su i onako prvi odgojitelji, a svi ih ostali samo zastupaju i nastavljaju njihovo djelo, pa će svojom otvorenom i ljudski lijepom uputom očuvati svoju djecu od iznakaženih i grubih poimanja o postanku čovjeka, o spolnosti i braku. Postavimo nekoliko smjernica:

1) Djeca, a pogotovo omladina, imaju pravo doznati kako su rođeni iz roditeljske ljubavi iza koje stoji Božja ljubav i dobrota.

2) Jer se ne radi samo o znanju nego i o cjelovitom odgoju, neobično je važna klima doma, ozračje u kojem roditelji žive svoj brak: odatle će svaka njihova riječ dobiti svoje životno značenje.

3) Seksualni odgoj treba da bude samo dio općeg odgoja u koji će se priprava za brak uklopiti kao u kršćanski pogled na svijet. Obitelj kao djelo ljubavi sjat će u svojoj ljepoti ako se ljubav općenito shvati kao glavno načelo kršćanskog života. Ne smije seksualni odgoj ostati samo profan: biološke, psihološke i društvene informacije, nego treba da bude prikazan kao religiozni zadatak.

4) Najprirodniji je položaj da dijete pita, stoga bi trebalo stvoriti ozračje otvorenosti i povjerenja da se dijete i omladina usude postaviti pitanja o onome što ih sigurno zanima. Ipak ne smijemo sve prepustiti slučaju i pitanjima naše djece jer ta pitanja mogu i izostati, nego treba da na vrijeme dadnemo djeci i omladini sustavan seksualni odgoj. Blagdani i Biblija mogu stvoriti prigode u kojima će djeca pitati ili ćemo izazvati njihova pitanja: »Razumiješ li ovo iz Biblije? Znaš li šta znači današji blagdan? Je si li razumio šta se ono kaže u Zdravomariji »plod utrobe tvoje«?

5) Nismo zaslužili povjerenje svoje djece osim ako im uvijek govorimo samo istinu; ne moramo odmah i uvijek reći svu istinu, ali izmišljotine pustimo na stranu.

6) Iako dijete prije pita majku, važno je da i otac potvrdi i dopuni odgoj svojim ugledom; pa — kako dijete sve više ulazi u svijet, potrebna je i riječ Crkve i škole koji ionako postavljaju svoje opravdane zahtjeve na sklapanje i održanje braka.

7) Djeci treba u vrlo ranim uzrastima dati jasne i kratke odgovore poštujući postupnost i psihičku zrelost. Iscrpna tumačenja spadaju u dob pred pretpubertet, a ni onda nisu potrebne sve fiziološke pojedinosti koje medicinari uče za svoje ispite, nego činjenice koje tumače djelovanje tog svrsishodnog Božjeg uređaja.

234. 8) Nema kalupa, svaki roditelj i odgojitelj neka stvori svoj rječnik i stvaralački u duhu svoje osobnosti i stila odgoja dadne djetetu podatke koje će ne samo obogatiti djetetov um nego mu i odgojiti srce.

Lakše je rastumačiti majčinstvo nego očinstvo. Od malena treba da djeca kod kupanja upoznaju tjelesne razlike djevojčice i dječaka. Na djecu redovito vrlo lijepo djeluje kad im se kaže kako su od oca zasijani u majčinu krilu, kako su ondje zaštićeni rasli devet mjeseci, majka je za njih disala i krvlju svojom hranila. Izašli su na vratašca u maminu tijelu. Gdje su ta vratašca? — Između nogu. Ondje su tri izlaza sasvim različita i odijeljena, a ovaj za bebu posebno je čuvan i zaštićen. Mama i nešto pretrpi dok rađa dijete, ali brzo sve zaboravi grleći i ljubeći svoje djetešce koje će sada hraniti svojim mlijekom. Kako dijete raste mama ga i tata sve više vole. — Tata u zagrljaju ljubavi ubaci u maminu utrobu svoje sjeme. Bez toga ne može doći do djeteta. Svaki od nas jednako pot-

ječe i od tate i od mame. Zato smo slični i tati i mami. Mama se izbliza brine za dijete, koji ga i hrani, pere i odijeva. Tata joj pomaže u tom, ali on ide na rad da zaradi uzdržavanje i mame i sve djece. Zato svako dijete i mama i tata jednako žarko vole.

235. Za kršćansku djecu bit će čitav seksualni odgoj dignut na višu razinu ako im usporedno prikažemo da je Isus Krist, Bog koji je uzeo ljudsku narav, htio bit začet u krilu Djevice Marije, da se radio na Božić, da ga je majka dojila, a Josip uzdržavao čitavu obitelj. Dakako da se tom dragocjenom potvrdom i posvetom obitelji nećemo nametati ljudima koji nisu uvjereni kršćani. Bilo bi čudno da izbjegavamo, kad smo već kršćani, ono što nam je sam Bog pružio kao prvorazredno odgojno sredstvo. Uostalom bilo bi to skoro i nemoguće jer je polovica velikih liturgijskih blagdana u godini u vezi s obitelju. Božić stoga treba što ljepše obiteljski slaviti. Naše molitve i pjesme ne boluju od lažnoga stida: Isus je »plod utrobe Marijine«, Marija je »dojila i gojila« Isusa. »Veseli se, majko Božja, puna milosti jer si noćas porodila, bijelim mlijekom podojila Boga malenog«.

236. Neobično je važno da se lijepo prikaže odnos ljubavi između oca i majke. Bog je stavio u srce muža i žene veliku međusobnu privlačnost. Oni se izaberu kao mladić i djevojka i sklope doživotnu ljubavnu vezu. Tu nam mogu pomoći lijepe narodne i ostale pjesme i priče. Samo u tom okviru ljubavi doživjet će mladi ljepotu tjelesnog sjedinjenja koje treba da ostane uvijek izraz međusobne ljubavi. Bog pri tome daje veliku radost kao što je i cvijeću dao slatki med.

237. Tijelo treba poštivati i pristojno se odijevati jer je sveto, potpuno izatkano od Boga.

Kad mladi počnu doživljavati početke međusobne privlačnosti, iz takvog će shvaćanja sami od sebe shvatiti da se s tijelom ne smiju nepristojno zabavljati i bit će spremni na napor da očuvaju neokaljano svoje majčinstvo i očinstvo.

Mi smo već tako opterećeni psovanjem i grubošću da nam se ovako jednostavan prikaz čini pomalo romantičnim, ali je on najjednostavnija cjelovita istina bez kiča i cifranja.

Veća je opasnost da bitne podatke o braku dadnemo prekasno nego prerano. Bolje je da mlade uputimo u sve u zatišju prije burnih promjena puberteta. J e d a n a e s t a bi godina bila posljednji termin; za mnoge djevojčice prekasni termin jer nekoje razvijenije već u desetoj godini dobiju prvu menstruaciju. Jednako je bitan, ako ne i važniji, prikaz ljubavi nego točni fiziološki podaci. U doba pretpuberteta djeca su već toliko duševno razvijena da roditelji treba da pomišljaju na drugačiji stil postupka s njima, da im postanu sve više prijatelji, a ne samo autoritativni gospodari. Sa 16 godina inteligencija je potpuno razvijena, nikad neće biti bistrija, a godine prije šesnaeste ne donose više velikih promjena u tom smislu.

238. Djeca će mnogo toga saznati od drugud, mi svejedno treba da reknemo svoj stav i svoje shvaćanje. Zašto ne bismo počeli pričajući svojoj djeci vlastitu mladost: kako su se upoznali i zavoljeli, odlučili se vjenčati, kako su već onda razgovarali o svojoj budućoj djeci. Sve podatke treba uklopiti u ovu veliku cjelinu.

Za odgoj osjećajnih odnosa veoma mogu pomoći lijepe pjesme koje možemo u obitelji pjevati i o tesktu razgovarati. Pri tome možemo probuditi ponos i zdrav ukus jer posjedujemo neobično lijep i bogat narodni melos, daleko vredniji od uvozne robe i prijevoda internacionalnih šansona. Narod pjeva jer tako osjeća, ne da zaradi i producira se. Naša pratnja prozračnih tamburica jedva da ima premca kao pratnja pjevanja.

239. Za suvremene prilike bit će potreban još jedan napor: sustavna i detaljna priprava za sakramenat ženidbe. U toj pripravi treba da sudjeluju osim svećenika, liječnik, psiholog ili psihijatar i stariji bračni parovi. Obiteljski Institut organizira takve tečajeve od 6 večeri po zagrebačkim župama. Dao Bog da to pomalo postane za sve predviđeni ženidbeni katekumenat. S pohađanjem takva tečaja ne valja čekati na vrijeme neposredno prije vjenčanja, kad su mladenci preko glave u brigama oko svadbe, nego prije u mirno doba, čim se stvorila ozbiljna veza koja obećaje brak.

(Većina misli uzeta je iz članka oca Stanka Weissgerbera, Inicijacija, Obnovljeni život 1972, 6, str. 571 — 582.)

* * *

ČETRNAEST PODATAKA

240. Obiteljski je Institut proveo anketu o inicijaciji. — U pripravnoj anketi roditelji su se izjasnili koje bitne podatke treba sustavno dati mladima. Izrazili smo tih 14 ustanovljenih podataka ne kao doslovni oblik koji bi se trebao govoriti mladima, nego kao što kraće izraženo obavještenje. Za svaki uzrast taj će podatak trebat oblikovati kao kratki odgovor dječjim jezikom (za najmanje), kad djeca upitaju, i kao vlastitim riječima izraženu poruku za starije.

Prije samih podattka stavili smo tri pitanja zatvorenog tipa (s predloženim odgovorima):

A. Kad djeca pitaju nešto iz obiteljskog života:

1. treba im odmah odgovoriti njima primjenjenim odgovorom
2. treba malko odgoditi odgovor da se pripravimo
3. treba odgoditi odgovor na dulji rok do dobi kad je bolje reći

1. 69 (87%)* Rezultat je pozitivno i negativno značajan jer su svi iznosi izvan indiferentne zone između 47,47% i 21,19% na razini rizika od 0,05% po chi-kvadrat računu.
2. 5 (6%)*
3. 5 (6%)*

B. Šta je bolje, 1. čekati do djeca pitaju
2. sustavno ih prema dobi upućivati makar ne pitaju

1. 21 (25%)* Razlika je rezultata značajna izvan indiferentne
2. 57 (69%)*

zone 63,83% i 36,17% na razini od 0,05.

C. Inicijacija je u prvom redu dužnost i pravo roditelja. Smatrate li da svećenik treba dopuniti, odnosno potvrditi roditeljsku inicijaciju?

1. ne treba 2. dobro je 3. nužno je

1. 5 (6%)* Iznosi su statistički značajni izvan indiferentne
2. 52 (68%)*
3. 20 (26%)*

zone koja je između 47,47% i 21,19%, osim rezultata trećeg koji je u zoni indiferentnosti iznad donje granice indiference.

*

241. 1. PODATAK: Dijete potječe od majke: majka nosi dijete 9 mjeseci u svom tijelu (kao u kolijevci) i ono se rađa iz majčine utrobe, ono je plod utrobe majčine. Tako kažemo za Isusa da je »blagoslovljeni plod utrobe Marijine«.

2. PODATAK: Dijete prije poroda uzima hranu iz majčine krvi, majka za nj diše. Pupak je ostatak prekinute veze s majčinim tijelom.

3. PODATAK: Bog je stvorio tijelo majke tako da se na

jednom mjestu rastvori (spolni organ), dijete izlazi i tako se rodi. Majka pri tome (ne uvijek) osjeća boli, ali se odmah veseli što je rodila dijete.

4. PODATAK: Dijete potječe i od oca. Otac dodaje svoj udio kod nastanka djeteta. Dijete nastaje jednako od oca i majke, samo majka preuzima zadaću da mu u svom tijelu krvlju donosi hranu, a iza poroda da dijete hrani mlijekom svojih prsiju. Iza poroda djeteta majčina se prsa napune mlijekom. Tako je BL. Djevica Marija na Božić počela dojiti malog Isusa.

5. PODATAK: Djevojčica nema spolni organ kao dječak. Nitko joj ga nije oduzeo. Ona nosi mjesto toga kolijevku za buduću djecu i narast će joj prsa da doji dijete.

6. PODATAK: Djevojčica i dječak jednako vrijede i pred Bogom i pred ljudima. Svaki ima nezamjenjivu ulogu u životu i vječnu dušu.

7. PODATAK: Otac u zagrljaju ljubavi unosi u majčino tijelo klicu života da zajedno s majčinom klicom može biti začeto dijete. Otac i majka postaju tada »jedno tijelo«, kako veli Isus Krist.

8. PODATAK: Otac i majka dužni su ljubiti jedan drugoga i djecu cijeli život. Ne smiju ostaviti jedan drugoga ni djecu. Pred Božjim oltarom zakleli su se na doživotnu i vječnu ljubav.

9. PODATAK: Ženidba je sveti ugovor zaručnice i zaručnika pred Bogom da jedan drugome poklanjaju sebe: svoju ljubav, svoju vjernost, svoje tijelo za plodne zagrljaje u kojima po Isusovim riječima postaju »dvoje u jednome tijelu«. Tako uvijek nanovo grade novi naraštaj Crkvi i domovini i utvrđuju svoju vezu ljubavi.

10. PODATAK: Očevo sjeme nalazi se izvana u vrećici spolnih organa, stvara se u dvama jajolikim žlijezdama. Majčina klica nalazi se duboko u njezinu tijelu. Zato se otac mora tjelesno sjediniti s majkom da njegovo sjeme dostigne majčinu klicu života (jajašce). Kada se sjeme i klica sjedine, nastaje zametak. — U tom času sam BOG djeluje u roditeljima stvarajući besmrtni duh i tako nastaje čovjek. Tjelesno je sjedinjenje sveto i časno, no smiju ga vršiti samo vjenčani supruzi koji su na se uzeli doživotne obveze.

11. PODATAK: Zato se u doba prve mladosti spolni dijelovi tijela razvijaju i ožive. Oživi i duboka privlačnost ljubavi između djevojaka i mladića. To je Božji poziv upućen svima da postanu graditelji ljudskoga roda. Bog ih poziva ljepotom ljubavi i radostima tjelesnog sjedinjenja, ali nikoga ne sili; Svatko je slobodan da se posveti — ako želi — potpunoj službi Božjoj kao svećenik, redovnik ili redovnica (časna sestra).

12. PODATAK: Kod djevojčice otprilike u 13. godini počne mjesečno pranje (menstruacija): jednom mjesečno kroz par dana cijedi se polako plodna krv pripravljena za dijete ako se začme. Dijete se može začeti samo u polovici između dvije menstruacije. Tako se svakog mjeseca sprema nova svježa posteljica za dijete. Prvom menstruacijom djevojčica postaje djevojka, sposobna da bude majka. Kad prestane »ono što biva kod žena« — kako kaže Biblija — žene više ne mogu imati dijete; to biva prije 50. godine života.

13. PODATAK: Kod dječaka otprilike u 14. ili 15. godini počne se u razmacima izlijevati sjeme dok su u snu (noćna polucija). Oni mogu biti očevi samo tako dugo dok su sposobni za takve izljeve. To se tako događa kod dobrih mladića, jer, nažalost, neki mladići sami izazovu takvo izlučivanje sjemena u budnom stanju što je težak grijeh ako to čine hotimice i svjesno (masturbacija), a ne iz slabosti. Do pobjede može im najbolje pomoći ispovjednik, a kojiput i liječnik.

14. PODATAK: Gospodin je Bog stvorio obitelj kao školu ljubavi da se pripravimo za nebo; nebo je naime sreća koja dolazi od potpunog sjedinjenja ljubavi s Bogom. Obitelj: otac — majka — djeca slika su presvetog Trojstva: Otac — Riječ (Sin) — Duh Sveti. Božja svijest odrazuje se u čovjekovoj troj stvenoj svijesti (i mi rađamo misli i ljubav) i u obitelji koja je trojstvena.

242. Upitali smo roditelje i studentice i studente Obiteljskog Instituta za svaki taj podatak šta misle, ima li kakve prednosti da majka ili otac reknu dječaku ili djevojčici ili je svejedno? — Odgovarali su bilježeći strijelice na shemi, te su se od 13 mogućih odgovora zadržali na 7:

1. Svejedno majka ili otac, dječaku ili djevojčici
2. Majka curici, otac dječaku
3. Majka dječaku, otac curici
4. Majka obojima
5. Otac obojima
6. Majka dječaku i curici, otac samo dječaku
7. Otac dječaku i curici, majka samo curici.

Studentice i studenti Obiteljskog Instituta odgovarali su s više razumijevanja već na temelju površnog znanja genetičke psihologije. Sve u svemu odgovori su prilično nesigurni:

PODATAK:	1. odg.	2. odg.	3. odg.	4. odg.	5. odg.	6. odg.	7. odg.
1.	55(69%)	9(11%)	———	16(17%)	————	3(3%)	————
2.	44(54%)	9(11%)	———	27(32%)	————	3(3%)	————
3.	39(49%)	18(22%)	2(2%)	18(22%)	————	4(5%)	————
4.	50(60%)	9(11%)	2(2%)	14(17%)	————	7(9%)	————
5.	36(44%)	19(23%)	2(3%)	17(21%)	————	7(9%)	————
6.	75(92%)	4(5%)	———	1(1,5%)	1(1,5%)	————	————
7.	42(50%)	26(31%)	4(5%)	6(7%)	1(2%)	4(5%)	————
8.	73(88%)	6(7%)	1(1,25%)	1(1,25%)	1(1,25%)	————	1(1,25%)
9.	59(74%)	12(15%)	5(6%)	1(1,25%)	1(1,25%)	1(1,25%)	1(1,25%)
10.	33(39%)	37(44%)	3(3,5%)	5(6%)	————	**5(6%)**	————
11.	49(59%)	19(26%)	4(5%)	4(5%)	2(2,4%)	3(3,4%)	1(1,2%)
12.	15(18%)	39(49%)	2(2,5%)	11(13%)	————	12(15%)	1(1,5%)
13.	22(27%)	45(54%)	4(5%)	2(3%)	4(5%)	4(5%)	————
14.	71(89%)	4(5%)	3(4%)	1(2%)	————	————	————

243. Upitali smo iste ljude kada misle da bi trebalo dati informaciju, pa smo izračunali srednje vrijednosti koje uz veliko raspršenje ne znače mnogo te više govore o općoj nesigurnosti i nepoznavanju pravih podataka o razvoju djece. Brojevi ostaju indikativni:

1. podatak dječacima u	5,43 god. djevojčicama u	5,43 god.
2. podatak:	6,46	6,86
2. podatak:	6,46	6,86
3. podatak:	7,55	7,21
4. podatak:	7,86	7,58
5. podatak:	7,51	7,11
6. podatak:	7,74	7,45
7. podatak:	9,75	9,43
8. podatak:	8,73	8,57
9. podatak:	11,06	10,57
10. podatak:	11,48	11,17
11. podatak:	12,27	11,73
12. podatak:	12,72	12,10
13. podatak:	13,00	12,76
14. podatak:	12,18	11,57

Budući da su neki shvatili informaciju u smislu neposrednog kratkog odgovora koji ćemo dati na svako djetetovo pitanje, raspršenje je neobično veliko, pa ovi podaci pokazuju više skalu zrelosti koju — po mišljenju upitanih — traži koji podatak, a ne točni uzrast u kojem bi ga trebalo sistematski dati. Osim toga atomistički ne možemo postupati, nego treba dati zaokruženu pouku o majčinstvu, o očinstvu, o zlu koje se tu može počiniti, o vjernosti u braku, o ljubavi, o rođenju djeteta itd.

244. Zanimljiviji su podaci, šta misle upitani, treba li podatak dati svima skupa, odijeljeno dječacima i djevojčicama, no skupno ili pojedinačno:

	Svima skupa:	odijeljeno, ali skupno	pojedinačno
1. podatak:	51*	10*	20
2. podatak:	48*	10*	22
3. podatak:	37	15*	27
4. podatak	41*	13*	26
5. podatak:	33	8*	38
6. podatak:	70*	4*	6*
7. podatak:	23	18	40*
8. podatak:	65*	6*	12*
9. podatak:	49*	13*	20
10. podatak:	18	20	44*
11. podatak:	30	12*	34
12. podatak:	9*	18	55*
13. podatak:	6*	19	55*
14. podatak:	69*	3*	11*

Značajni su svi iznosi označeni zvjezdicom: veći od 39 i manji od 17.

Muški su 14 podataka poredali po važnosti drugačije od žena:
Muški red: 1, 3, 4, 7, 5, 8, 9, 6, 2, 12, 10, 11, 14, 13
Ženski red: 1, 8, 4, 9, 6, 7, 14, 3, 12, 5, 11, 2, 10, 13
rang-korelacija = .7381

Najvredniji podaci ove ankete jesu oni koji govore o načinu davanja: pojedinačno, skupno, zasebno djevojčicama, zasebno dječacima: Ne bi bilo loše uvažiti opredjeljenja označena zvijezdicama: gdje je broj ispod 17 znači da to mišljenje treba odbaciti, gdje je broj veći od 39, treba prihvatiti. Prednost je ako se oni podaci koji se pametno mogu dati skupno, da se tako i priopće, jer je drugi doživljaj kad znam da sam čuo i doživio da su i drugi to isto čuli. Takva informacija stvara atmosferu i javno mišljenje. Nasamo dana uputa nema takvu snagu, nije društvena.

245. Naveli bismo još primjera susreta i odgovora roditelja koje smo čuli ili čitali. Ima inače dosta knjižica i knjiga koje se mogu dati u ruke mladima. Možda će se još gdje naći koji zalutali primjerak knjižice:

»Kako sam došao na svijet?« (Za djecu od 8 — 10 godina) Zagreb 1940.

»Kako sam došao na svijet?« (Za djecu od 12 i više godina) Zagreb 1940.
Osjeća se još zaobilaženje i usiljena delikatnost.

Ciklostilom umnožena je knjiga Pierre Dufoyer-a: Kako ću djecu i mladež uputiti u pitanje o postanku života, Zagreb 1958. godine.

Za djevojke prevedena je knjižica oca Lelottea: Ane-Parie, Tko će mi odgovoriti? Upute i savjeti mladim djevojkama. Predviđeno je da se dadne u ruke djevojkama od 13, 14 godina. Mirne duše možemo pomaknuti te datume tri godine unazad i napisati za djevojčice od 10 godina.

U obliku romana prikazao je Michel Quoist inicijaciju: Između petnaest i ljubavi, Zagreb 1971. Izdao i odgovara Stanko Weissgerber, Jordanovac 110. — Time što je napisano Od petnaeste, ne znači da ne bi bilo dobro da čitaju prije, naprotiv prije tih godina treba knjigu pročitati da se to razdoblje može prosvijetljeno proživjeti.

Za dečke je prevedeno: P. Clemente Pereira, Tko će mi reći istinu? (Izdao Glas koncila), 1968.

Postoji još Dnevnik Ane — Marije u obliku romana, ali opet za djevojke.

Za roditelje jako je dobra knjiga, Istina o porijeklu života, Samobor, 1972. prijevod s talijanskog.

246. Ne moramo se stidjeti stvarnosti kad se Bog nije 'stidio' načiniti je. Nemamo ništa protiv izraza »dijete je raslo pod srcem majčinim« i narodna pjesma kaže tako, ali ne da dadne pouku o oplodnji nego da izrazi kako je ljubav majčina srca pokretač plodnosti. Ako i upotrijebimo u inicijaciji taj izraz, upotpunimo ga onim iz Zdravomarije: »Dijete je plod utrobe majčine«. — Neki antiromantici smatraju kičem ako se za usporedbu o čovjekovoj plodnosti upotrijebi cvijeće i oplodnja pestića uz pomoć prašnika. To nije nikakav kič, nego go, la istina: cvijet je spolni organ biljke i mi ga stavljamo na oltare, i dobro je da njima kitimo oltare. Ljudski cvijet još je uzvišeniji i savršeniji.

247. O porođajnim bolima govori se kojiput tako dramatično kao npr. Stephan Zweig u romanu »Verdi«, da čovjeka prolaze srsi. Drugi opet predlažu da se o tome uopće ne govori jer da se sada majke spremaju i duševno i lakom gimnastikom, pa neke rode bez boli. Porođajna je bol inače jedina prirodna zdrava bol, a uvjetovana je uspravnim hodom čovjeka zbog kojega je donji izlaz morao biti čvrst da dijete prije reda ne ispadne. S druge strane porođajne boli dolaze — vele liječnici — od nedostataka kisika u ritmičkim stezanjima pri porođaju. Za veliku većinu žena, osobito za gradski svijet koji se tjelesno nije prirodno razvio, porođaj će ostati bolan. Istina je da je s porodom sličan slučaj kao i s radom općenito: neugodan je i bolan onome koji ga ne umije zavoljeti. U igri se više energije troši nego u radu, ali igra je draga pa se tijelo tako divno prilagodi da to veliko trošenje nadoknadi i još odstrani tragove prijašnjeg umora. Tako i stav žene prema rađanju utječe na to hoće li ono biti naporno i bolno ili ne. U svakom slučaju kao što moramo biti spremni na poslove koji nam nisu dragi, tako nek je i žena spremna iz ljubavi prema djetetu podnijeti jedan stupanj boli. Eto, u tom smislu treba reći djeci da neke žene više, neke manje, podnose boli pri porođaju, ali tu bol brzo zaborave iz ljubavi prema djetetu i spremne su podnijeti je. Upravo su ponosne što za svoje dijete nešto prepate.

248. U knjizi Mariele Quartana (Istina o porijeklu života) opisuje jedna majka kako je bila iznenađena kad joj je kćerka već u 11 godini doživjela prvu menstruaciju i bila sva zbunjena, pa je mlađoj kćerci već u 9. godini sve lijepo rastumačila. Sve je lijepo rastumačila svojoj djevojčici o tijelu žene i o tijelu muškarca. Ona — mala — zaključila je s udivljenjem: »Gledaj Gospodina, kako je samo znao to sve načiniti?«

Danas, kad su zbog seksualne revolucije, učestali slučajevi samouzbuđivanja i samozadovoljavanja, i kod djevojčica, što je prije bila rijetkost, treba i o tome otvoreno progovoriti u četiri oka.

249. »Jednog dana — priča jedna majka — upitala me djevojčica: Mama, ti si mi rekla da tata daje majci sjeme. Kuda ti daje sjeme? — Tada sam joj protumačila kako se to zbiva. Govorila sam joj o fizičkoj privlačnosti muškarca prema ženi. I upravo iz te privlačnosti, iz te se ljubavi rađaju djeca. Budući da sam joj ukratko objasnila mušku fizologiju, kazala sam joj kako muški organ ulazi u ženski i polaže sjeme.« — »Vidjela si da tijelo starijeg tvoga bratića nije isto kao tvoje. Vanjski organ koji se razlikuje od tvoga vrlo je važan: zapravo on sadrži neku vrst kanala iz kojega izlaze oplodne sjemenke koje se oblikuju u muškarcu i služi kao vodič da ih prenese u ženski organ. Zato ga treba držati čistim i čuvati.« — »Kad se tata i mama u ljubavi sjedine, tata stavi svoj organ u mamin i osjeti u velikoj radosti kako sjeme iz njega u nju izlazi. I majka osjeti duboku radost i oni se svakim takvim sasta nkom još dublje zavole, a Bog ih nagrađuje što su spremni zasijati novi život.« — Dječak komu je isto sve rastumačila, sam ja zaključio: Gle, upravo kao kod cvijeta! — Onda je dečko pitao: Da li se to zbiva samo jednom u životu? — Ne, to je redoviti izraz ljubavi ženidbom sjedinjenih. Ti zagrljaji potvrđuju i promiču njihovu ljubav. Rastumačila je svome sinu nauku encilike Humanae vitae, plodna i neplodna razdoblja, o potrebi čistoće prije braka i umjerenosti u braku. I o djevičanstvu mu je govorila: o Kristovu savjetu da se neki potpuno posvete Crkvi. Oba su životna puta sveta. Za njega će biti najbolji onaj put na koji ga Bog potakne.

250. Bezuvjetno treba obraditi i nagonsku i osjećanju stranu odnosa između djevojke i mladića. Djeca već osjećaju nagone, no u pubertetu ti nagoni postanu snažni. Dječak je upozorio majku: Vidiš li onu djevojčicu s pletenicama i plavom pregačicom — vrlo mi se sviđa? — Iza kratke šutnje nastavi: Jedan moj školski drug kaže da je vidio svoju djevojku svučenu kroz rupu od ključanice jedanput kad su bili zajedno na moru. Pitao me je jesam li ja vidio svoju, a zatim mi je rekao, da — ako hoću — mogu ići s njim potajno u jedno skla-

dište gdje ima mnogo revija s golim ženama.« — Odahnuo je kao da mu je teret pao sa srca. — »A što ti misliš o tome?« — upitala ga je mama. »Mislim da su gole žene nešto ružno!« — »Ne, ne — nastavi mama — onakve kako ih je Bog stvorio, žene su lijepe i muškarci su lijepi. Bog ne stvara rugobe.« — »A što si ti odgovorio svome drugu?« nastavi mama.« Da me to ne zanima! Ali zatim, napose kad idem u krevet, dolaze mi ružne misli i teško mi je . Nisam ti to htio reći, jer me je stid, ali sam sada zadovoljan što sam ti rekao, tako ćeš mi ti pomoći.« — Ovakvim povjerenjem taj je dragi sin svojoj majci dao svjedočanstvo iznad kojega nema, svjedočanstvo povjerenja. Ona mu je savjetovala, nek tako lijepo ispriča šta ga muči tati ili ispovjedniku.

Nije lako mladima kad im se bude nagoni. To je razdoblje zaista teško, a priznanje ih umiruje i osnaži u pametnoj borbi sa uzbuđenjima. Jedna je djevojčica došla roditeljima sva izmučena: »Imam pred očma muškarca i ženu gole kako se grle!« — Bilo je navečer, izmolila sam s njome 10 Zdravomarija. Konačno je iscrpljena klonula i zaspala.

251. Prolazeći kraj reklame s vrlo oskudnim kostimom na naslikanoj ženi, dječak je srdito izjavio: Gledaj ono dvoje! Baš su glupi! — Pozvala sam ga kasnije — priča mama — da pogledamo neke časopise. I tu se našla neka izazovna slika. Sam je pregledavao časopise i donio mi upravo bijesan tu sliku. Prav ga je bjes spopao: Jesi li vidjela ovu luđakinju? Upravo je luda kad se dade tako fotografirati, jesi li vidjela? — Bi li htio vidjeti mamu da se tako slika? — nastavi mama. Nikada, to je strašno!

Drugi opet, da se oslobodi muke, ispriča mami: Na cesti sam vidio jedan plakat. Ne razumijem zašto rade tako glupave reklame. Bila je gola žena prekrivena samo trakom ... To je reklama za ženske kupaće kostime. Oglašuju kostime, a kostima uopće nema, samo je marka, a mene ta figura nervira! Ljuti me, jer znam da nije dobro, ipak mi se sviđa gledati ih! I to mi se uvijek događa i s drugim figurama ... Ne bih ih htio gledati, ali ih ipak gledam. — Majka ga je umirila da to doživljavaju svi mladi. Bog je stavio privlačnost i užitak u sve što je važno u životu tijela: tako osjećamo glad, žeđ, i drijemež navečer. Tako se muškarac mora sjediniti sa ženom da bude djece. Ne valja ako čovjek robuje nagonima, a evo, ima nesavjesnih ljudi koji iskorištavaju te težnje da prodaju svoju robu. »Zašto te ljute te slike? Jer shvaćaš da tim slikama tebi oduzimaju slobodu, čine te robom, a taj je gubitak slobode

odbojan za svakog čovjeka jer je sloboda najveće blago koje nam je dao Bog«.

U našoj civilizaciji koja nikoga ne štedi svojim podražajima, pogotovo moramo pomoći mladima da izbore svoju slobodu. Nitko se ne predaje bez borbe jer za njima stoji djetinje i dječačko doba kad je nutrina bila mirna i staložena.

252. Moramo pomoći mladima da pobijede. Nije seksualni odgoj samo u tome da sve lijepo shvate u Božjem svjetlu, nego da ostanu slobodni. Već u dane osnovne škole treba ih upozoriti, osobito dečke, da poštuju svoje tijelo i ne igraju se njime tražeći zabave. »Onda uzdrhtim i u tome uživam!« — priznao je jedan dječak. »Osjećam da činim nešto zlo!« — Nitko se zarobljen ne osjeća lijepo. Sam je pred sobom poražen i ogorčen i traži izbavitelja. Koji su se prilično predali ropstvu i pate od njega treba im s mnogo ljubavi rastumačiti da će pobijediti, ako samo ustraju i budu iskreni. — Ako je kod dječaka već tijelo probuđeno, treba im reći da je njihova najljepša pobjeda ako se tijelo samo u snu otereti. Neka sebi čestitaju na toj pobjedi. Kako su lijepo izdržali jedno zrijenje i punjenje žlijezda, onda su dokazali da mogu to i stalno postići. Neka se bez potrebe ne zadržavaju u maštanju, a kad misle o tome, neka se sjete dragog Boga koji je sve u njihovu tijelu sazdao i šta on želi od nas. Bolje je zaokupiti se nečim sadržajnim i pametnim, ne pomaže mnogo govoriti: Neću to! Neću to! — a pri tome podražavaju misao na ono što vele da neće i smirenja nema. Postoji upravo jedna psihotehnika u smirivanju uzbuđivanja. Nauče li je mladi, ta će im disciplina neobično koristiti u svem duševnom razvoju. Mladi su puni želje da vladaju i gospodare sobom, da rade slobodno što hoće a da ih nitko i ništa ne zarobi. Jest, postoji nagon za nutarnjom slobodom! Svaka slobodna akcija, sport, naprezanje da dostignu vrh planine, zaokupljenost čitavo vrijeme nečim radosnim i aktivnim pomaže borbi za unutarnju slobodu. Konačno isti je duševni gest: sabrano moliti, marljivo učiti, naprezati se u radu i upravljati svoje misli da mislimo o tijelu sveto i ne fantaziramo predugo da ne dođe do uzbuđenja.

Prave i duboke radosti koje daje revnost i duševna aktivnost nadilaze kratke opojenosti poraženih uživača koji onda u tuzi plaču nad ruševinama svoje slobode. Za mlade je posebno opasno malodušje, turobnost, melankolija i d o s a d a.

253. Sve to spada u cjelovitu inicijaciju. Budimo sretni, premda se dijete nije nama roditeljima povjerilo, ako se povjerilo svećeniku koji će mu pomoći do pobjede. Izravni su-

sret s probuđenim očinstvom i majčinstvom može se umjetno odgađati bijegom u burna zanimanja, no svako je veče neminovni susret s tijelom, pa su ti časovi posebno važni. Nikakva vanjska disciplina i autoritet ne mogu spriječiti mlade da sa svojim tijelom rade što ih je volja. Ako se nije izgradio njihov osobni stav i njihovo iskreno uvjerenje, buđenje seksualnosti pokazat će nesolidnost našeg odgoja. Nutarnje oslobođenje može postići samo svaki sam. Drugi mu mogu tek pomoći. Iskreni i otvoreni razgovor produhovi mutnu nagonsku težnju, kao da provuče kroz nju spone i bljeskove jasnoće koji oslobađaju iznutra. Vlast nad nagonima ne postizava se nikad samim bijegom jer je susret neminovan.

Čitao sam dnevnik jednog mladića koji je godine odgoja lijepo prošao bez ijednog prestupa. Radosnijeg dnevnika nisam sreo. Da, pobjeda je divna, ona je izvor nepresušne mladosti i volje za život. I što su mladi bolje pripravljeni i što prije izvojuju pobjedu, time je ona i lakša.

ZATIŠJE PRIJE BURE

254. Židovi su smatrali da dvanaestogodišnji dječak spada među omladince, pa je dvanaestogodišnji Isus išao na jeruzalemsko hodočašće s dečkima, a ne s mamama, djevojkama i djecom. Ova bi, dakle godina, trebala svršiti s jednim samostalnim hodočašćem Bogu.

TJELESNE PROMJENE

255. Dječaci naglo rastu, udovi im se produžuju. Od dvanaeste do odraslosti narast će kojih 20 — 25 centimetara. Prsna žlijezda izumire davši taj posljednji impuls rasta. Dok ona djeluje, koči seksualne hormone da se prošire obilno organizmom. U ovoj godini počinju samozadovoljenja i preuranjena seksualnost kod neupućene i zavedene omladine. Do petnaeste godine rast će postotak masturbacije do 70 — 99%, onda će naglo pasti jer se probudila erotična zaljubljenost.

Za djevojčice ne vrijedi gornji naslov, one su u buri pretpuberteta. Propupale su im grudi i raširili bokovi. One su više i zrelije od dječaka. Dječaci ulaze u pretpubertet.

256. UMNI RAZVOJ

Mašta im je još uvijek živa, 65% je eidetičara koji mogu sa zapamćene slike očitavati podatke. U ovoj godini treba pripraviti prijelaz s mehaničkog na smisleno učenje. Često je dvanaesta godina posljednja godina visokih ocjena za darovite koji nisu stekli radnih navika.

U poglavlju o jedanaestoj godini opisali smo za dvije godine razinu umnog razvoja. Binet-Termanov test postavlja za ove dvije godine iste zadatke kojima daje vrijednost četiri umna mjeseca. Znak da se promjene ne zbivaju toliko u golemom napretku inteligencije nego u promjenama čitave ličnosti.

DA LI SAM DIJETE ILI NISAM?

257. Ponosni su i hoće da ih ozbiljno uzimamo. Osobito djevojke. Vrijeđaju se ako se s njima postupa kao s djecom. Skupine u kojima su »živjeli« i zabavljali se, raspadaju se. Djevojčice toliko uznemiruju dječake i obratno, da se ne usude skupa igrati. Kod dječaka pojavljuju se prve dublje simpatije prema djevojčicama, a kod djevojčica još više prema starijim dječacima. Zanimaju se za haljine i za svoj izgled. Kod djevojčica često su sanjarske zaljubljenosti u učiteljice, a mame su im starinske i nemoderne. Za oboje ideali izvan obitelji postaju norme.

U sukobu su sa starijima koji ih ne uvažavaju i ponizuju ih, a bolje stoje s mladima kojima rado pomažu i zaštitnički se ponašaju.

SAVJEST JE STROGA SA MNOM

258. Kako se sklad djetinjstva lomi pred novim jakim čuvstvima i dubokim dojmovima koje izaziva doživljaj ljepote i tjelesnih uzbuđenja, tjeskobno se bore za mir i glume ga izvana. Teško se povjeravaju i osjećaju se dosta krivim.

Vjeru doživljavaju samostalnije nego prije. Bog je duh ... da! Koji su na to pripravljeni, već su se riješili čovjekolikih predodžbi o Bogu, a zapušteniji i nepripravljeni obračunavaju s djetinjim predodžbama o Bogu.

Smrt kao konac života iskrsava u svojoj zastrašujućoj grozoti, osobito ako se smrt dogodi u blizini: u obitelji ili rodbini. Duhovne vježbe mogu vrlo lijepo uspjeti. Eshatološka rasvjetljenja umiruju ih.

Djevojčice sve to burnije doživljavaju i znaju biti nemoguće svojom ćudljivošću i nezadovoljstvom.

Zaista radi se o zatišju pred oluju prožetom strahom i prijetnjama. I dječaci se moraju oprostiti s djetinjstvom.

Peto poglavlje:

PUBERTET

SVE BIVA DRUGAČIJE (13. godina)

TJELESNE PROMJENE

259. U drugoj polovici trinaeste godine djevojčice doživljuju menarche, početak menstruacije i postaju djevojke. Početak menstruacije seže od 11. godine do 17-18, a u Etiopiji čak i od 9-10 godine.

Kod dječaka počinje mutacija, promjena glasa, iznimno se pojavljuju neizazvane noćne polucije. Tjelesna uzbuđenja postaju sve češća.

Djevojčice završavaju pretpubertet i ulaze u pubertet, a dječaci počinju pretpubertet.

Opasno je ako na ovom uzrastu dječaci dobiju mumps, upalu zaušnjaka, koja je zarazna i ako prijeđe na testikule (spolne sjemene žlijezde), može doći do sterilnosti.

Na ovom uzrastu završava okoštavanje zubiju. Bude ih 28 ili 32. Do 25. godine mogu se pojaviti još četiri zuba (28+4) nazvana »zubima mudrosti«. Ti su zubi neotporni, kristalaste strukture i lomljivi.

U trinaestoj godini sluh je najbolji, čuju se i najviši tonovi koji iza 13. godine postepeno izumiru.

UMNI RAZVOJ

260. Samosvijest (»ja«) postaje pretežno duhovna. Doživljavaju sebe kao ličnost koja treba da život uzme u vlastite ruke. Stvarno (predmetno) mišljenje ustupa prednost pojmovnom mišljenju (Sachdenken — Begriffsdenken). Nezorno mišljenje nadjača zorno mišljenje. Teško im je mehanički učiti (bubati), mnogi lošije prolaze u školi, što je uvjetovano i većim zahtjevima nastavnih programa. U tumačenju filmova i romana ulaze u motive likova, a ne zadržavaju se samo na vanjskim zbivanjima. No nisu još kadri za sintezu karaktera i dublju interpretaciju. Ovu važnu činjenicu treba primijeniti kod vjeronauka. Kristove parabole nisu jako opsežne cijeli, pa su dorasli vrlo ih lijepo interpretirati.

Misle prirodoznanstveno (induktivno). Za 13. i 14. godinu Binet-Termanov test daje za svaki zadatak 4 mentalna mjeseca. Kod Binet-Termanova testa moramo trinaestu i četrnaestu godinu uzeti statistički, tj. 12;6 do 13;6, a četrnaestu 13;6 do 14;6, dakle za pola godine kasnije. Jednom presavijeni papir daje jednu rupu (odrezali smo je škarama), dvaput savijeni papir daje dvije rupe nove (pokažemo mu): Koliko će novih rupa dati papir savijen triput? — Koja je razlika između kralja i predsjednika republike? — Jedan čovjek šetajući šumarkom iznenada stade kao ukopan, otrči u najbližu milicijsku stanicu i tu pričaše da je vidio u šumarku na grani jednog drveta... šta? — Naš je susjed imao čudnovate posjete. Prvo je kod njega bio poreznik, pa milicija, poslije dođoše ljudi s kolima za namještaj. Šta se to dogodilo kod našeg susjeda? — Jedan stari Indijanac, došavši prvi put u svom životu u grad i vidjevši bijelog čovjeka kako se vozi ulicom, doviknu: Kakva je to lijenčina, hoda i pri tom sjedi! — Na čemu se vozio taj bijeli čovjek? — Treba riješiti tri računska zadatka: Jedan čovjek zaradi dnevno 100 ND, od toga potroši 70 ND: za koliko će godina uštedjeti 1500 ND? — Ako dva specijalna pera stoje 5 ND, koliko ćeš pera dobiti za 50 ND? — Ako jedan metar vrpce stoji 9 ND, koliko će stajati 3 i po metra? — Treba da se snalažiš u kazaljkama sata: Recimo da je sada 6 sati i 23 minute: Da li sebi možeš predočiti gdje je mala, a gdje velika kazaljka na satu? Recimo sada da su kazaljke promijenile mjesto, velika kazaljka zeuzela je mjesto male, a mala zauzela mjesto velike. Koliko je sati? — Morao bi ponoviti 7 brojeva kad su mu nabrojeni.

PREVLAST NUTRINE

261. Poznavaoci duševnog razvoja usude se tvrditi da su 13. i 17. godina najosjećajnije u životu. (17. je s više depresije). U 13. godini više je tjeskobnih snova nego prije, više nesigurnih mucavaca nego prije. Dječaci postaju sumnjičavi, nepovjerljivi, ćudljivi (ne toliko kao djevojčice). Zanimaju se za vlastitu ličnost i pamte 13. godinu kasnije u životu kao da se nedavno dogodila. Što se to dogodilo?

Sve su se duševne moći osamostalile i opet je na površinu izbila stara »gospodarica situacije«, osjećajnost. No ovaj puta, ta gospodarica koja je prije sedme godine apsolutno vladala, ima sebi nasuprot odrasli um, realističku maštu (još su 65% eiditičari!) i disciplinirano djelovanje. U 13. godini završava latentno doba u punom smislu za dječake, za djevojčice već godinu i po prije.

Dječaci su očajni što im je lice puno bubuljica (sujedica) jer je sad i njima stalo da lijepo izgledaju. Dotjeruju se i prestaju biti nemarna neuredna djeca. Sanjaju o veličini kao glumci, umjetnici, često kao tragične ličnosti. Često su odsutni duhom, »ne čuju« što im se kaže. Povlače se od familije i vole biti sami, »pravi pustinjaci« koji vole u prirodi tugalji-

vo sanjariti. »Nikome ne želim biti blizu!« reći će trinaestogodišnjak.

262. Intimna prijateljstva vežu trinaestogodišnjake, nema više grupa, nego razgovaraju u dvoje, najviše u troje. Zanimaju se za osobno kod sebe i kod drugih. Djevojčice se još više zanimaju za starije dječake. Nekima su dječaci još ludi, nekima naivni, luduju za njima. Tajne simpatije i nepriznate ljubavi! No baš zato povlače se dječaci osjećajući nesigurnost. Djevojke hihoću i prave gluposti pred dječacima. Smeta im što su one narasle više od vršnjaka. Nekoji dječaci imaju rado koju djevojčicu, a kad su skupa, ne znaju šta bi s njima. Zapažaju da su lijepe, rado im napakoste, ali ne previše. Evo kako je to ponašanje opisao svojoj mami jedan dječak: »Naravno rugali smo se djevojčicama. — Zašto? — To uvijek radimo i krstimo ih s mnogo imena. I kad silazeći niza stube pri izlazu prolazimo ispred ženskog hodnika, radimo to isto! A one se pretvaraju da se ljute, a ja sam siguran da im je drago. — Da, i mi se njima rugamo i pretvaramo se kao da ih omalovažujemo, ali naprotiv želimo privući njihovu pažnju i želimo da nam se dive. Ali mi se stidimo to pokazati i zato tako postupamo«.

Za oboje ovo je godina tajnih oduševljenja za filmske zvijezde oba spola. Morali bi upoznati Mariju Goretti, ideale mladosti sv. Alojzija, sv. Stanka, sv. Dominika Savio itd.

IZ OBITELJI VAN

263. Ovisni su još duboko o roditeljima, ali gledaju van. Sklapaju prva afektivna prijateljstva na osobnoj bazi, pa bi bilo najpametnije od strane roditelja da lijepo prime i pozovu te izabrane prijatelje i prijateljice. Na taj način mogu jedino utjecati da izbor bude dobar. Sad su istom sposobni za ekipni rad. Već razgovaraju o budućem ženidbenom drugu i kao prvi zahtjev postavljaju da ih razumije. To će prema tome biti i prvi zahtjev na katehetu i katehisticu koji se njima bave. Već prije, ali sada pogotovo, dječak i djevojčica (zapravo već djevojka) trebaju duhovno vodstvo na osobnoj bazi.

Dječaci se povlače od majke, ne podnose njezine nježnosti, ali su gladni — ne zagrljaja — nego dobrote i razumijevanja. Sve smatraju špijuniranjem, pa nije lako postići njihovo povjerenje. Sukoba s roditeljima ima dosta. Djevojke u tim sukobima plaču, a dječaci se svađaju. Govore o roditeljima bez poštovanja, ne priznaju njihovu kritiku. Odnos s ocem je

bolji nego s majkom, ali majke se manje boje, dok se oboji još boje jako oca. U obitelji koja ih smatra balavcima nastoje biti minimum vremena. S ocem su u boljim odnosima nego sa obitelji kao cjelinom. Priznanje stanovite samostalnosti ublažuje sve te sukobe. Zato i povjerenje nekom drugom bolje uspijeva, jer taj drugi nije predstavnik reda i autoriteta.

Obratno nego prošle godine, bolji su odnosi sa starijima koji ih razumiju nego s mlađima. Svađaju se s neposredno mlađima koji ne priznaju njihove prednosti. U školi su odnosi bolji jer su postali povučeni i zaokupljeni sobom.

ŠTO ZAPRAVO ZNAČI BITI DOBAR?

264. Opravdano je nastojanje da se što točnije odrede zbivanja u razvoju, pa su psiholozi pedagozi sretni ako nekako mogu jasno oblikovati svoj sud o jednom godištu. Tako Remplein naziva 13. godinu rođenjem osobne savjesti i osobne religije. — Dragocjene su takve konstatacije, ali ne zamjenjuju izravno opažanje puta kojim svako ljudsko biće u životu kroči.

Odgovornost iznutra postaje im važnija od vanjskih autoriteta: »Moji me roditelji mogu nagovarati, ja ipak sve to promislim, neće me smetati ako se u školi nešto smatra zlim«. Pravednost traže svuda, manje varaju i manje kradu i lažu, ali više toga prešute, jer su sposobniji čuvati tajne. Psovku više osuđuju nego prošle godine.

Cijene razboritost, odlučnost i mir — ono čega sami još nemaju. Takve ih sigurne osobe očaravaju.

265. Za one koji kasnije zriju nije još prekasna inicijacija. Nekad su ovo godište određivali za inicijaciju. Smatramo da je za velik dio omladine prekasno čekati, osobito za djevojke. Remplein donosi rezultate jedne ankete iz 1949. godine. Seksualnu uputu dobili su:

djevojčice:

od roditelja 40%
od kolegica 15%
od sestre 4%
poukom 12%
od liječnika 3%
od duhovnika 2%

dječaci:
od roditelja 24%
od kolega 40%
iz knjiga 30%
od duhovnika 6%

Za jedno bavarsko selo ustanovljuje isti Remplein: 3,4% od roditelja, 32,8% od župnika, Remplein dodaje: Na sreću! — 1,7% od drugud. Remplein opravdano smatra da su roditelji prvi dužni. Zanimljivo je mišljenje sveučilišnog profesora pedagogije dr Schneidera, oca četvoro djece. On kao otac daje prednost svećeniku jer da otac i majka izgleda kao da se brane i opravdavaju pred svojom djecom, dok je svećenik predstavnik najuzvišenijeg autoriteta. Njegovi razlozi govore samo da je vrlo dobro da i svećenik iznese omladini stanovište Objave i Crkve, koja visoko cijeni obiteljski misterij, a ne da bi roditelji smjeli zapustiti svoju dužnost ili je prepustiti drugima. Nije dobar znak što je obiteljski misterij tako ponižen u našoj civilizaciji i što su djeca tako slabo pripravljena kroz drugo sedmogodište koje mi smatramo pravim vremenom za postupnu inicijaciju.

ROĐENJE OSOBNE RELIGIJE

266. Trinaestogodišnjaci su racionalisti i traže teoretsko obrazloženje o nebu i paklu. Pokušavaju misaone definicije o Bogu. Mole se spontano. Ovo je godište religioznije od prijašnjih.

Novi nastavni plan za vjeronauk kod nas, odobren od Biskupske Konferencije od 14. IX 1967. predviđa za ovu godinu prekid sa sistematskim, zapravo nametnutim nastavnim planom, nego pokušava slijediti interese same omladine. Razaslano je 8750 anketnih listova, od kojih se 3950 vratilo ispunjeno. Sudjelovalo je 68 župa — gradskih — predgradskih i seoskih. Anketa je predložila teme gradiva za vjeronauk, a omladina je označivala koje teme ih jako zanimaju (++), zanimaju (+) il ne zanimaju (0) ili (—). Posebni anketni list ispitivao je mlade iz 6, 7. i 8. razreda osmoljetke, posebno one iz 4 razreda srednje škole. Statistički račun chi-kvadrat izdijelio je značajna opredjeljenja, a dvije ekipe kateheta nastojale su iz tog konglomerata preferiranih tema načiniti suvisle knjige, što je uspjelo jer su godišta pokazala svoju psihičku fizionomiju. Tako je ta anketa dragocjeni znanstveni rad eksperimentalnog značaja za upoznavanje naše omladine uopće. Takvo ispitivanje ne bi se moglo primijeniti na mlađa godišta koja su još premalo upućena u vjeronaučni sadržaj. Za ta godišta nema drugog rješenja nego da se oslonimo na podatke opće razvojne psihologije koji su konačno isto iskustvenog značaja. O. Stanko Weissgerber izveo je to ispitivanje, jedinstveno u Evropi, pa će izaći kao njegova doktorska radnja. Nažalost on nas je ostavio umrijevši 12. I 1974. Nastojat ću objaviti njegova istraživanja.

Za trinaesto godište predviđen je slijedeći nastavni plan:

»NA PRAGU MLADOSTI«

267. I. Nisi više dijete

1. Nisi više dijete (Počinješ rasti i mijenjati se. Bog je htio da ne ostanemo maleni, ovisni, neuki, djeca, nego da odrastemo i postanemo zrele osobe. To je lijepo! Zato se sastajemo na vjeronauk ove godine da naučiš kako ćeš to postati).

2. Osjećaš da se mijenjaš. (Nestalo je djetinjaste bezbrižnosti i sklada. Mijenjaš se u domu, u školi, u crkvi, kod igre. Nastaju male simpatije između dječaka i djevojčica. U nutrini bude se osjećaji i strasti).

3. Želiš ostvariti samostalnost i vrijednost. (Želiš veću slobodu. Teže ti je slušati roditelje i dolaziš u sukob s njima. Tebe čeka samostalnost, ali za nju moraš dorasti, polako ... Sad još slušaj! — Želiš sve znati, vrijediti, istaći se među drugovima, biti odrastao, zreo ... To su dobre želje. Ti to moraš postići, no moraš naučiti put do te zrelosti).

4. Rođenje i razvoj krasno su Božje djelo. (Nešto o tajni ljudskog postanka. To te zanima. O tome kolege i kolegice tajnovito pričaju. Poštuj to! Ništa zlo, nisko i nedostojno nema u našem začeću i rođenju. Tu je sve lijepo i sveto. Pitajte roditelje ili svećenike!)

268. II. Otkrij najljepšu tajnu svijeta!

5. do 9. kateheze: Ulaziš u život, slutiš da je tajnovit, velik, lijep. Na pragu mladosti pogledaj najveću, najljepšu tajnu svijeta. Promatraj čudesa Božja u svemiru, u uređaju svijeta, biljaka i životinja, u čovjeku. Tu otkrivaš Božja djela.

10. U umjetnosti i tehnici ljudi oponašaju Boga. Djela Božja nadmašuju tehniku: avion — imitacija ptice, radar ostvaren u šišmiševu sluhu, mlazni pogon ostvaren kod sipa. (Vrednovanje tehnike i svih ljudskih djela da ne mogu poslužiti kao izvor oholosti protiv Boga i buntovne neovisnosti).

11. U svemu nam ostaju tajne, u svim je tajnama Bog. (Nakon svih istraživanja svijeta i svemira, svemir, svijet i čovjek ostaju tajne. Odgoj za misterij! Bog zato i hoće da otkrivamo i osvajamo svijet i svemir da se poslužimo njegovim blagom i da u njemu otkrijemo Boga).

12. Što je dakle Bog? — Bog je duhovno biće. (Čišćenje pojmova o Bogu od čovjekolikih predodžbi: starac s bradom, kralj na prijestolju nad oblacima samo su slikarski zamišljaji). Bog je bolji i veći od roditelja. Ako tvoj otac nije u čemu dobar, nemoj krivo zamišljati da je i Tvoj nebeski Otac takav. Bog je mnogo bolji i od najboljeg oca.

13. Bog se brine za nas (Providnost). (On nije kažnjavač, Onaj strašni gore koji će odmah kazniti zloću djece, nego Otac. Valja u mladima probuditi osjećaj radosne sigurnosti zahvaljujući Božjoj zaštiti).

14. Otac je poslao Isusa, Riječ o sebi, koja je uzela ljudsku narav. On je naš Bog kojega možemo očima gledati, rukama pipati, svim srcem voljeti, jer je Bog i čovjek ujedno. On je Sin tajnovitog divnog Boga, stvoritelja svega.

15. Isus nam dolazi po Mariji kao dijete u obitelji.

16. Isus nas je sjedinio u Božju obitelj. (Svi smo po Isusu djeca Božja, svi braća i sesret u Crkvi).

17. U Božjoj obitelji mi po liturgiji susrećemo Isusa. (Isus je nastavio živjeti među nama i pomaže nam na tajnoviti način preko sv. mise i sakramenata).

18. Moja misa (Misa je okupljanje oko Isusa koji tajnovito obnavlja svoju žrtvu za nas. Način sudjelovanja).

19. Mjesta sastanka Božje obitelji (liturgijska mjesta). Naš obiteljski kalendar (liturgijska godina). Zajednička molitva Božje obitelji na zemlji (liturgijska molitva).

269. III. Brani Isusa! Svjedoči za Isusa!

20. Odgovori na prigovore: Nitko Boga nije vidio. Vjera je nastala od čaranja, magije, vračanja. Čovjek se razvio iz životinjskih predaka evolucijom bez Boga.

21. Odgovori na prigovore: Isus je mit, nije postojao.

22. Odgovori na prigovore: Kršćanstvo je nastalo od nevolje robova. Vodstvo se Crkve povezalo s vladarima protiv naroda. Tomislav kralj bio je protiv glagoljaša. Pape su se borile za vlast nad narodima. Križarski ratovi.

23. Mladi junaci koji su branili Isusa i umirali za nj.

270. IV. Ostani s Isusom!

24. Marljivo uči u školi, ali još marljivije idi na vjeronauk doklegod si đak. Na vjeronauku pitaj sve što te zanima ili smućuje! Misli svojom glavom! Ne vjeruj svakome od prve!

25. Ostani s Isusom uza sve napasti! Sada te zlo privlači, strasti se bude. Mnogi sada ostave Isusa i zastrane: prestanu ići na vjeronauk, na sakramente, u crkvu, ne mole više.

26. Ostani s Isusom! Ne potoni u grijesima! Razgovaraj s njime (molitvom). Ispituj se da mu postaneš sličan! Ispovijedaj se! Ispuni se njegovom snagom (pričest). Vježbaj se da održiš vlast nad sobom (svladavanje)!

27. Budi apostol! Pokaži drugima kako si sretan s Isusom! Radi za njegovo kraljevstvo primjerom, zastupajući njegove interese, šireći dobre knjige.

28. Pođi u mladost radosno s Isusom! Budućnost je s Njime osigurana.

ČETRNAESTA GODINA

271. Četrnaesta je godina u svemu drugome smirenija osim u seksualnom pogledu. U drugoj polovici 15. godine većina dječaka počinje pubertet koji traje do 16. godine. Sebe traže uspoređujući se s drugima putem poistovljenja. Uzori na njih odlično djeluju i mogu postati mjerodavni za čitavu buduću mladost.

Mozak je sad od 14. do 20. godine najteži u životu: 1374 grama za dečke, 1244 grama za djevojke. Kod mnogih dječaka budi se očinstvo u obliku prvih ejakulacija sjemena. Time počinje pubertet.

Umni razvoj očituje se time da logičko pamćenje dolazi do punog razvoja. Sad im nikako ne odgovara učenje napamet, nego razglabanje i dokazivanje. Djevojke počinju pisati dnevnike koje će mnoge napustiti u 16. i 17. godini. Dečki će početi pisati svoje dnevnike u 17. godini i pisat će ih dulje od djevojaka, do 21. godine.

Prvi puta izjašnjavaju se da vole umjetnost, literaturu i muziku. Kad pričaju o filmovima, ulaze u motive filmskih likova (Bergerov test). No mašta im je još živa kao u dječaka i djevojčica do 16. godina kad naglo opada broj eidetičara, tj. ljudi koji sa zapamćene slike očitavaju podatke.

Binet-Termanov test pretpostavlja za ovu godinu iste zadatke kao u 13. godini, spaja dakle ova dva uzrasta po inteligenciji.

272. Još traje doba burne osjećajnosti, no manje ima strašnih snova, nego više čudnih koji zbunjuju, a malo ima običnih snova bez osjećajne pozadine. Nezadovoljni su sa sobom. Žele narasti i biti kao odrasli. Čas su djetinjasti, čas upadno zreli. Nešto ih divno čeka u životu. Budi se smisao za humor, rado se ponašaju dobroćudno, postaju pomalo sposobni za rad u grupama. Tašti su, hoće popularnost, osjetljivi su na poniženja i stalo im je mnogo do časti. Traže se kroz uzore i ideale.

Djevojke se više zanimaju za dečke nego obratno. Djevojke su posvađane, te po dvije sedmice ne govore jedna s drugom. Najbolje prijateljice sad postaju neke nove iz daleka. Glavna tema razgovora jesu dečki i osjećaji. U gradskim sredinama djevojke telefoniraju novim prijateljicama. Neke govore da već imaju trajne veze s mladićima nešto starijim od njih. Mnoge luduju za njima, »dive im se«. Žele da ih dečki prate kući, zovu ih na ples. Smeta im što su vršnjaci manji rastom od njih pa se moraju mučiti oko novih poznanstava koja im odgovaraju među starijima. Poljubac je tema broj jedan. Za oboje — posebno za djevojke — razdoblje kerubinske zaljubljenosti: neodređena sklonost prema mnogima drugoga spola. Sanjare jedni o drugima.

273. Majka je, dakako, strašno staromodna. S njom prekidaju. Ne vole njezine »prodike«. Znaju već unaprijed šta će reći. Ona želi da ostanu mladi i ovisni. Ali ima i povjerljivih razgovora s majkom ako su ove shvatile da je pred njima mlada djevojka. Dozvoljavaju sebi više sloboština.

I tata je staromodan. S njime djevojke i dečki bolje izilaze. Boje ga se, ali u raspravama već okušavaju s njime svoje probuđene umne sposobnosti. Doživljavaju odnos obitelji s vanjskim svijetom i počesto se stide svoje obitelji. Tolerantniji su prema učiteljima. Kritiziraju ih ili cijene prema ličnim crtama i stručnoj sposobnosti.

U izboru zvanja vide više mogućnosti nego prije. Počinje malodobni kriminalitet.

Kod Rimljana dobivali su dječaci u ovoj godini odijelo odraslih, togam virilem, a u srednjem vijeku slali su dečke na strane dvorove kao paževe. Dobro je da u ovim godinama odu neko vrijeme izvan obitelji u kakav dobar internat ili k rođacima, jer se roditelji teško uživljavaju u velike promjene što se u njima zbivaju i u njihovu želju za osamostaljenjem te

dolaze sa svojim mladima u nepotrebne sukobe. Ne traže oni još mnogo i boje se potpune samostalnosti, pa bi bilo pametno promisliti u čemu bismo im mogli odati priznanje da su stariji i sposobni za veću samostalnost.

MORAL I VJERA

274. Liberalniji su i sveobuhvatniji u moralnom vrednovanju: »Ako mislim da je nešto opravdano, neću se dati uznemirivati«. Samostalniji su u svom moralnom sudu. Kažu da ne bi nikad dopustili da drugi bude okrivljen zbog njih. 75% vara u školi. Ne kradu i ne lažu, osim u nevolji. Djevojke više lažu. Dječaci psuju, ali ne Boga. Ima ih kojima se piće osladilo. Neke djevojke puše, dječaci mnogo više. Pušenje ima simboličko značenje da su već nekako odrasli. Nikotin im škodi jer su još u naglom razvoju. Osobito stradava elastičnost pluća.

U vjerovanju su manje sumnjičavi nego prošle godine. Bog je moć, ideja! Smrt je neizbježiva i boje je se. Manje idu u crkvu i na vjeronauk, a koji idu — s većim veseljem. Novi vjeronaučni plan predviđa za ovaj uzrast slijedeće teme:

»MOJ MLADI ŽIVOT«

275. I. Što se sa mnom zbiva?

1. Kao što se u proljeće sva priroda počinje budiati i cvasti, tako i ja: tijelom dozrijevam.

2. Duh mi se budi: nove misli, nova pitanja, apstraktno mišljenje.

3. Srcem doživljavam procvat: osjećaji su burniji, shvaćam strasti. Sve prirodne mladenačke pojave dobre su. Na meni se ostvaruje neki Božji plan.

4. Moja okolina i ja. Novi odnosi s okolinom: u domu s braćom, sestrama i roditeljima; u školi treba da prijeđem na apstraktno mišljenje i drugačiji način učenja. Lijenost i neplodno maštanje škodi. Odnos s kolegama mora biti drugačiji. U zabavi privlači sve više film, erotske knjige i televizija.

5. Želim biti slobodan (Javlja se sve jača želja za neovisnošću od roditelja, želja da odem od kuće bez omeđenja, da imam džeparac). Teže mi je slušati, ne podnosim da me smatraju djetetom. Često prkosim. Posluh je ipak put k samostalnosti. Potreban je odgoj za slobodu da u slobodi biram dobro a ne zlo. Strpljivosti mi treba da izgradim svoju slobodu. Vidim i sam kamo vodi neobuzdana sloboda: u huliganstvo i ne-

uspjehe u školi.

6. Privlači me tajna ljubavi. Djevojke se žele kititi, svratiti pozornost na se, svidjeti se. Nešto nas privlači jedne drugima, djevojke i dječake. Sve to ima svoj smisao i nije stvoreno za puku zabavu.

7. Mladiću, dobro je da upoznaš razvojni put djevojke, kako ona misli i doživljava mladost. Djevojko, dobro je da razumiješ razvojni put mladića. Različite ste. Poštujte se. Privlačnost — simpatija — prijateljstvo — duševna ljubav — tjelesna strast. Nije sve plemenita ljubav što se tako naziva. Zaljubljenost još nije velika nesebična ljubav.

8. Božji je plan da preko privlačnosti, ljubavi i braka posvećena sakramentom stvori nove živote, usreći ljude i odgoji za vječnu ljubav u nebu.

9. Zanima te tajna života. Pročitaj knjižicu: Pereira, Tko će nam odgovoriti? (mladićima), Ana Marija, Tko će nam odgovoriti? (za djevojke) — da vam bude sve jasno. I za nevjernike obitelj je svetinja, a za kršćanina suradnja u stvoriteljskom Božjem planu.

276. II. Čiji je to divni plan?

10. Bog želi da postaneš odrastao, zreo tijelom i dušom. Seksualnost je dobra, ali seksualnost nije čitav čovjek. Dužan si čuvati zdravlje i brinuti se za tijelo. Duh treba razviti naobrazbom. Srce treba oplemeniti požrtvovnošću i svladavanjem. Milost treba u duši umnažati molitvom i sakramentima.

11. Otkrivam svoga Stvoritelja u prirodi, u savjesti, svuda.

12. i 13. kateheza: Šta je savjest? Odgoj savjesti. Savjest je Božji glas preko razuma i srca.

14. Svi narodi vjeruju u Više Biće, mole mu se i žrtvuju mu. (Etnološke činjenice). Mi Boga nismo izmislili, ne bismo izmislili Onoga koji nas preko savjesti kori i koji će nas suditi. Bog se objavio u povijesti.

15. Bog se najočitije objavio u Isusu Kristu. Nekršćanski povijesni spomenici. Kršćanski povijesni izvori.

16. Nutarnji kriteriji: lik Kristov po spisima Novog Zavjeta.

17. Isus i mladi! Sve nas osobno pozna i voli. Mogu u molitvi s Njime razgovarati. On me želi podići kad padnem u zlo (ispovijed). On me želi usrećiti u vječnosti. Daje mi nezasluženi dar da sudjelujem u Njegovu božanskom životu. On je moj najveći p r i j a t e l j!

18. Pod Marijinom brigom. Svoju zemaljsku majku pridružio je Isus Krist u poslu oko moje sreće. Ona se za me brine kao majka koja poštuje moju slobodu i moj razvoj. Ona očarava svojom naravnom i vrhunaravnom ljepotom: čista je djevica, najljepši uzor djevojaka, ideal žene pred očima mladića.

277. III. Suradnik u Božjem planu

19. Skupa s Bogom moraš sebe učiniti velikim i sretnim. Mnogi proigraju mladost i priliku da postanu nešto veliko. U proljeće ljenčare mjesto da siju dobro sjeme po njivama svoga tijela, svoga uma i svoga srca. Uživaju prerano berući zelene plodove.

20. Sredstva samoodgoja: molitva i sakramenti. Dosad su te drugi odgajali, sad sam preuzimaš taj posao.

21. Kontrola nutrine i vanjskog ponašanja, svladavanje strasti.Svladavanje je afirmacija samoga sebe, uspon do pune osobnosti, samooslobađanje iznutra.

22. Sve se na zemlji stiče uz napor i borbu. I nebo treba »oteti«. Svaki ima svoju »Ahilovu petu«, svoju glavnu opasnost svoju karakternu manu, krivi životni stil. Zašto bih ostao iznakažen?! Vidim i na drugima kako mi se ne sviđaju mnoge crte ličnosti.

23. Svladavanje je izvor radosti jer iznutra oslobađa. Krive i prave radosti.

24. do 28. kateheze: Nasljedovatelji Isusa Krista, primjeri velikih ljudi.

*

PETNAESTA GODINA

278. Sve se razjašnjava, produbljuje i organizira, petnaesta je godina godina integracije. Djevojke završavaju pubertet, dečki su većinom počeli svoj pubertet koji traje do završene 16. godine.

Kod djevojaka staje zalet rasta, središte gravitacije sada je u zdjelici, glas im se ustaljuje, a mišićna vještina potpuno je razvijena. — Kod dečki dolazi u 14;6 kod većine do ejakulacija. — Dječak i djevojka sada su u prosjeku dvostruko jači mišićima nego u 10 godini, momci će još jedanput podvostručiti svoju snagu do 18. godine, kad će u prosjeku biti dvostruko jači od djevojaka. Srce dostiže broj kucaja odraslih 75 kod mladića, 80 kod djevojaka. Od 14. do 18. godine srce na-

glo raste, podvostruči se u 4 godine. Mladići još nisu sposobni za sprave i profesionalni rad do konca 16. godine.

279. Prije 15. godine duševne bolesti velika su rijetkost. Prva se pojavljuje shizofrenija u 15. godini, pa se stoga naziva i hebefrenia ili dementia praecox. Cikličke psihoze pojavljuju se iza 35. godine života. (H. Ey, P. Bernard, Ch. Brisset, Manuel de Psychiatrie, 1963. str. 465.)

280. Razmišljaju o sebi u vezi s idejama i idealima. Raspravljaju o idealima i sve hoće formulirati. Analiziraju svoje i tuđe misli. Ova se godina može označiti početkom filozofije, duhovno-znanstvenog apriornog mišljenja. Svuda traže dokaze i opravdanja, sve postaje zadatak, a ne samo naravni tijek i odraz okoline. Bergerov test s filmom Der Schicksalsberg pokazuje da sude o značajevima likova kao prijašnje godište, ali doživljavaju i cjelinu, ne samo pojedine motive karaktera. Budi se umjetničko stvaralaštvo ekspresionističkog značaja. Djevojke pišu dnevnike i pjevaju pjesme. U SAD ni dečki ni djevojke ne pišu dnevnike, u Njemačkoj oboji, djevojke više (od 14. do 17.), no dečki će biti u tom ustrajniji (od 17. do 21.) — Prave životni plan. Izbor zvanja jasniji je uz veliku nesigurnost.

OSJEĆAJNE PROMJENE

281. Ovo je godište doba povučenosti i najvećeg siromaštva u kontaktima s drugima. U njima je velika želja da sebe formiraju i usavrše. Neobično su osjetljivi na osramoćenje, naročito pred djevojkama. Takva se poniženja više ne zaboravljaju.

Javlja se duševni eros, potreba za upotpunjenjem. Eros se javlja u najčišćem obliku suprotstavljen seksualnosti. Zato je ova godina vrhunac masturbacije kod dečki i ujedno nagli pad. Čista duhovna ljubav i ljepota privlači ih. Prve duboke intimne veze ovih godina većinom se u životu ne ostvaruju u braku. Doba je to romantike i heroizma. Schiller kao pisac odlično odgovara ovom razdoblju. Ima već mnogo parova, negdje je većina u prvim ljubavnim vezama. — I dečke i djevojčice zanima društvena i psihička strana braka. Dečki se ne usude pričati seksualne viceve pred djevojkama. Mladi se vitezovi žele pokazati u što dostojnijem svjetlu pred djevojkama. Dečki zamjeraju djevojkama neozbiljnost i koketnost: brbljave su i druže se sa starijima. Za dečke još traje kerubinsko doba zaljubljenosti u mnoge.

Djevojke se slobodnije kreću u muškom društvu, kritičnije su prema njima, mnogo se dopisuju, a poljubac je tema dana. I istospolna prijateljstva prožeta su probuđenom erotičnošću. Pojavljuje se melankolija, prije rijetkost. Boje se da ne pocrvene (erythrofobija), glume neosjetljivost radi prevelike osjetljivost. Često pate od dosada i potištenosti. Skeptični su i govore radije potiho. Vrhunac nutarnje nesigurnosti bit će za djevojke slijedeća godina (16.), a za dečke 17. dakle u početku adolescencije.

Vole čitanje, umjetnost, muziku, otmenost. Muči ih izbor zvanja i shvaćaju da je bit problema njihova sposobnost ili nesposobnost.

282. Dečki sada bolje izlaze s majkama nego prije i bolje od djevojaka jer je žena kao takva na viteškom pijedestalu. Ipak se povjeravaju radije prijatelju, a ne majci. Ne vole kontrole ni nježnosti. Neki su sada u najgorem sukobu s majkom. — Otac je predmet poštovanja i udivljenja, ali ni otac ni majka nisu više uzori — ideali su u apstraktnoj romantičkoj zamisli. Usude se oprijeti ocu. Majke ih često štite u sukobu s ocem. Ova je godina najniža točka gledom na veze s obitelju: za mnoge je obitelj »ništa«, prijatelji »sve«. U defanzivi su prema roditeljima i njihovu autoritetu: osjećaju ga kao najveću opasnost za svoju istom rođenu slobodu. Brane se glumljenom ravnodušnošću i povučenošću.

Nestrpljivi su s mlađima u kući: ljudi su općenito protivnici, misle mnogi od njih. Prema učiteljima buntovni su i vrlo ih oštro kritiziraju. Dočekuju ih ledenim pogledima. Ali ima i identifikacija s idealom ako se nađe među odraslima likova koji te ideale ostvaruju.

ĆUDOREĐE I VJERA

283. Iskreno žele riješiti se seksualnih slaboća u općoj želji za usavršavanjem i slobodom. Petnaesta je godina za dečke vrhunac samozadovoljavanja i ujedno nagli pad zahvaljujući zaljubljenosti.

Na njih djeluje samo uzor i vlastito uvjerenje. Autoritativno nametanje religije i religijske prakse vrlo je opasno. Do riječi ne drže mnogo, nego do ponašanja, kakav tko jest. — Ne valja varati, treba reći istinu doklegod je to moguće. Dečki više psuju, piju i puše zbog muškosti i samopouzdanja. Etika postaje osobna. Nadasve cijene zdrav razum i razboritost. Sve žele dokazano. U kritici su netolerantni i sarkastični, kritiziraju iz nutarnjeg nezadovoljstva koje ih muči. Naći će uvijek

nešto protiv čega su svom logikom i svim srcem. Etički ih problemi privlače, a i socijalni u koliko su etički.

284. Od 15. do 20. godine potpuno dominira duhovna misaonost, apstraktni pojam o Bogu; Bog je osoba i moć. Taj apstraktni pojam o Bogu potpuno je odijeljen od čovjekolikog prikazivanja u slikarstvu. Uzročna misao traži opravdanje Božje opstojnosti. Sasvim je prirodna vjerska sumnja u 15. godini. Opada posjet crkvi. Više traže nova rješenja, svoje formulacije, nego što bi zazirali od religije. Zanimaju se za početke i završetke ljudske sudbine. Osobno su pogođeni mogućnošću da umru, zanima ih ne samo smrt općenito nego »moja smrt«.

Novi vjeronaučni plan predviđa slijedeće teme:

»S VJEROM U ŽIVOT« (posljednje godine osmoljetke)

285. I. Tvoj stil života

1. Upoznaj sama sebe: Kršćanin ima tijelo — dušu — milost (božanski život).
Svatko ima svoj temperamenat, talente i mane...
2. Tajna ljudskog života: očinstvo — majčinstvo — plodnost
3. Tajna ljudskog nagona i ljubavi. Šta je prava ljubav?
4. Tajna savjesti.
5. Samostalnost i sloboda.
6. Nutarnja sloboda, vlast nad sobom.
7. Ti i tvoji roditelji. IV. Božja zapovijed, ravnoteža između ovisnosti i osamostaljenja.
8. Tvoje društvo: socijalne kreposti i dužnosti.
9. Ti usred Božjeg naroda: pripadaš Crkvi, biskupiji, župi.
10. Uloga u društvu: izbor zvanja.

286. II. Čemu vjera?

11. Mogu li »susresti Boga«? — Bog je progovorio, Stari Zavjet, Novi Zavjet, povijest Crkve.
12. Bog dokazuje svoju objavu djelima koja nitko drugi ne može učiniti.
13. Prava znanost pomaže susretu s Bogom Objave.
14. Razlozi vjerovanja
15. Potreban mi je susret s Bogom, o tom ovisi čovjekova sreća i oslobođenje od patnje i nedovršenosti. U Kristu se susrećemo s Bogom.

287. III. Od čega me Krist spasava?

16. Krist spašava od nutarnjeg ropstva strastima: taštini, pijenstvu, bludnosti, novcu, gramzivosti... Nutarnje oslobođenje vodi do društvenog u kojem je čovjekova osoba poštovana i priznata u svojim pravima na razvoj.
17. Grijeh je mučan, rasadište gorčina (sv. Augustin) na svim razinama stvarnosti.
18. Krist me oslobađa objektivno smrću — uskrsnućem — uzašašćem od grijeha — smrti — vječne propasti. Osobno se oslobađam time da mu se pridružim osobnim duhovnim životom molitve, samoodgojem i sakramentima.
19. Produbljenje teme

288. IV. S Kristom u život

20. Velika odluka moje mladosti: s Kristom idem u život.
21. Izbor zvanja: valorizacija raznih zvanja kao službe Bogu
22. Radost života: što opstojim, što spoznajem, što sam pozvan Bogu u službu — što sam odlikovan vrhunaravnim životom, otkupljen na putu u sretnu vječnost.

*

ŠESNAESTA GODINA

289. U drugoj polovici ovog godišta počinje za djevojke mladenačka kriza i prijelaz u adolescenciju nakon krize od godinu dana (15;6 do 16;6). Mladići počinju godinu krize u 17. godini.

Do svršetka 16. godine mladić nije još za profesionalnu djelatnost ni za gimnastičke sprave, stoga mnogi predlažu školovanje od 10 godina. U Rusiji je to plan, uvode već 9. godinu obaveznog školovanja da u školovanju dostignu taj uzrast.

290. U 16. godini za većinu završava razvoj zrenja mozga i inteligencije. U pola godine podvostruči se broj zrelih moždanih stanica nastalih od neuroblasta. Mnogi dečki završavaju rast u visinu. Za njih počinje tada rast u širinu do harmonizacije: trup se usklađuje s udovima do Manuvrijeva zakona: trup : noga = 1. Djevojke ne žele više rasti, ionako su dosta neprilika doživjele što su izrasle više od vršnjaka. Pri koncu ovog godišta bit će kod mladića usklađen rast srca, pa će biti sposobni za gimnastičke sprave i profesionalni rad.

291. Većina nikad u životu više neće biti bistriji, samo će se znanje i uvježbanost povećati. 16-godišnjaci pristupačni su ra-

zlozima, više raspravljaju nego se svađaju. Ta je godina racionalna i harmonična.

Sad se primjenjuju testovi inteligencije za odrasle. Sposobni su opetovati 8 brojeva neposredno nanizanih kao telefonski broj. Binet — Termanov test pita npr. kakva je razlika između lijenosti i dokolice, evolucije i revolucije, siromaštva i bijede, karaktera i ugleda? — Vidite ovu kutiju: u njoj se nalaze dvije manje kutije i u svakoj od tih manjih kutija nalazi se po jedna manja. Koliko ima svega kutija? ili: U svakoj od tih manjih kutija nalaze se dvije manje. Koliko ima svega kutija? — Velika kutija sadrži tri manje; u svakoj od njih tri manje. Koliko ima kutija svega? — Ispitivač zada 6 brojeva da ih rekne ispitanik naopako. Zadaje opetovanje rečenice od 28 slogova. Ispitanik treba da naslika tijek topovskog hica iz vodoravne cijevi. Daju se zadaci kao npr: Vi znate da voda drži ribu koja je u njoj. Dobro, pretpostavite da imamo jedno vedro ne sasvim puno vode. Stavimo ga na vagu i ustanovimo da je zajedno s vodom teško 45 kg. Stavimo onda u vedro ribu od 5 kg. Koliko će sada biti teško vedro s vodom i ribom?

292. Iznadprosječnima daju se zadaci da ponov 8 brojeva ili 7 unazad. Daju se zadaci: Poslala majka sina da joj donese sa izvora točno 7 litara vode. Dala mu je dvije posude: jednu od 3 litre i jednu o 5 litara. Kako je mogao odmjeriti točno 7 litara napunivši najprije posudu od 5 litara? — S posudama od 5 i 7 litara treba odmjeriti 8 litara. S posudama od 4 i 9 litara treba odmjeriti 7 litara uvijek da napunimo najprije manju posudu.

OSJEĆAJNE PROMJENE

293. Osjećajnost je u znaku odaha prije bure. Sanje su ugodne i individualne. 16-godišnjaci imaju više pouzdanja u sebe, slobodnije se kreću u društvu. Obično im dopuste više slobode te otpadne otpor i prkos. Mnogi izjavljuju: »Najbolja godina dosad!« — S više odlučnosti i realizma planiraju svoje zvanje.

Djevojke imaju mnoštvo prijateljica, među kojima je jedna ili dvije s kojima izmijene prstenove prijateljstva i sve im povjeravaju. Sve imaju veze s dečkima. Vrlo neprisiljeno koketiraju i flertuju. Željno čekaju poljubac na rastanku. Ima i vrlo ozbiljnih veza sa starijima.

Dečki se vraćaju grupi, ali imaju jednog ili dva intimna prijatelja. Dvije trećine njih druže se s djevojkama. Kod obojih — dečki i djevojaka — mnogo simpatija za drugi spol s malo trajnih veza. Polovica momaka žele u SAD doći u muški college bez djevojaka, dvije trećine djevojaka žele u miješani college.

294. Poboljšani su odnosi s roditeljima i postaju više drugarski. Odnosi ovise koliko im priznaju emancipaciju. Ocu često prigovaraju što je hladan i neugodan prijateljima i prijateljicama. Vole teoretske rasprave s ocem. — Odnosi su poboljšani i s braćom i sestrama već i radi toga jer su više vani. Prijatelji su važniji od obitelji. — I u školi su odnosi bolji, počesto erotizirani: mnogi, naime, misle da su dobili bolju ocjenu zbog simpatije.

Znaci budućeg zvanja dosta su jasni. Američko društvo Science Talent Search smatra da u ovoj godini treba tražiti buduće učenjake.

ĆUDOREĐE I VJERA

295. Remplein smatra da u 16. i 17. godini zajedničko školovanje mladića i djevojaka povoljno djeluje radi pozitivnog utjecaja erosa koji je u sukobu sa seksualnošću. Ujedno je to doba kad se mladić treba uživjeti u mnogo finiji i nijansiraniji život žene. Kasnije će biti pomalo tup da to usvoji.

Neovisniji su i prilagodljiviji u moralnim ocjenama stvari i ljudi. Osjećaju socijalne probleme i traže pravdu.

Varaju u školi, ali ne lažu. Polovica ih puši, a podosta i djevojke. Piju, ali se ne opijaju. Više psuju nego lani.

Bog je vrhovno biće i tajna, nešto vječno i nužno. Više idu u crkvu nego prošle godine. Mirnije gledaju na smrt i na mogućnost svoje vlastite smrti. Vjeronaučni plan predviđa slijedeće teme:

»DOĐITE K MENI«

296. I. Tražim prijatelja

1. Teško je ostati sam u životu, svatko traži prijatelja. Kakav treba da je idealni prijatelj? — Čovječanstvo je oduvijek tražilo prijatelja na nebu.
2. Postoje razne religije (pozitivni etnološki materijal)
3. Prva orijentacija: naravna i nadnaravna (objavljena) vjera — religija.
4. Naravna: dokazi za opstojnost Božju: kauzalni niz, iz reda. Sve najprije općenito, zatim biološki dokaz: Bog iz prirode.

5. Nadnaravna vjera: Kako treba pristupiti studiju religije? — Kako čovjek spoznaje (izvori zabluda i historijska metoda dokazivanja)

6. Pristup knjigama Starog Zavjeta.

7. Proročanstva iz Starog Zavjeta.

8. Povijesna vrijednost Novog Zavjeta: poganski dokumenti i židovski, te kršćanski nebiblijski. Zaključak: Historičnost Isusa Krista.

II. Našao sam prijatelja

9. Isus kao prijatelj: Humanost i dobrota Kristova lika, simpatične crte ljudske Kristove osobe.

10. Marija biblijski: djevica, majka, Bezgrešna.

11. Moj vrhunski prijatelj (I. Zapovijed Božja) — Njega poštujem (II. Zapovijed Božja).

12. S njime razgovaram: molitva, usmena — meditativna...

III. Uvjeti našeg prijateljstva

13. Smisao svake ljubavi

14. Posveta tijela i Erosa, odnos prema tijelu, maniheističke zablude

15. Razlozi uzdržljivosti

16. Nesebičnost u ljubavi: požrtvovnost, djelotvornost ljubavi. »Blaženije je davati nego primati.«

17. Odnos prema roditeljima (IV. zapovijed Božja), granice autoriteta i granice samostalnosti.

IV. S Njime kroz patnju do slave

18. Muka Isusova .Život daje za prijatelje. Uskrs, vodi u sla vu prijatelje.

19. Krštenje, krsni zavjet, Vjera — ufanje — ljubav

20. Crkva u koju skuplja svoje prijatelje. Ustrojstvo Crkve: primat Petrova nasljednika, Kristovo shvaćanje autoriteta i vlasti.

21. Nezbludivost obećana vodstvu Crkve

22. Povijest Crkve kroz prva 3 stoljeća, doba katakomba (22. — 26.)

27. Povijest Crkve kod nas u to doba

28. Uzori iz prve povijesti Crkve

* * *

Šesto poglavlje

ADOLESCENCIJA

SEDAMNAESTA GODINA

297. Već je i 16. bila za djevojke godina kriza, sad u nju ulaze i mladići. Sve su se nutarnje sile čovjeka razmahale, a mladi nisu kadri da njima ovladaju: kao da ih golemi talasi dižu i spuštaju, žrtve su promjena raspoloženja. Ova je godina izrazito religiozna, subjektivna i s velikim brojem samoubojstava.

Tijekom 17. godine kod dečki (kod djevojaka od 15;6 do 16;6) zbiva se promjena stasa u mladića (u djevojku). Nastavlja se rast u širinu i harmonizaciju. Kod muškaraca ustaljuje se glas (kod djevojaka već u 15. godini). — Nakon ove krize slijedi adolescencija: za muškarce od 17. do 21., za djevojke od 16;6 do 20.

Mišićna spretnost kod muškaraca je potpuno razvijena (kod djevojke već u 14. godini), sposobni su za profesionalni rad, za gimnastičke sprave.

Razvoj je inteligencije za većinu završio prošle godine, a sada se sve jasnije izdjeljuju tipovi inteligentnog djelovanja: matematička, filozofska i prostorna inteligencija, reproduktivna ili kreativna, verbalna ili numerička itd.

298. Mladi je čovjek sasvim zaokupljen svojom nutrinom i osjeća se strašno nemoćan pred životnim problemima. Prkos obično prestaje na prijelazu od 16. na 17. godinu. Glavni problem postaje svakome njegova nutrina, nestabilnost raspoloženja. Nikad u životu nisu talasi nutrine tako česti i veliki. Zato je to godina najpotresnije religioznosti ili prekida s religijom i godina mnogih samoubojstava.

Sve im postaje problematično: emancipacija od doma, ekonomska samostalnost, heteroseksualni odnosi, predbračni odnosi, upotreba slobodna vremena. Često u školi zataje.

Nutrina svojom težinom prevladava, pa je otimanje od zarobljeništva strasti i raspoloženja osnovna potreba ovog godišta. Posljednja pitanja ljudske sudbine stoje izazovno pred mladim čovjekom, čitav religiozni stav prolazi kroz kušnju.

Novi vjeronaučni plan predviđa slijedeće teme:

»OSTANITE U MENI!«

299. I. U Božjoj ruci

1. Izvori prave snage: Nisam sam, Bog živi u meni
2. Opstojnost Božja: kauzalni niz: iz nenužnosti, iz prijelaza i promjena
3. Stvaranje svemira: Prve stranice Biblije . . .
4. Stvaranje života, Evolucija, Biblija o tome . . .
5. Stvaranje Adama i Eve (u svjetlu paleontologije i Biblije)
6. Različite evolucionističke zamisli i utemeljena evolucija

II. Bog postaje čovjekom

7. Historičnost Isusa Krista iz knjiga Novog Zavjeta
9. Vanjska kritika (kodeksi) — nutarnja kritika (harmonia discors)
9. Primjena kritike na sinoptike i Ivana
10. Poslanice, Djela Apostolska — lik prve Crkve
11. Čudo i prividna čudesa (u prvom redu fizikalna)
12. Vjerska tajna (misterij) i dogma. Objava doista donosi novosti

13. Isus Krist tvrdi za se da je Sin Boga Oca, apostoli tvrde za njega isto.
14. Bogočovjek (unio hypostatica), dogmatska nauka o Kristu

III. Čovjek se pobožanstvenjuje

15. Temelji pobožanstvenjenja, sudjelovanje u Božanskoj svijesti: Tajna Presv. Trojstva, dogmatska nauka o Trojstvu.
16. Uzdignuće u vrhunaravni red pobožanstvenjenja, milost posvetna
17. Istočni grijeh
18. Obitelj kao slika Trojstva i škola za nebo. Zakoni prave ljubavi
19. Profanacija ljubavi
20. Otkupljenje na svim razinama uz čovjekovo sudjelovanje

IV. Čokot i loze

21. Sv. Misa kao neprestano otkupljenje, Euharistija
22. III. zapovijed Božja i crkvene zapovijedi
23. Bogorodica i suotkupiteljica
24. Crkva kao prasakramenat. Corpus Christi mysticum
25. Sv. Red i ženidba: dva glavna staleža za izbor zvanja
26. Povijest Srednjeg Vijeka; Humanizam i renesansa, odraz tih zbivanja kod nas.

* * *

OSAMNAESTA GODINA

300. I za mladiće početak adolescencije, godina smirenja. Odnosno sad svaki počinje kovati svoju vlastitu sudbinu.

Kod muškaraca dlakavost prelazi od pupka iznad horizontale u visinu kukova. Muškarac je sada mišićima dvostruko jači od djevojke, tri puta jači nego je bio u 10. godini, on je sada bržih motornih reakcija od žene, ali je žena dvostruko finija reakcijama. Spontane reakcije (EDR, EEG, EKG, EMG itd.) daju dvostruko veće vrijednosti u istim eksperimentalnim situacijama kod djevojaka nego kod mladića. Djevojka osjeća i primijeti stvari koje muškarac ne zapazi.

301. U ovoj godini dobiva pogled na svijet cjelovite obrise, mladi provode životnu kritiku s reformatorskim mislima. Tik

pred ulaz u život uzimaju ozbiljno pitanja svjetovnog nazora i svoga učestvovanja u društvu.

Pred mladićima i djevojkama ovog uzrasta stoje dva sudbonosna zadatka: međuljudsko sudioništvo (brak) koji je uvjetno za 10 ili bar 15 godina odgođen uvjetima u našoj civilizaciji. Drugi sudbonosni zadatak jest izbor zvanja. Za mnoge se pitanje više ne može odgoditi jer su u posljednjem razredu srednje škole, neopredjeljenog školovanja. U tom smislu ova bi godina trebala biti u znaku socijalnog zrenja.

OSJEĆAJI

302. Sa sedamnaestom godinom ostavili smo godišta tipičnih pojava i ušli u predio slobodnih izbora i vlastite odgovornosti. Mladi ljudi sami odlučuju koji će elementi duševnosti u njima sve više vladati.

Općenito uzevši ova je godina stabilna i realistička. Mladić misleći o braku postaje brutalniji i realniji: sexus i novac. Djevojka se daje na osobnu vezu i osobnu privlačnost. Eros je u drugom stadiju te se približuje seksualnosti: kad se sjedine i pomire, konac je adolescencije. Zatim nastupa doba mladog čovjeka i mlade žene. Remplein misli da sve stvaralaštvo proistječe iz Erosa u koliko preobrazi seksualnost. Kulturu je stvorio Eros koji čeka. Produhovljena ljubav koja gradi stabilni brak zrije kod djevojke od 20. do 25., kod muškarca iza 25. (Remplein)

Izbor zvanja dominira iznad svih drugih problema. Nastupilo je ili je trebalo nastupiti doba socijalne zrelosti.

MORAL I VJERA

303. Remplein misli da se vjera i ćudoređe obnavljaju u našoj civilizaciji u gradskoj eliti. Moral iskrsava ne kao samovolja Boga ili ljudskih autoriteta nego kao nutarnji zahtjev osobne i društvene stvarnosti.

Djelomični infantilizam i juvenilizmi u ljubavi i u životnoj praksi ostaju i dalje te ovise o slobodnoj odluci, o samoodgoju. Po Rempleinu gradski ljudi ostaju često, zbog umjetnih okolnosti i zaštićenosti, trajno u duševnom pubertetu i labilnosti.

Za dvije posljednje godine srednje škole novi vjeronaučni plan predviđa slijedeće teme:

»ŽIVOT U IZOBILJU«

304. I. Dubine čovjekova života

1. Promjene koje čovjek doživljava od djetinjstva do sada
2. Opstojnost duše, njezina duhovnost
3. Neumrlost duše, horizonti ljudske spoznaje
4. Sloboda volje
5. Finalni dokazi da Bog postoji: eudaimonološki i deontološki
6. Problem zla: ljudska sloboda i odgovornost

II. Izgradnja i razaranje života

7. Savjest — subjektivni i objektivni moralni principi
8. Norma moralnosti, zaslužno djelo, kreposti
9. Ubrojivost (odgovornost)
10. Grijeh, pokajanje
11. VI. zapovijed Božja: Ljubav kao osnovni zakon obitelji
12. Mladići i djevojke
13. Oposnasti: odgovorno odijevanje, ples, film, TV
14. VIII. zapovijed Božja (laž, ogovor). Ljubav kao osnovni zakon društva

III. Uspon na vrhunac života

15. Isus Krist, uzor moralnog heroizma i samozataje
16. Marija kao ideal žene
17. Gospodar samoga sebe, psihologija askeze, suradnja s milošću
18. Ispitivanje savjesti
19. Ispovijed
20. Sakramenat bolesničkog pomazanja
21. Molitva: molitva nutrine, razni načini meditiranja od mistične molitve
22. Svetost Crkve, kanonizacija
23. Povijest Crkve od francuske revolucije do XX. st. Odraz kod nas

IV. Život u vječnosti

24. — 28. Eshatologija

»DOĐI KRALJEVSTVO TVOJE« (posljednji razred srednje škole)

*

305. I. Božje kraljevstvo u meni

1. Samo jedanput život živim, treba od njega načiniti nešto lijepo.

2. U Bogu živimo, mičemo se i jesmo. Svudašnjost i sveznanje Božje. Rekapitulacija dokaza za opstojnost Božju da se vidi sistem cjeline

3. Isus Krist, ideal čovjekove zrelosti (Gaudium et Spes 22;41) Sveobuhvatni vidik nauke o Kristu.

4. Što ljudi misle o Kristu (kulturna panorama). Rekapitulacija fundamentalke.

5. Život dobiva vrijednost iz theo- i Kristocentričnosti. Problem alijenacije (marksizam) i autentičnost (egzistencijalizam).

6. Vrijednost rada i ekonomike. Sve je radi čovjeka, a čovjek je stvoren za sreću u Bogu. Produljenje Božjeg stvaralaštva po čovjeku (Teilhard de Chardin). Čovjekov zadatak u svijetu.

II. Božje kraljevstvo u nama

7. Sakramenat ženidbe, nerazrešivost

8. Bračni moral, VI. i IX zapovijed, pitanja populacije i maltuzianizma

III. Božje kraljevstvo u svijetu

9. Crkva — nada i zrelost čovječanstva

10. Narod Božji, ekumenizam, spasenje izvan Crkve po Crkvi

11. Apostolat; kršćanski pothvati, klerikalizam i antiklerikalizam

12. Socijalna pravda i nepravda (populorum progressio)

13. Vjera bez djela je mrtva. Siromasi, najbolja karitativnost.

14. VII. zapovijed Božja.

15. V. zapovijed Božja. Krimnal i ratovi.

16. Međunarodno društvo. Mir u svijetu (Gaudium et Spes)

17. Crkva u XX. vijeku, odraz kod nas.

IV. Kraljica svijeta

18. Kristu je pridružena Marija kao majka Crkve, oličenje žene (nova Eva). Lurd, Fatima, Sirakuza, (opetovanje problema čuda: Crkva danas ovjerovljena od Boga).

19. Naša svetišta Marijina, Marija u našem narodu i kulturi

20. Poruka II. Vatikanskog sabora za život.

* * *

OSVRT NA GODINE ZRENJA KAO CJELINE

306. Najsigurniji su podaci na temelju točnih mjerenja bilo tjelesnih pojava, bilo inteligencije, eidetičnosti. Gledom na osjećajnost, društvene, ćudoredne i vjerske vidove razvoja podaci nisu jednaki za sve sredine i mogu se u povijesti mijenjati. Npr. na otočju Samoa nema prkosnih doba. U primitivnim kulturama nema akutnog seksualnog problema jer se nagon jedva probuđen smiruje u vrlo ranom braku. Po Rempleinu zato kod njih i nema snažnost kulturnog stvaranja jer se Eros ne razvija. Ispitivanja su vršena na omladini stanovite kulturne predaje, pa je opravdano postaviti pitanje šta je tu opće ljudsko, a šta kulturna i civilizacijska pojava.

307. Pubertet i adolescencija neke su vrste žetva: sad se pokaže kvalitet prijašnjeg rada. Roditelji koji su strpljivo razgovarali s djecom i nastojali ih prema zrelosti urazumiti i uvjeriti, a nisu samo kratkim postupkom izmlatili dijete, sad će imati mnogo manje pokore s nedisciplinom. Djeca koja su u prvom i drugom sedmogodištu već lijepo pripravljena za zrenje tijela i shvaćanje obiteljskog misterija, prištedjet će sebi mnogo suza i kajanja. Djeca koja su u drugom sedmogodištu stekla solidne radne navike, neće zapinjati u školi, a ujedno marljiva će zaposlenost i zaokupljenost od jutra do mraka ublažiti sve krize i prijelaze.

No mladi je čovjek slobodan, može sve pokvariti!

308. U Pubertetu i adolescenciji treba da se razviju: prava pobožnost i vjera iz nagonske i naučene i autentična savjest iz nagonske i naučene. Te formacije ostaju uvijek u duši. Ni u pubertetu i adolescenciji nije uputno boriti se izravno protiv instiktivne vjere i savjesti, one nam mogu učiniti lijepih usluga. Same će ustupiti mjesto zrelim oblicima ako ih razvijemo. Mladi čovjek bit će nam zahvalan i steći ćemo njegovo povjerenje ako ga oslobodimo primitivnih oblika tjeskobne

krivnje. Bolje da mu mi pomognemo u oslobođenju, nego da je izbori u oporbi i nepovjerenju prema nama s bijegom u obratnu skrajnost.

309. Koje posljedice mogu nastati ako prerano odstranimo Superego? Mladi čovjek u tom slučaju više luta i pravi veće izgrede jer su popustile neke afektivne kočnice iznutra i društveni zahtjevi izvana. I njemu će kao zrelom čovjeku biti žao što smo ga bezobzirno pustili na slobodu.

Koje posljedice mogu uslijediti ako sve gradimo na autoritetu i dresuri? — Možemo izazvati takav otpor da mladi čovjek sve naše odgojno djelo zabaci i da potraži svoj životni put u svemu protivnom od onoga što smo mi željeli. Iza te reaktivne »konverzije« pitanje je, hoće li se vratiti na prave staze.

310. Kroz buđenje seksualnog nagona prođu bez prestupaka (tj. samo s noćnim izljevima) dečki koji imaju zdrav prirodni doživljaj tijela, ne stide se pretjerano i ne osjećaju naročitih poteškoća da odgovore i pitaju o tome. Doživljaj tijela zdrav je, poučeni su i familizirani s obiteljskom stvarnošću u lijepom obliku domaćeg ognjišta, a imaju i lijepo izgrađen gornji kat religioznosti i zdrave savjesti. Za njih nema dosade, jer su uvijek nečim zabavljeni u tom svijetu koji nuđa neograničene mogućnosti za čovjekov razvoj.

No nemaju svi tako sretnu prošlost. Mnogi se plemeniti mladi čovjek vrlo teško bori za seksualnu disciplinu. Ako mladi čovjek upotrebljava sredstva i ne izlaže se nepotrebnim uzbuđenjima, pa ipak ne uspije oteti se mastrubaciji u godinu dana nakon prvih ejakulacija, onda treba potražiti pomoć psihoterapeuta, a ne svojim objektivnim normama pritiskati i onako slabog i poraženog mladića ili djevojku.

* * *

BOLESNI OBLICI NAGONSKE SAVJESTI I VJERE

311. Kakogod cijenili usluge instinktivnih formacija, moramo se na svim stupnjevima razvoja boriti protih bolesnih oblika.

Patološki oblici idu u dvije skrajnosti: intravertirani i ekstravertirani oblik. Imamo religiozno doživljavanje regresivnog karaktera i prijanjanje uz religiju kao nadomjestak majčinske zaštite i sigurnosti, u konačnici bijeg od zrelosti i zadataka. Onda Bog postaje »čepirupa« (boushetrou) kome prigovaraju

za sve neuspjehe i koji bi ih trebao od svega očuvati kao da oni ne trebaju živjeti svoj život. Tako se i Božje djelovanje preko aktualne milosti u duši shvaća kao da Bog radi mjesto nas. Sakramenti se gomilaju kao da će automatski izvesti čudo svetosti bez našega sudjelovanja. Lijepa je vjera i predanje u Providnost, ali ne strah pred životom i bijeg od odgovornosti. Sve nam se molitve uslišavaju doklegod tražimo prave vrednote i sudjelujemo: ustrajno kucamo i tražimo. — Ako zamišljamo Boga kao sredstvo regresije, a ne kao suradnika u našoj odvažnoj životnoj borbi, sigurno ćemo se ,razočarati' u Bogu, spasonosno razočarati.

312. Psihološki gledano zdraviji je oblik patološke religioznosti: agresivno zabacivanje »majčinskog« i »očinskog« Boga. To zabacivanje može biti zakočenog tipa kao kod Franza Kafke: pristup k ocu zakočen je (naručeni agronom nikad ne može dospjeti u vlastelinski dvorac, osuđen je i smaknut a da nikad nije znao pravo zašto i od koga; sa crkvene propovjedaonice padaju samo okrivljivanja — Kafkin roman Dvorac). — No može biti i agresivnog tipa: ne priječi strah pristup k ocu, nego se čovjek okreće od oca i proglasuje ga iluzijom, protivnikom ljudske veličine. I onda je razumljivo da se nikad više ne traže dokazi i opravdanja da Bog — zamjena oca — postoji; reakcija je afektivna, antiteistička, ne ateistička. Vrijedno bi bilo proučiti djetinjstvo i mladost, posebno odnos prema ocu, svih poznatih ateista u koliko su sačuvani podaci.

Postoje i zdravi i prilično odgovorni oblici ateizma ili se Bog zabacuje s crtama kojih On stvarno nema, tako da zabacivanje može biti iskreno i ispravno, samo bi onda trebalo rasvijetliti takve duše, šta je zapravo Bog.

313. Postoji zabacivanje vjere kao izbavljenje iz nemogućih zahtjeva nepotpuno rastumačene moralne odgovornosti. André Gide odgojen je među samim ženskim udovičkim likovima. Sa ženom se poistovjetio i muškarce je tražio kao nadopunu premda je imao vrlo vrijednu zaručnicu i ženu. Iskreno se htio obratiti s hugenotstva na katolicizam. Njegov dnevnik i korespodencija s Paul Claudelom, koji nažalost nije bio dorastao ovoj iznimno teškoj situaciji, potresan je dokumenat njegove iskrene želje da se oslobodi bolesti koju je smatrao krivnjom. »Commandements de Dieu, vous avez endoloré mon âme! Božje zapovijedi, vi ste bolju ispunile moju dušu!« — zapisao je Nndré Gide. Završio je u ateizmu bez pokajanja.

314. Religioznost je usko povezana s moralnošću, pa i ostali oblici krivo shvaćene i krivo doživljene moralne odgovor-

nosti mogu iznakaziti vjersko doživljavanje. Nastavit ćemo prikazom patoloških oblika savjesti po Hansu Zulligeru (Umgang mit dem kindlichen Gewissen, 1960.):

315. 1) Dijete može biti zločesto i samo izazivati kaznu novim prekršajima, ako ga ne oslobodimo teškog osjećaja krivnje. U tom slučaju Super-ego postizava protivno od onoga što bismo očekivali te nema nikakva smisla. 10-godišnji Henrik u svađi je s vršnjakom Fridrihom. Henrik slaže svome tati da je Fridrih o njemu posprdno govorio kako je šeprtlja i majmun. Time je htio postići da njegov tata izmlati Fridriha. Tata ga je zaista iščuškao dok je ovaj, po sudu Henrikova tate, neobično drsko nijekao šta je rekao. Henrik se promijenio mučen grižnjom savjesti. S visoka je mami govorio da neće raditi »poslove za žene«. Majka se potužila ocu, no ovaj je njoj prepustio da sina kazni i — kazna je izostala. Ali podsvijest, Super-ego, tražio je kaznu. Henrik je postajao sve zločestiji. Protiv očeve zabrane uzeo je stolarsko strugalo i otupio ga i pokvario rez na čavlu. Što je najčudnije, nije ga sam ponovo zaoštrio. Tata je opazio kvar, pozvao Henrika i kao miran čovjek koji izbjegava skrajnje mjere, samo mu je naložio da naoštri željezo. Očeva blagost samo je pojačala nutarnju bijedu Henrikovu. Henrik je počeo plakati. Otac iznenađen rekne mu: »Šta urlaš, ništa ti nisam učinio!« — »Ne bih htio plakati, samo mi dolazi!« (Es weint! na njemačkom. H. Zulliger duhovito dodaje da je zaista Freudov »Es« silio na plač.) — Henrik je postajao sve nesretniji da više nije mogao izdržati. Jednog dana došao je tati i priznao mu da je ono s Fridrihom slagao. — Henrik je opet postao onaj vedri prijašnji Henrik. Izbavilo ga je spontano priznanje. »Iznuđeno priznanje — veli Zulliger — ne koristi ništa ili bar donosi plod u mnogo manjoj mjeri.« — »Priznanje bi — nastavlja autor — trebalo sve više zamjenjivati tjelesnu kaznu kako dijete biva starije.«

316. 2) Iracionalni Super-ego može tako djelovati da se kazna unaprijed izvrši u namjeri da čovjek iza toga može činiti zlo: dijete se svaki put unaprijed kazni da onda ,smije' učiniti nešto nedopušteno. Od ovakve nakazne nazovi — savjesti nema za odgoj nikakve koristi.

14 - godišnji Tino dobio je od tate zabranu da ne igra nogomet u novim cipelama. Tata ga je jednog dana našao u novim cipelama, što nije bilo zabranjeno, i žestoko ga izgrdio (pedagoška pogreška!). Tino je osjećao da je kazna nepravedna jer nije igrao nogomet. Sada se osjećao slobodnim da učini čitav niz prestupaka jer je unaprijed kažnjen. Igrao je nogomet u

novim cipelama, a tati je slagao da su bili u susjednom gradu u zoološkom vrtu, s užitkom mu je izmišljao šta je sve ondje vidio. Slijedeće nedjelje i otac je s njime onamo pošao. — Djevojka iz obitelji sektaraca koji su je vrlo strogo odgojili, postala je strastvena plesačica. Branili su joj i ona je svaki put osjećala krivnju. Da je se riješi, najprije je izazvala majku nepodopštinama da joj je zabranila večernji izlazak. Slijedeći dan otišla je mirne savjesti na ples, ona je unaprijed platila.

317 3) Super-ego može nalagati neurotsko ponašanje i druge prestupke da se obrani od podsvjesne težnje prema mnogo većem grijehu. U ovom obliku, kakogod je nezdrav te može u duljem roku postati prava neuroza, bar zapriječi fatalne čine. — U obitelji u kojoj je bio samo 11-godišnji sin, rodila se kćerka. Sin je počeo krasti škare i noževe i zakopavao ih u zemlju, a da sam nije bio svjestan zašto. U suzama je priznao da je u neodoljivoj tjeskobi, da se maloj što ne dogodi, sakrivao stvari. Psihoterapija je otkrila da je mrzio sestricu koja je zaokupljala čitavu majčinu brigu i želio je da je se riješi.

318. 4) Super-ego sili da učinimo jedno zlo, ne bismo li izbjegli drugo. Prijašnji primjer sadrži taj elemenat podsvjesno. — 13 - godišnji Franjo razbio je školsku pločicu i pri tome se ozlijedio, pao je naime na stepenicama. Učitelj je naslutio o čemu se radi i upitao ga: »Da li si izradio račune na pločici?« — Priznao je da nije. — 15 - godišnja Ana ispričala se u školi da joj je baka spalila domaću zadaću. A šta je bilo na stvari: mama ju je jučer pošteno izgrdila, pa je napisala sastavak o mami u vrlo negativnom svjetlu. Ujutro se nije usudila nositi zadaću u školu, pa je pomno stavila zadaću među papire kojima je baka obično palila vatru.

319. 5) Super-ego zapodijeva histerične pojave, tjelesna očitovanja nutarnje krivnje. — 15 - godišnja djevojka pati od napada sličnih epilepsiji. Pri napadu pseudo-epilepsije držala bi ruku na licu i puštala urin, kasnije se svega sjećala, dok se epileptičari ničega ne sjećaju. Psihoterapija je otkrila uzrok: kad je imala tri i po godine, dotrčao joj velik pas da se igra s njom i stavio šape na ramena, no ona se strašno uplašila. — U ovom slučaju radi se samo o traumatskom strahu, ne o krivnji. Navodimo slučaj da se vidi razlika. — No ima slučajeva epileptičnih napada koji se pojavljuju samo u stanovitim zgodama kad taj čovjek želi pobjeći od posla koji ne voli, a neurolozi se muče bez uspjeha da ga izliječe. Elektro-encefalogram ne pokazuje nikakvih znakova poremećenog ritma. No

već sama činjenica što se napadi po tri mjeseca ne pojavljuju, pa opet ponovo pojave po 4 puta u mjesecu, pokazuju da se radi o histeriji.

Judita trpi od osipa po koži koji se opire svakom liječenju. 16 joj je godina. Počela je i mokriti u krevet. Psihoterapija je otkrila uzrok: priznala je da se zaljubila u nekog momka, pa da je došlo do poljubaca i dodira. Osjećaj krivnje očitovao je njezino duboko uvjerenje da je prljava i nečista. Njihovo prijateljstvo bilo je bezizlazno: do braka ne bi moglo doći radi prilika. Oboje su to znali. Mladić ju je ostavio izjavivši joj okrutno da mu se gade njezini prištići. Čim se ponovo zaljubila u drugog i roditelji odobrili tu vezu, osipa i mokrenja je nestalo.

Ukradena su dva švicarska franka u ferijalnoj koloniji dječaka. Krivac nije pronađen. Već su pomalo zaboravili taj slučaj, šteta je okradenom nadoknađena. Dečki su se igrali Indijanaca. Vođa kolonije (sam autor knjige), ne sluteći ništa, pričao je navečer dečkima kako Indijanci, da nađu krivca, načine Božji sud, uvjeravaju dugo sve da krivac neće moći progutati gutljaj vode. Oni odmah počnu igru. I zbilja jedan od dječaka ispljunuo je vodu, uhvatio ga grč u jednjaku. Djeca se smiju i pitaju ga šta je skrivio. On šuteći ode i donese dva franka. »Nije te Bog prokazao, nego tvoja nemirna savjest«, rekao mu je H. Zulliger. Da je znao šta će se dogoditi, ne bi veli odgojitelj — dopustio tu igru, jer dva franka za jednu tešku traumu i osramoćenje previše je, svatko ima pravo na tajnu i da svoj grijeh tajno nadoknadi.

320. 6. Vrlo je čest slučaj samokažnjavanja, čak i sakaćenja. Tako Super-ego može postati opasan. — Curica od 4 i po godine došla je mami sa čvorom na glavi kao orah. Mama je ustrašeno pita, šta se dogodilo: Znaš, mama, ništa to nije...« i zape joj glas u grlu. Mama hoće sve znati i dobiva priznanje da je mala razbila ukrasnu vazu. — 7-godišnji dječak pojeo je kobasicu ostavljenu za tatu. Došao je mami: ‚Pomisli, mačka, ta prasica, skočila je na stol i pojela kobasicu. Izašao sam da donesem vode, pa je mačka iskoristila priliku;« — Mama se nasmije: ‚I još sada vidi se na mački umak na bradi!' te pokaže njegovu bradu. Dječak se uplaši i jakim pokretom glave lupi o rub prozora da je prokrvario. To mi je za kaznu što sam lagao', rekao je mami boreći se sa suzama. ‚Ja sam kradljivac kobasice, ne mačka.'

8-godišnji Werner zadržao se kraj svih opomena s drugovima i mama je uzalud čekala dok bi donosio što je trebalo

iz trgovine. Poslala ga je po stvari potrebne za kolač. Opet se zadržao. Napokon evo ga. Mama ga čeka na vratima i misli u sebi: Dat ću mu par udaraca i poslati u krevet bez večere. Na mami je hladni izraz lica. Dječak padne na stepenicu, udari se u čelo, sav je raskrvavljen i jeca. Mama mu trči ususret, uzima ga u naručaj, opere mu ranu, poveže ju, miluje ga, daje mu kobasica za večeru. Super-ego kaznio ga je teže nego je mama htjela.

Bude i tragičnih slučajeva. Kalvinistički roditelji odgojili su dječaka u »strahu Božjem«. Bog da svako zlodjelo kažnjava. Nisu mu nikada dopustili na ulicu. Kad mu je bilo 11 godina, dobio je sestricu. Rezerviran je prema njoj. Da zadovolji seksualnoj radoznalosti, pregledao je curicu kad je bio sam. Kćerkica je uza svu brigu roditelja umrla od groznice. Preživjeli brat ne može se oteti osjećaju krivnje, pao je u tešku depresiju, govorio je da će se ubiti. Jednog dana odsjekao je sebi »zločinački« kažiprst na stroju. Uporedo je stalno mokrio u krevet. Morali su ga dati na psihoterapiju.

15-godišnji dječak ukrao je tati lipovu daščicu jer se bavio rezbarenjem. Što mu se inače nije događalo, zarezao je sebi nožem ruku. — 15-godišnja curica pojela je lončić trešnjeva kompota. Mami je nijekala, no navečer poče je boljeti glava te povrati sve trešnje. — Kad djeca ukradu baruta, nije samo opasnost od baruta kao takva nego i od Super-ega koji kažnjava. To je iskusio 14-godišnji dječak kome je barut spalio ruke. — Mladi oficir zaljubio se u gostioničarevu kćer, ali ne može napustiti zakonitu ženu. Djevojku su našli u jezeru. Utopila se. Iza nekog vremena oficir se nekako primirio. No jednog dana čistio je oružje i prije toga ostavio jedan metak u revolveru. Prostrijelio je sebi glavu i ostao na mjestu mrtav. Ne izgleda da je imao namjeru počiniti samoubojstvo. Da nije podsvijest dikirala sve?

321. 7) Zbog osjećaja krivnje može doći do pseudo-debilnosti. »Angst macht dumm«. Tjeskoba zaustavi pamet. — 11-godišnja Nova slovi kao tupo dijete. Kad je imala 2 i po godine, počela je već škarama rezati spolovilo svome manjem braci. U zadnji čas otac je spasio dijete. Pobjesnio je od srdžbe. Taj je događaj ukočio Novu za sav život. — Kako se kasnije oslobađala, došla je do izražaja njezina natprosječna inteligencija u iznimnim događajima kad je stog sijena počeo gorjeti. U školi je uvijek bila težak problem.

322. 8) Da se obrani od osjećaja krivnje, dijete nagovara članove svoje grupe (ganga) da počinjaju iste prestupke koje

je on učinio, i veće, a sam ih ne čini više. Opravdava se i ispričava zločestoćom drugih. — Napušteno dijete primljeno je u obitelji. Vrlo je inteligentno i sjajan đak tako da pomaže sinu svoga poočima. Na koncu godine gospodarev sin propada, a posinak prelazi u viši razred. Očeva zavist odijeli posinka od sina i pošalje posvojče među služinčad. Otjeran osniva grupu malodobnih kradljivaca, navodi ih na mastrubaciju, a sam prestaje i krasti i masturbirati. No da se osveti i riješi krivnje, potrebno mu je bilo da druge zavodi.

323. Iz ovih primjera vidimo da Super-ego nije posve nevina pojava. Budući da je nerazuman, ne znamo kako će se očitovati. Primjeri pokazuju da može roditi vrlo nepoželjnim posljedicama. Što je iracionalniji i primitivniji, to je opasniji. Taj neumoljivi cenzor i pretjerani kažnjavatelj, može postati pravi zavodnik. — Super-ego odgovoran je za one nerazumljive propuste kojim zločinci ostave dokaze protiv sebe, dadnu znakove da ih policija nađe. On sili zločinca da se vrati na mjesto grijeha, on uzruja EDR (elektrodemalnu reakciju) koja oda krivca na aparatu, otkrivaču laži. Kadšto prisili zločinca na otvoreno priznanje.

324. Hans Zulliger doživio je slučaj koji pokazuje djelovanje Super-ega koji sili na priznaje i odrasla čovjeka. 15 - godišnja djevojčica ukrala je tri franka. Čim se oglasilo, ona je odmah izjavila: ‚I meni je ukraden jedan frank. Imala sam ga u školskoj torbi!' Zulliger je prepoznao krivca iz tog samoobranbenog brzog odgovora. Svi postupci da »netko« prizna, nisu uspjeli. Šteta je nadoknađena i stvar zaboravljena. Iza mnogo godina dobije pismo. Udata žena šalje mu tri franka i priznaje svoju krivnju jer sada očekuje prvo svoje dijete i boji se da joj se što ne dogodi. Savjest bi djelovala mirnije i pametnije: dosta bi bilo anonimno poslati 3 franka ili nešto više radi prohujalih godina na adresu one kojoj je oduzeto ili — kao je njoj nadoknađeno — siromasima podijeliti kojima su svi dužni nešto dati.

Formacija Super-ego može biti normalna i korisna priprava za odgoj prave savjesti, no može biti primitivna i silovita te zapodijevati neurotična stanja. Jedino pripravljajući pravu vjeru i savjest možemo predusresti vjerske i moralne prodolome u pubertetu.

325. Potrebno je razlikovati pravu odgovornost od bolesnog osjećaja krivnje. Moramo razlikovati materijalni prekršaj od subjektivne odgovornosti koja je jedina grijeh od kojega

svećenik ima vlast odriješiti pokornika. Time što je Isus Krist ustanovio ispovijed kao priznanje i sud, zahtijeva od nas da objektivne norme prosuđujemo s pokornikova stanovišta subjektivne odgovornosti. Suditi po objektivnim normama mogao bi i elektronski mozak programiran na objektivne norme moralne teologije.

André Godin načinio je projektivni test religioznosti: ispitanici tumače niz profanih i niz religioznih slika. Iznenadio je rezultat da test ne daje nikakvu prednost omladini koja je dobila sistematski vjerski odgoj i pouku nad omladinom iz liberalnih i vjerski zapuštenih obitelji i škola. Iza svega što smo iznijeli u razvojnoj psihologiji, takav je rezultat prilično razumljiv: projektivni test pokazuje podsvjesnu pozadinu, dok je religioznost stvar uvida i svijesti. Podsvjesni su čimbenici samo važan preduvjet religioznog razvoja. Iz rezultata tog projektivnog testa ne može se ništa zaključiti o vrijednosti katoličkog odgoja, katoličkih škola i vjeronauka nego samo o važnosti osjećajnog postupka u obiteljima.

* * *

DEFEKTNO DIJETE

326. Bit ćemo kratki jer to pitanje spada više u pedijatriju, odnosno neurologiju i psihijatriju. Uzroci sviju defektnosti nisu poznati.

1. Slijepa i gluhonijema djeca. Na vrijeme ih treba slati u za njih primjerene odgojne zavode. No ne bismo ih smjeli osjećajno zapustiti da drugi jedini o njima vode brigu. To je dijete zaslužilo da svi ukućani nauče načine govora s njime. Takva djeca mogu biti genijalno obdarena i razviti se u sretne ljude.

2. Dispastična djeca zbog ozlijeda motornih centara kod poroda. Mogu isto tako biti vrlo inteligentni, ali nisu za društvo i za profesionalni rad. U saobraćaju su teški zbog grimasa u licu. Nije lako ispuniti im život njima dostupnim zanimanjem.

3. Oligofrena djeca: sve veća razvijenost mozga svrstava ih u stupnjeve prema kvocijentu inteligencije (IQ): Debili (50 — 70), imbecili (20 — 50) i idioti (1 — 20). Naročitu grupu čine mongoloidi, koji ne žive dugo, a nazivaju se tako zbog smanjene lubanje i mongoloidnog izgleda. Dugo se mislilo da

je uzrok u nedostatku joda jer dodavanjem joda njihovo se stanje poboljšavalo. Danas znamo da su mongoloidi genski abnormalni jer imaju jedan hromosom previše. To su inače vrlo draga i bolesno odana djeca te ostave nezaboravnu uspomenu u obitelji.

4. Raznovrsni bogalji.

Svi smo mi ograničeni u našim mogućnostima: nema čovjeka koji se ne mora u svom životu ograničiti. Stoga ne smijemo odveć sentimentalno gledati na ovakve slučajeve. Mnogo je postignuto ako se takvi uspiju razviti i iskoristiti sposobnosti koje su još tu.

327. Defektno dijete može biti pravi blagoslov za obitelj koja zbog njega postane plemenitija u neprestanoj brizi i ljubavi prema defektnom članu. General de Gaule htio je da bude pokopan uz svoju malu Anicu, defektno dijete. Život slijepe i gluhe Helen Keller, koja je postigla dva doktorata i pisala knjige, svakako nije neuspjeh. Denise Legrix, rođena 1914, rodila se bez ruku i nogu. Drži kist i pisaći pribor između ramena i glave. Razvila se u slikaricu koju stručnjaci cijene. Za knjigu »Tako rođena« dobila je Albert Schweitzerovu nagradu. Tom prigodom primila je oko 5000 pisama. Svima je odgovorila. Dolaze joj neurastenici i slomljeni ljudi zdravih ruku i nogu da im dušu izliječi.

U perspektivi vječnosti, za koju je ovaj život predragocjena priprava, teško je zamisliti tako bijedan život koji ne bi imao smisao kad je već svako iskustvo boli i zla, ljubavi i mržnje, priprava za posljednju odluku u času izlaska iz tjelesnih okvira ovog života.

*
* *

Sedmo poglavlje:

ZAHTJEVI ŽIVOTA

UTJECAJ PROŠLOSTI NA IZBOR BRAČNOG DRUGA

328. Za pametan izbor bračnog druga traži se prilična osjećajna zrelost. Šta sve može utjecati na taj izbor, nagađamo i tapkamo još u mraku. Mnogo se priča o tajnovitom povratku majci, u stanje prije rođenja, u »talasalnu« (= more, voda), regresiju. Tako fantazira Sandor Ferenczi. Bračna je veza bez sumnje najosjećajniji događaj života. Vjerojatno je da u zaljubljenosti podrhtava sva osjećajna prošlost. Nekoji idu još dalje pa tvrde: Ne samo osjećajna prošlost pojedinaca nego i čitave vrste (phylogeneza čovječanstva) (François Duyckaerts).

Zaljubljenost po sebi predstavlja snažnu psihoterapiju. »Psihoanaliza se sastoji u tom da do svijesti dođu impulzi koji su prvotno bili nesvjesni. Taj posao nije rezerviran samo za terapeutske postupke.« (Duyckaerts). A zaljubljeni bude u se-

bi osjećaje kojih kao da prije nije bilo. Ako ljubav ne naiđe na odgovor, potres može biti tako jak da se skrivena duševna bolest otvoreno očituje.

Nije lako odgovoriti na pitanje da li su osobe koje nose u sebi psihoze sposobne za brak. Svakako danas, već radi nehotične varke i nesposobnosti da trajno ispunjaju dužnosti braka, ženidbeni sudovi Katoličke Crkve daju proglašenje ništavosti braka u slučajevima psihoza, neuroza, alkoholizma na neurotskoj bazi i uzimanja droga: jednom riječju u slučajevima u kojima psihička prošlost nije bila poznata za vrijeme sklapanja braka. Vrlo je opasno svjetovati brak kao lijek, to osobito ne vrijedi za homoseksualce. S druge strane opet ne može nitko osporiti pravo na ženidbu duševno unesrećenima.

Na neurotskoj bazi neriješen Edipov kompleks može iznakaziti izbor bračnog druga. Ako djevojka traži znatno starijeg muškarca za muža, a mladić znatno stariju matronu, može se sumnjati da su još zarobljeni roditeljskim likovima. Vrlo su loše perspektive takvih brakova. Navezanost će proći, a šta će biti od bračne veze i od djece iz tog braka.

329. Psiholozi Jungove škole govore da pri izboru bračnog druga mnogi budu očarani svojom vlastitom sjenom (Schatten, ombre), onim što su potisnuli u svojoj duševnosti. Ako naiđu na osobu koja nosi ostvareno kao oslobođenje upravo one elemente koji u njemu leže zakovani u podsvijesti, ta ih osoba očara. Pierre Daco vrlo pesimistički piše: »Većina ženidaba ostvaruje neku vrst ‚balansa' između dviju osobnosti. Banalni je primjer: odvažan čovjek teži da se oženi s plašljivom ženom; buntovna djevojka traži ženskastog muškarca; tiranski raspoložen mladić traži ženu koja se podaje u ropstvo itd. Mnogo brakova tvore dakle ravnovjesje kompromisa (često na neurotskoj bazi); onda dobijemo priču o slijepcu i uzetome... No ako slijepac progleda, a uzeti počne hodati...?« — Upozorujemo da Pierre Daco mnogo toga presmiono tvrdi, pa se zadovoljimo da pazimo na opasnost na koju on upozoruje.

Super-ego, kako diktira ostale čine — kakva se kravata nosi, koje se zvanje bira, koji su principi življenja i mišljenja — tako nameće i izbor bračnoga druga, ako ne osobu, a ono barem tip i standard (Pierre Daco).

Premda nam psihologija malo što sigurno zna reći, dobro je sve to imati na pameti. Bračni se drug bira za čitav život i za buduću djecu kojih sreću ne smijemo žrtvovati velikodušnim namjerama da koga spasimo. Bračna se sreća temelji na dubljim stvarnostima od lijepe vanjštine i bogatstva. U doba upoznavanja svatko pokazuje svoju najljepšu stranu, pa kad se za izbor zvanja treba riješiti svojih vlastitih iluzija, onda to pogotovo vrijedi za izbor bračnog druga. Zvanje je lakše promijeniti nego ženidbenog druga.

* * *

Helmut Holthaus

NUKLEARNE KĆERKE

(Iz Katholischer Digest, III. 1963. str. 43 — 45. preveo J. Weissgerber)

330. Sin u kući, rekoh ja, zamijenjuje dinamit. Gospođa Sofija klimala je glavom. — Prije kćerka, rekla je. Da li je tako? Onda je jedan sin uspoređen s kćerkom možda samo lovački barut? Ili, ako je on ipak dinamit, da li je kćerka trinitoluol ili kako se već zove ta strašna smjesa, ili čak nuklearna je kćerka?

Ne znam jer nemam kćerke, ali sam razmišljao o tome. I što sam se više uživljavao u to da imam kćerku, tim sam veseliji bio: Kako je dobro što nemam nijedne kćerke! Te su kćeri tako vitke i visokih nogu. Uzdižu svoj dražesni nosić. Tako su lijepe te kćeri! — Ne osjećam se doraslim jednoj kćeri. Ako bi ona sa svojih visina svrnula pogled na mene, šta bi ugledadala? Gledam sam na sebe s njezinih visina na svoje obično radno odijelo, na svoju istrošenu očinsku dušu, na svoju izlizanu žičanu mrežu na svoju čitavu neelegantnu egzstenciju predvodnika ekonomije. Tmurnim okom promatram sve to i jasno mi je, nisam odviše pristao. — Mogu na sreću reći da se kroz moju kuću ne šepiri ovakvo jedno ždrijebe čiste pasmine.

Bolje je da imam sinove. Sinovi sigurno nisu meki kanape ili umirujuće sredstvo, ali u sinove se razumijem. Lijepi su, ali znaš s kime imaš posla, šta oni stvaraju, već sam iskusio i proučio: vuku za sobom mazu, lijevaju solnu kiselinu po parketu, puše čikove, nabacuju se kamenjem, operiraju slijepo crijevo iz radio aparata, nose gaće iznad gornje košulje, obuku dvije lijeve cipele i, kad bi anatomija ljudske noge dopuštala, nosili bi pete naprijed. To su sve dohvatljive stvari s kojima konačno možeš izaći na kraj. — Ali šta kćerke rade?

Svakako bave se umjetnošću da tati otežaju život na najelegantniji način protiv kojega ne možeš ama baš ništa. Kako one to čine u pojedinim slučajevima, ne znam i ne želim nikada znati!

Sinovi stanu u kuću kojoj pripadaju, ali kćeri ne pristaju u nju. Samo rijetko uspije ocu prirediti im sredinu koja im odgovara: one trebaju palaću ili barem veliki hotel. Šta im pruža i što ima otac, mučio se ne znam kako, uvijek je za nekoliko brojeva premaleno, preusko, prenisko, previše zaprašeno. Od toga boluju kćeri. A tata mora to gledati kako su nesretne, i — što je najgore — ustanovljuje kako one trpe i da zaista trpe. Ocu srce krvari i osjeća se krivim. Eto, šta znači imati kćerku: ona je lijepa i otmjena, neko više biće, princesa, a on, on je zatajio. Istina otac im je dao najljepša imena koja je znao: Serafina, Miranda, Oliva, ali dalje nije ništa načinio. Gdje je okvir za Serafinu? Jedno remek-djelo povjereno mu je, a on je stavio tek tanki okvir od smrekovine oko nje! To izjeda njegovo očinsko srce kao crv. Pa ni majka nema najbolju savjest. I ona je nesigurna i smetena, te — premda je sigurno prisustvovala — ne zna više točno da li je njeno dijete došlo na svijet s košuljicom od svilenog batista obrubljena s krunama.

Tako sjede otac i mati smetenni u gustom vonnju kupusa i valjušaka. Miris na dimu sušene slanine unosi jake pramenove, ali ne može spasiti sve. Čuče oboje u svom okolišu kao stari krumpiri u zemlji, začuđeni kako je iz njihove neugledne ljuske niknuo novi krumpir, svjež i gladak, jedno čudo, zapravo ne novi krumpir, nego više ananas. Ananas ne drži mnogo od starih krumpira, i to je posve razumljivo. Kako je to zlobna šala i cinička sudbina: zapasti u krumpirovo carstvo!

Ima nešto što kćerima daje snagu da izdrže poniženja života. Tu je nada u njega. cara duše, milionera koji će doći da ih izbavi. On je muškarački lijen kao Frank S. Thorn, ako i ne tako bedast, jak kao njegov prijatelj, otmjen kao rimski vitez, galantan kao Casanova, uman kao sedam ministarskih savjetnika za prosvjetu, govori sedam jezika i bogat je u sedam valuta kao perzijski šah. Sjajan je kao Alkibijad, doći će on i puhnuti svojim internacionalnim dahom pa će nestati mirisa krumpirove ljuske, i oblak će starog engleskog lavendala i duhana iz lule obaviti nju i odvest ljepoticu u daleke bolje svjetove. Takav jedan čovjek! Imaju li kćeri pravo čekati na nj? Potpuno pravo imaju! Dosta ih je samo pogledati u njihovoj dotjeranosti pa da upoznaš da zaslužuju toga čovjeka i čudo. One su i same jedno čudo!

Ali, vidite, toga princa nema, pa nema na vidiku. Tko zna koja ga je sirena čarobnica zadržala. Ili je on u premalo primjeraka na raspolaganju tako da kćeri ne mogu provesti svoje želje za prinčevskim proizvodima ili ta roba ne dolazi na »plac« kad je potrebna? Bilo što bilo, njega nema, pa nema. To je što kćeri ogorčava, to čini kćeri nuklearnima.

Koegzistencija s nuklearno nabitim kćerima izjeda živce tim žešće što je veći osjećaj krivnje. Nije samo u pitanju sredina, i što se tiče zeta, očevi zataje. Lutke su još mogli kupiti, ali ne nabavljaju zeta! Ne valja zavidjeti očevima koji imaju kćeri. Ipak im tajom zavidim jer su kćeri tako mile, tako krasne i čarobne. Bilo bi lijepo imati koju, ponosio bih se s njom, s njom bi izlazio na šetnju ne bi li koja zraka sunčane kćeri pala i na mene.

Ali ne! Ja sam ipak veseo što nemam nijedne kćeri. Ako sebe zamislim sa svojom kćerkom — najljepšom kćerkom na svijetu, o tom, kako se ozbiljno nadam, ne bi smio sumnjati nijedan čitač — s njezinim čarom, njezinom elegancijom, s nje zinom glavicom ukrašenom najnovijom frizurom, punom filozofije najnovijeg kroja — kako bih mogao pred njom opstati? Ne bih je bio dostojan, ne bih joj dorastao. Gospođa Sofija, ona ima kćeri, ona vjerojatno ima pravo. Uostalom ona ima i sinova, može ih uspoređivati: ona može prosuditi stvar. Ona je i sama nekoć bila kćerka.

* * *

MLADI I STARI

331. — »Mladi ne valjaju ništa. . .« — »Stari su svemu krivi. . .«, čujemo obostrane optužbe. Obje tužbe mogle bi se spojiti u jednu rečenicu koja bi ipak imala svoj smisao: »Stari su svemu krivi da mladi ništa ne valjaju.«

Mladi govore: »Stari drže sve novce, hoće vladati, drže nas mlade u ovisnosti i ropstvu. Ravnaju se prema dvostrukom moralu: Rade sami što nama mladima brane. Zaostali su, ne razumiju novo doba potpune slobode. Nameću nam pravila kao da se danas mora živjeti kao u njihovo doba. A i oni, dok su bili mladi, radili su svašta, samo nam neće da priznaju . . .«

»U njihovu prisustvu ne možemo doći do riječi, zato ih napustimo nek uvijek 'imaju pravo', a mi se mladi ujedinimo bez njih daleko od njih. Nek im bude ulaz zabranjen: Odraslima

ulaz zabranjen! Radije ćemo prljavi, neobrijani i nepočešljani u trapericama živjeti oskudno na svoj način nego da se klanjamo njihovim odraslim visočanstvima . . .«

Tako bi počeo i u beskraj se nastavio glas mladih buntovnika. Nemaju u svemu krivo. Stari su zaista u mnogočemu krivi, stvorili su svijet u kojem je nesnosno živjeti.

332. Stari se opet hvataju za kose i jadikuju nad novom omladinom:

»Pa ta nova omladina uopće više ne zna slušati. Šta zar oni misle da ćemo se mi čitave dane mučiti da oni mogu ljenčariti i rasipati?! Oni bi se samo zabavljali u disko-klubovima. Djevojke su propalice, odijevaju se bez stida, donose nam prerano začetu djecu. Momci su sebičnjaci i uživači, Nije im stalo ni do muške ni do ženske časti. Stide se kreposti i misle da im je sve slobodno. Nikakve zabrane ne podnose. Za život se ne spremaju, ne uče, propadaju . . . , prkose, lažu . . . jednom rječju, kao da su opsjednuti. Preziru nas »stare krumpire«, psuju i piju, plešu u divljim ritmovima u nepodnosivoj buci električnih gitara . . . Sodoma i Gomora! Kad mi klonemo, ostavit će nas na cjedilu, pobjeći će u Njemačku, Švedsku, Ameriku . . .«

Tako bi počela i u beskraj se nastavila tužaljka ogorčenih otaca i majki. Ni oni nemaju u svemu krivo.

333. Bojati se da novi naraštaj, koji prigovara starima da su stvorili svijet, svijet nesnosan za život, neće ni sami poboljšati stanje svijeta. Mladi metu pred vratima starih, stari pred vratima mladih. »Brigo moja pređi na drugoga!« Vide trn u tuđem oku, a brvna ne vide u vlastitom. Za svoje se đepove mi ljudi brinemo više nego za tuđe, a za poboljšanje drugih brinemo se daleko više nego za vlastito.

Na sreću krekeću samo žabe — mlade i stare — dok ribe u ribnjaku, vrijedne i korisne ribe, šute. Grlati vikaši sobom nezadovoljni, oni nezreli i napuhani, dižu graju, prigovaraju, ruše 'strukture', običaje i načela, a na ruševinama ne grade ništa novo. Sve bi htjeli reformirati oko sebe — osim sebe.

334. O kad bi tihe dragocjene ribe progovorile! Možda su one velika većina među mladima i među starima. Dao Bog! — A zašto ne govore? Zašto šute? Zašto čekaju? — Žapci — i oni mladi i oni stari — ne daju im do riječi ni u Crkvi ni izvan nje. Tako nam svijet izgleda kao bara puna kreketavih žabaca i žaba, starih i mladih, a ne kao koristan Božji ribnjak.

Počujmo jednom poruku tihih i dobrih među starima i mladima. Ja slutim da su oni većina. A ako nisu većina, mogu

postati, inače ćemo izumrijeti kao Asirci, Babilonci, Rimljani, Acteki, Maje, Inke i toliki nepoznati narodi čiji bivši velegradovi leže srušeni, obrasli tropskom prašumom. Samo te tri mogućnosti postoje: dobri su većina, ostat će većina ili će narod izumrijeti. Jer tihi i dobri jedini grade budućnost, ljube i uzgajaju brojnu djecu, imaju smislą za žrtvu te znaju biti velikodušni, ustrajni i nesebični. Narod u kojemu oni isčeznu sigurno ostaje bez budućnosti. Kojiput se siledđije i izrabljivači nametnu, ali ne mogu vjekovati jer se troše u svojoj zloći, pa tihi i dobri postepeno postaju ponovo većina. Joseph Arnold Toynbee, sveučilišni profesor povijesti u Cambridge-u, uvidio je da je glavni zakon povijesti u Kristovoj riječi: »Blako krotkima jer će oni naslijediti zemlju.« (Mt 5,5.)

Krotki su tihi jer nisu u sebi prazni i ogorčeni. Imaju dosta posla da svoje srce oplemene i učine po srcu Kristovu, pa se ne bave toliko kreketanjem o reformama drugih.

335. Uspio sam čuti tihe korisne ribe, uhvatio sam njihov glas na magnetofonu. Dogodilo se to na jednom sastanku grupne dinamike na Obiteljskom Institutu. Mladi i stariji složno su razgovarali. Imena izmišljam, no ostalo je magnetofonski snimak:

Jasna: »Svih nas skupa ima blizu trideset: tata, mama, sedmero djece — pet sestara i dva brata, jedan mi je brat umro — i 13 nećaka«

Ljubica: »A kad ti uvećaš obitelj, koliko će vas biti?«

Jasna: »Ja mislim da ću slijediti stope svojih roditelja. Živjela sam i odrasla u toj sredini punoj ljubavi. Mislim da je takva sredina jako, jako potrebna. Ja se mogu uklopiti u sve sredine. Doživljavam sve ljude prijateljski i bratski. Svakome bih htjela pružiti ono što sam sestri i bratu pružala. Mislim da je tome doprinio moj obiteljski odgoj, ona ravnopravnost da svi dijelimo sve, nitko ne zadržava nešto za sebe, sve je za sve, svuda se potpomažemo i svi se volimo.«

Gospodin inžinjer: »Tu je važan odgoj, zar ne? Da li si s roditeljima doživjela povjerenje? Kako su oni prenosili na vas svoju ljubav? Kakvi su odnosi vladali između vas?«

Jasna: »Pa, čuj, mislim . . . ne znam kako druge obitelji, ali kod nas je odgoj bio u duhu vjere. Molitva je bila svakodnevna: i jutarnja i večernja. Tata i mama mole se svako jutro i svako veče. Možda mi djeca nismo to znali cijeniti. Sada kad obnavljam u uspomeni kako su tata i mama zajednički klečali u svojoj sobi . . . i danas kad ih gledam odrasla — oni su starci, on ima 72, ona 68 godina — to je za mene takav doži-

vljaj. Vidim plod njihova života na nama svima. Sretni smo i zadovoljni što smo živjeli u takvoj obitelji, premda smo izgubili jednog brata. On sigurno u nama vidi nadoknadu. Godinu dana bili smo potreseni zbog bratove smrti.« ... »Mi se svi svaki blagdan skupimo. To je nenadoknadiva sreća za sve nas.«

Gospodin inženjer: »Onda su stvarno tvoji roditelji uzor...«

Jasna: »U koliko su mi uzor? — Bila bih presretna kad bih mogla imati takvu obitelj, tako brojnu obitelj. To ovisi o partneru, o suprugu, no ja sam tako uvjerena u Božju Providnost da ću slijediti stope svojih roditelja.«

Časna sestra: »Krasno... Da li samo roditelji obavljaju sami svoju molitvu? Od djece se nitko ne pridruži?«

Jasna: »Sada su oni ostali sami. Djeca su se razišla. Ja sam jedina s njima. Imam svoju sobu, no nastojim da navečer budem s njima, dok oni mole. Oni odu spavati prije mene. Ja još iza toga čitam. Često svi troje molimo. Bude i sa suzama, onda zajednički doživimo molitvu. To bude tako nešto snažno i veliko. Ja sam svake nedjelje s njima poslije podne... kod njih bude kao u crkvi. Ja mislim da mene ne bi moglo ništa preokrenuti na ovoj zemlji, na ovom svijetu. Za mene ne postoji ništa veće od toga.«

Časna sestra: »Svaka bi obitelj mogla tako nešto ostvariti. Ja mislim da je Bog tako zamislio obiteljski život.«

Druga gospođa: »A ne dođe li Vam strah kako ćete Vi proći u životu? Možda je Vaš zaručnik sada dobar. Dođe li Vam kadkada strah: Kako ću ja njega uzeti i podnijeti ako se on bude udaljio od svega toga?«

Jasna: »Ja mislim da neće imati potrebe da me ostavi. Mislim da ću mu biti dovoljna ja, da moj suprug neće nikad poželjeti nešto drugo .. Bit će mu lijepo uz mene u obitelji. Ja ću svim silama uma i srca i načinom života njemu se prilagoditi tako da mu bude lijepo... Mislim da tu nema zapreke..., ta to je tako fantastično...«

Druga gospođa: »Ljubav sve pobjeđuje, želite reći?«

Jasna: »Ja sam već toliko puta doživjela u sebi Božju prisutnost, Božju Providnost. Nevjerojatno, kako te Bog prati stopu u stopu. Ja dobro osjećam kad me Bog ostavi samu. Onda je najteže... Onda moj tata i moja mama. Oni fantastično prate što se u meni zbiva. Ja im ne moram pričati gdje sam bila i s kime sam bila. Ali oni kao moja savjest idu za mnom. Oni mi održe takvo predavanje da ja sa suzama poslije podne razmišljam. Premda ja idem na Institut i u crkvu, i

molim se, ali oni meni tako govore da mi bude dosta, ja sva zatreptim. Ne iz straha, nego iz povjerenja. Oni su moja savjest.«

Časna sestra: »Krasno!«

Jasna: »Ja sam se sad raspričala...«

Gospodin inženjer: »Možeš li dodati neke komentare?«

Jasna: »Ja bih htjela biti dobra, ja bih htjela svima služiti, vi mene ispravite...«

Gospodin inženjer: »Nema tu šta ispravljati. Ti ćeš postići što želiš. Bilo bi šteta da se ne ostvari što želiš.«

Ljubica: »Zaista... šta je za tebe ona ženstvenost? Žena može toliko toga dati, može se do maksimuma predati. Šta manjka ženi koja se potpuno ne preda?... To je nešto od prirode, nešto fiziološko. Može se neka žena potpuno dati, ali nema ženstvenosti. Muškarac opet u svojoj muškosti, on je drugačiji... To je možda neka milina u pogledu, u pokretu. Za njegov pojam to je krhkost žene. Kod nekoga će biti način govora... To se ne da izraziti.« — (gospodinu inženjeru:) »Muškarac ne može voljeti kao žena, što ti na to kažeš?«

Gospodin inženjer: »Mislim da žena može dublje voljeti... Ja za sebe velim da imam mnogo ženskih crta jer mogu jako duboko voljeti. Pitam se odakle to meni da sam drugačiji od klasičnog muškarca.«

*

336. Magnetofon je kvrcnuo i zaustavio se, a razgovor je nastavio dalje o tome koliko muž, a koliko žena mogu doprinijeti zajedničkoj sreći u obitelji.

Stari i mladi... I ovdje ih je bilo. Ne protive se jedni drugima. Razumiju se. Dive se jedni drugima. To su oni krotki i duševno bogati koji svakodnevno nastoje da im srca budu prožeta neprestanom molitvom. »Isuse, blaga i ponizna srca, učini srca naša po Srcu svome!«

Bez nametljive vike oko reforme iz njih žari molitva u čitavom ponašanju. Poput miomirisa oni obnavljaju sve oko sebe — jer su sami obnovljeni.

Jer su stariji dobri, mladi njihovi postaju još bolji...

* * *

337. Za nas Hrvate taj problem ne postoji, nas je svake godine oko 15.000 manje.

Po »Glasu Slavonije« godine 1959. u osiječkoj bolnici:

rođenih 1933, pobačenih 2053 (1876 ilegalno započetih, 177 odobrenih)
1960. rođenih 2193, pobačenih 2856 (2056 ilegalno započetih, 800 odobrenih)
1961. rođenih 2344, pobačenih 4200 (1954 ilegalno započetih 2215 odobrenih)
1962. rođenih . pobačenih 5100 (... ilegalno započetih . . . odobrenih)
1965. rođenih . . . pobačenih . . . (... ilegalno započetih, 5600 odobrenih)
1965. 197 ilegalnih pobačaja kod maloljetnica do 15 godina, 1170 do 20 godina
1968. 400 pobačaja kod maloljetnica do 15 godina

U Zagrebu se vrši oko 100.000 pobačaja godišnje, u Hrvatskoj oko 500.000, u čitavoj državi oko milijun i po.

»Ako bi ovisilo samo o tim našim brojkama — rekao je zagrebački nadbiskup na Obiteljskoj Ljetnoj školi 1972. — onda možemo s tugom, ali opet govoreći istinu, konstatirati da naš narod u nekim krajevima izumire. A ako se takav proces nastavi, bojim se da će svršetak ovog tisućljeća biti i svršetak života u tim krajevima.« (Dr Franjo Kuharić, 22. VIII 1972.)

338. Nismo jedini koji se moramo bojati budućnosti. Tako je nakon 1960. natalitet u SSSR-u počeo pokazivati vrlo značajno snižavanje. SSSR kao cjelina ima već duži niz godina stope fertiliteta niže nego što su u većini zemalja zapadne Evrope, mada prosjek SSSR-a znatno povećavaju njegove regije u Aziji, gdje je natalitet ostao visok. Te pojave snižavanja stope fertiliteta postale su predmetom zabrinutosti u SSSR-u. Od 1950. do 1960. godine stopa nataliteta pala je za 35,2 posto. Natalitet na području Letonije, Estonije i Ukrajine pokazuje pad u takvom ritmu kakav se nikad prije dotada nije očitovao. Stopa nataliteta u tom dijelu SSSR-a bila je 1968. 14,2% (promile) dok je još tada Engleska imala 17,1 ‰ (promile), Francuska 16,9‰ (promile), Italija 17,6‰, SAD 17,4. Tako malen natalitet već se bliži mortalitetu, pa prirodnog priraštaja jedva i ima.

Njemačka već 1967. ima više mrtvih nego rođenih. — U agoniji se nalaze još i mnoge druge zemlje kao Mađarska, Čehoslovačka, Rumunjska se oporavila.

Napredni svijet općenito kao da se sprema da napusti pozornicu povijesti i prepusti je neukima i primitivnima.

RIMSKO CARSTVO

339. U Kristovo doba imalo je po Kalendarium Imperii i ostalim istraživanjima oko 54 milijuna stanovnika. Nakon 400 godina u tom istom prostoru ima samo oko 16 milijuna stanovnika. Rimljani su izumrli kao i čitav niz naroda u povijesti: Babilonci, Asirci, Acteki, Maje itd.

Gledom na Rimsko carstvo, imamo prilično pouzdane podatke za Galiju i Egipat. Egipat je slovio kao pokrajina puna ljudi, Galija nije optuživana kao naročito loša pokrajina. Za Egipat konstruirani podaci govore da je u I. stoljeću imao 7,5 milijuna stanovnika, u II. stoljeću 10 milijuna stanovnika, a u IV. stoljeću samo 3 milijuna stanovnika.

Podaci su iz knjige M. Reinhard, A. Armendaud, J. Duparquier, Histoire Générale de la population mondiale, Montchrestien, Paris 1968., P. 41. Galija bi u Cezarovo doba imala 8 do 9 milijuna stanovnika, u II. stoljeću 11 milijuna, u IV. stoljeću 5 do 6 milijuna, a u VIII. stoljeću 3 milijuna. (ib. str. 43) — Italija je najviše optuživana da gubi stanovništvo. Ako Egipat uzmemo kao sredinu zbivanja (on slovi kao bogat ljudima), onda je broj stanovništva pao ispod trećine. Pisci navedene knjige (str. 78) vele da je broj nekih teoretičara da bi Istočno Rimsko carstvo imalo u IV. st. 26 milijuna, a Zapadno 24 milijuna, neosnovano nagađanje. Mala Azija s Balkanskim poluostrvom (Istočno Carstvo) imalo bi u IV. stoljeću oko 10 milijuna, a u X. stoljeću taj je broj spao na 5 do 8 milijuna.

340. Pad izvornog rimskog življa bio je još brži, samo su neprestano naturalizirali barbare. Sudeći po učestalosti barbara na grobljima, zaključuju demografi da mase u seobi naroda nisu bile tako velike kao što neki pretpostavljaju: Vandala je provalilo u Afriku 90.000, a i ostale grupe ne mogu se pretpostavljati da su bile veće od 600.000. Uostalom, nerastumačivo je da bi Rimljana nestalo uza svu njihovu nadmoćnu kulturu i tehniku, da nisu sami brzo izumirali. Barbari su prihvaćali rimsku kulturu, pa svejedno nisu bili u stanju svojim prilivom spasiti carstvo. Naturalizacija je bila sporija od izumiranja.

341. Nazadak rimskog pučanstva počeo je iza punskih ratova. Kod Tranzimenskog jezera poginulo je 270.000 vojnika, a kod Canna 214.000. Za 30 godina nadoknađen je broj na 337.000 vojske. Zatim je broj opet počeo padati. — Tiberije Graccho putujući Italijom gleda samo puste krajeve. U čitavoj Etruriji nije bilo slobodnih građana, sve latifundije magnata s robovima. Rim je privlačio mase k sebi, Rim je rastao, a provincije su pustjele. Plinije Ml. piše: »Latifundije (veliki posjedi) upropastiše Italiju, pa već i provincije.« Za cara Augusta 80 — 90% pučanstva gradova sačinjavaju robovi. Ciceron spominje »solitudines Italiae«, opustjele dijelove Italije. Livije opisuje krajeve Volscorum et Aequorum, negda pune, sada kao pustinje. Za Nerona opustjela je Sannia i Apulia. Car Nerva odredio je 60 milijuna sestercija za nutarnju kolonizaciju bez uspjeha. Marko Aurelije useljuje barbare i sili ih da se drže zemlje. Rim se hrani žitom sa Sicilije i Egipta. Car Pertinax 193. godine dozvoljava svakome da zaposjedne zemlju u čitavoj Italiji, ona postaje odmah njegovo vlasništvo, a svačija zemlja, ne bude li obrađena, postaje vlasništvo države. Za cara Klaudija donesena je odluka senata (senatus consultus) da se zaustavi rušenje mnogih kuća bez stanovnika. Gradovi Aeste, Bologna, Modena i Piacenza već su u ruševinama. Taranto je napušten već za Nerona kao i Capua. Opustjela je Ostia i Pozzuoli. Samo Rim je rastao u nedogled iscrpljujući čitavu zemlju.

342. Za cara Hadrijana Rim ima 2 milijuna stanovnika. To je bio vrhunac. Rim počinje padati po sigurnim podacima za cara Marka Aurelija. Početkom III. stoljeća Rim ima samo 1 milijun stanovnika, a za cara Severa samo 600.000, polovina zgrada ostala je prazna. Za cara Konstantina Rim ima oko 250.000. — Godine 500. car Teodorik daruje »rimskom puku i siromasima opskrbu svake godine 120.000 modija«, hranu za 2000 osoba. Kad je Atila ušao u Rim, našao je u njemu samo 500 stanovnika.

Sicilija, koju Ciceron još zove žitnicom Rima, opustjela je za Strabona. Afrika se iza rata s Jugurtom i za Cezarova građanskog rata nije više oporavila. Egipat nije iza Ptolomejevića više rastao. Sama činjenica da nije opadao, iznijela je Egipat na glas da je »bogat ljudima«. U drugom vijeku Aleksandrija je prestala biti svjetski grad. Epir je već za Tiberija pust kraj. Delos je opustio za Antonia. Za vrijeme carstva (nakon Augusta) Hispanija je slovila kao napučena i bogata Za Marka Aurelija Hispanija se naziva »iscrpljenom« (exhausta). Cadix, negda moćni grad, bila je »siromašna i mala, naseobina ostavljena od stanovnika, dospjela na hrpu ruševina«, kad ju je posjetio Avienus. Za cara Aleksandra Severa italski činovnici dobivaju plaću u naravi, tako je bio spao ekonomski život.

343. Konac Rimskog carstva prati pokret anachoreta, ilegalaca koji su bježali u samoću da uteknu sve većem porezu i padu vrijednosti novca.

Eto, to je tragična činjenica: izumiru najnapredniji, najpametniji, oni gore što su vladali i prestali raditi i učiti, plijesan čovječanstva. Veliku iznimku čine npr. sjeveroamerički Indijanci koji su izumrli poglavito zbog neotpornosti na bolesti Evropejaca: od obične gripe umirali su kao od kuge; bijelog čovjeka nazvali su stoga u svom jeziku »ubojica« po samoj naravi, samom svojom blizinom. Ratovi su samo promijenili upravu i jezik; nisu do korjena istrijebili narode.

ČOVJEČANSTVO OD POČETKA

344. Najstariji tragovi ljudske kulture i kostiju zahtijevaju da računamo kao na minimum 300.000 godina, a maksimum bi išao na milijun i milijun i po godina starosti ljudskog roda. Uzmemo li kao mjeru jednog naraštaja 30 godina ili 33 da ispune stoljeće, no s 30 je lakše računati, prošlo je od prije milijun i po godina 50000 naraštaja ili od prije milijun godina 10000 naraštaja. Svaka žena plodna je otprilike 30 godina u svom životu. Za matematičare je jasno da su ti brojevi godina eksponenti i da predstavljaju brojeve golemih veličina. Čovječanstvo je već odavno trebalo napuniti svu zemlju prema svojoj biološkoj plodnosti.

Broj ljudi na zemlji poznat je prilično pouzdano istom iza 1650. godine, dakle tri i po stoljeća, točno 324 godine, deset do 11 naraštaja. 1650. bilo je ljudi oko pola milijarde (500000000) danas ih ima preko tri milijarde, Za deset do jedanaest generacija broj se pošesterostručio.

A šta se zbivalo za vrijeme 49969 ili 9969 naraštaja? Uzmemo li plodnost braka prosječno 6 djece, premda žena u svom plodnom razdoblju može imati i preko 20 djece, a ako dobro doji oko 10 djece, čovječanstvo bi se u svakoj generaciji potrostručilo i moralo bi u nepunih 16 generacija dostići današnji broj. — Uzmemo li da bi se čovječanstvo množlio podvostručenjem (4 djece po braku), onda bi današnji broj ljudi trebao biti dostignut za 31 i po naraštaj. Danas se čovječa

nstvo umnožava 2 posto godišnje ili 20‰ (promile) godišnje. Indeksom porasta kako se umnaža kroz poznatih 324 godina, čovječanstvo je trebalo taj broj dostići već iza otprilike 270 naraštaja. Sve to ne odgovara jer treba teoretski ispuniti minimalno 10000, maksimum 50000 naraštaja.

345. Pred ovim razmjerima stojimo iznenađeni i pitamo se kakve su to zatorne sile djelovale da se čovječanstvo nije namnožilo i već odavno prenapučilo zemlju: glad, ratovi, bolesti, poplave i zemljotresi, ledeno doba, katastrofe potonulih kontinenata, kontracepcija? — Porast od 1650. godine iznimna je pojava. Kojeg se to zatornika oslobodilo čovječanstvo? — Možda zaraza koje su uvjetovane bile lošijom ishranom? Evropa se inače u Srednjem vijeku dobro hranila iza kako su Benediktinci uveli plodored na poljima koja su iskrčili od šuma. Znademo samo za najnovije doba, da medicini zahvaljujemo nagli pad smrtnosti djece i odraslih prije starosti. Ali je medicina uvela i kontracepciju i pomirila se s pobačajem. Zvijeri su brzo svladane kao opasnost za čovjeka. Prema potresima i poplavama i danas smo nemoćni, no to su prerijetki događaji i premali da bi rastumačili zašto čovječanstvo nije već prenapučilo zemlju. — Možda glad? — Ona natjera ljude na seobu. Ameriku su napučile loše godine u Evropi. — Epidemije su vjerojatniji zatornik, no i njima ususret organizam stvara antitijela i razvija imunitet; zaraze ne bi uništile čitavo pučanstvo. Ratovi opet istom danas postaju genocidni. Isključujući moguće teorije, rađa nam se sumnja da nije primitivna kontracepcija i uništavanje već rođene djece (žrtvovali su ih čak božanstvima) glavni uzročnik što čovječanstvo nije ispunilo zemlju. — Još može čovjek pomisliti na degenerativne procese, na sterilnost. U našim uvjetima svaki je deseti do jedanaesti brak sterilan. Ustručavanje od braka nije ozbiljan problem, vrlo je malen broj ljudi koji se odlučuju za neženstvo.

346. Danas vidimo činjenicu da narodi koji najviše gladuju, imaju najviše djece. Nekoji demografi okreću zaključivanje: Zato gladuju jer imaju previše djece kao da su djeca samo usta bez ruku koja će ih hraniti, i to vrlo brzo u primitivnim kulturama.

Kad pokušavamo razumjeti prošlost, ne smijemo zaboraviti da su mnogi tzv. propali narodi sačuvani rasno pod drugim jezikom i imenom. Možda je Evropa još i danas rasno velikim dijelom keltska. Odakle npr. u Evropi rasprostranjena dinarska rasa koja se proteže od Albanije do Francuske? Šta je

rasno hrvatski narod koji je ostao malen i raseljavao se u sve vjetrove svijeta, a na svom teritoriju ostao je geopolitički stisnu?! Nije imao kao Židovi zasebnu vjeru ili kao Armenci pomalo i rasne oznake i tipična imena ili kao Irci tipična keltska imena da mu možemo tragove pratiti svijetom.

BUDUĆNOST JE U PITANJU

347. Ostavimo nejasnu prošlost! Dobro je da vidimo svu širinu demografske problematike i ne pravimo prebrze zaključke. — Od Malthusovih dana čovječanstvo se najviše boji gladi: neće biti dovoljno hrane. Te eventualne gladi boje se najviše oni koji najbolje jedu u najgušće naseljenim krajevima zapadne Evrope i pokazuju prstom na prebogate prazne krajeve u kojima žive narodi koji s tim bogatstvom ne znaju stvoriti raj na zemlji.

Zapadni Evropljani najsiromašniji su prostorom i sirovinama, a najbogatiji znanjem i marljivošću. Opet ljudski elemenat vlada nad materijom, proizvođač nad proizvodnjom:.

Evropa ima 88 stanovnika na km², Azija 64, Amerike (obje) 10, Afrika 8,1, Oceanija 2. Razmjer bi porastao više od tri puta kad bi izdijelili evropsku Rusiju; a kad bi se ograničili na najnapučenije zemlje: Englesku s Walesom, Belgiju i Holandiju, onda bi taj kutak koji lijepo živi stajao sučelice ostalom svijetu s gustinom od 320 ljudi na km².

Evropa kao cjelina 11 puta je gušće naseljena od Afrike, 9 puta više od Amerike, 44 puta više od Oceanije, dok je Azija samo za 1/4 rjeđe naseljena od Evrope. Evropljani su zauzeli najmanje prostora na zemlji, oni su najskromniji, a ipak bolje žive od sviju osim od Amerikanaca Sjeverne Amerike!

348. No Evropa se uplašila svoje gustine, premda odlično živi, i pokazuje prstom na prazne i prebogate zemlje koje ne znaju iskoristiti svoje blago da sebe ispričaju koji to znaju; tako će ovaj razmjer gustoće stanovništva biti promijenjen protiv Evropljana u prilog ostalih. Evropa riješava taj problem i opet vrlo skromno, jednom vrstom genocida: sama sebe zaustavlja i počinje istrebljivati. To pokazuje natalitet raznih dijelova svijeta:

AFRIKA natalitet 46 promila	Tropska i Južna	47‰
	Sjeverna	45‰

AZIJA natalitet 43‰	Jugoistočna	49‰
	Jugozapadna	47‰
	Južni dio	43‰
	Istočna A.	42‰
LATINSKA AMERIKA natalitet 42‰	Centralni dio	43‰
	Južni dio	41‰
OCEANIJA natalitet 24‰		
SJEVERNA AMERIKA natalitet 24‰		
EVROPA natalitet 19‰	Južna E.	20‰
	Centralna	18‰
	Sjeverozapadna	15‰

349. Evropa izgleda strašno pametna i strašno glupo skromna i okrutna prema samoj sebi. Najbolje zna kako treba živjeti i iskoristiti mogućnosti i uvijek nova čudesa iznalazi tako da Belgija i Holandija imaju suvišak mliječnih proizvoda, guše se u maslacu, ne znaju kako bi ga prodali, organiziraju društva (brat belgijskog Kralja) koja se obvezuju da će dnevno popiti barem litru mlijeka. Prije par godina raspravljali su Belgijanci kud će sa suviškom povrća, pa da seljaci ne stradaju padom cijena, odlučili su uništiti povrće, premda bi ga rado dali Afrikancima, samo nek sami dođu po to povrće, njih bi prijevoz više koštao nego to povrće vrijedi na svjetskom tržištu. Iz istih razloga Afrikanci nisu došli po povrće.

A boje se i djece koja bi to mlijeko popila i povrće pojela. Čovjek bi rekao: Boje se gladi siti koji ne znaju što je glad, a manje se boje gladi gladni koji znaju što je glad.

350. Čudni su ti paradoksi. Razgovarao sam u Engleskoj s jednim ekonomistom uposlenim u međunarodnoj trgovini drvetom. Bilo je to mjesec dana prije nego su u rujnu 1970. uzakonili pobačaj u strahu pred porastom broja djece (babyboom) zbog zabacivanja pilule. Pitao sam ga da li je za stupanje Engleske u evropsko zajedničko tržište. — Bezuvjetno! — A zar nećete izgubiti vaš Commonwealth, bivše kolonije, kao tržište? — To je smeće. Mrze nas, kupuju od nas samo koliko mi od njih. — Pa zašto onda više ne kupujete? — Ne trebamo! — A zašto ne trebate?... Iznenadio se tom mome pitanju. Ali ga je i shvatio jer je u jeku bila kampanja oko pobačaja. Engleska prerazvijena industrija ne radi punim kapacitetom i pati od nezaposlenosti, jer premalo kupuje da drugi od nje više kupe.

351. Jedino je ovakav stav razumljiv s posve sitnog osobnog kratkoročnog egoizma: Da kupim prije auto, ja mali tata,

tu i tu, kućni broj taj i taj... da mogu ljepše provesti život... Već s dugoročnijeg plana Evropejac je kratkovidan: ne vidi da piramida dobi biva sve lošija, da je sve više staraca na sve manje mladih ruku, ne vidi da nezaposlenost i devalvacija novca proizlazi iz ekonomije kao cjeline i pogađa ga već sada upravo u onome radi čega je zaustavio svoju plodnost. Zaljubio se u proizvode i ne mari za proizvađače.

PRIJETI LI SVIJETU GLAD?

352. Treba se čuvati svečanih izjava najviših predstavnika FAO, internacionalne organizacije za ishranu. (Food and Agriculture Organization).

Dr Colin Clark, predsjednik Agronomskog Instituta, odnosno Ekonomsko-Agronomskog Instituta sveučilišta u Oxfordu, napao je prof. Ehrlicha koji je napisao u knjizi The Population Bomb: »Iz godine u godinu proizvodnja hrane zaostaje za sve jačim porastom pučanstva.« — Prof. Clark napao ga je javno na televiziji u kolovozu 1971. — Tražio je da stručno dokaže svoju tvrdnju, a on će mu stručno dokazati obratno da je proizvodnja hrane porasla 6% više od pučanstva u razdoblju od 1950. do 1974. — Prof. Ehrlich opozvao je svoju tvrdnju u knjizi Population Recources Environment 1972. No u popularnoj knjižici »Eksplozija pučanstva« (The Population Bomb) i dalje ljudi »pobožno« čitaju njegov stručni sud.

353. Prof. Ehrlich tvrdio je nadalje da je posebno osjetljiv nedostatak životinjskih proteina u ishrani svijeta. — Dr Colin Clark upozoruje ga da se već od 1930. godine provlači tvrdnja, koja ne stoji, da biljni proteini mogu zamijeniti samo polovicu tjelesne potrebe. Brzo iza tog lansiranog mišljenja, koje još i danas mnogi opetuju, fiziolozi su sreli ljudske grupe koje kroz stoljeća žive isključivo na vegeterijanskoj dijeti, isto neke vjerske sljedbe, a zdravlje im je odlično. Danas se zna da je vrlo malo životinjskih proteina potrebno tijelu, i to ne zbog proteina nego radi sa životinjskim proteinima vezanoga vitamina B_{12}. Biljni proteini mogu zamijeniti životinjske, samo moraju u tom slučaju biti obilniji u odnosu 1 : 0,75. Razlika nije tako velika. Ako je hrana kalorički nedostatna, opaženo je kod afričke djece, da im organizam ne iskoristi inače dostatne količine proteina.

Zaključak je: nerazvijenim zemljama potrebna je veća količina hrane koju su upravo navikli jesti, samo djeci treba dodati mliječnih dodataka.

354. Generalni direktor organizacije FAO Lord Boyd - Orr izjavio je 1950. da dvije trećine čovječanstva gladuje. On je po struci dobar veterinar, ali nema pojma o statistici, tvrdi Dr Colin Clark. Njegov nasljednik na direktorstvu znao je da je tvrdnja kriva pa ju je 1957. ublažio: »Polovica svijeta nedostatno se hrani«. — Prof. dr Clark upitao ga u ime svoga Instituta, šta za njega znači »malnutrition« = loša ishrana, nek to pokuša definirati. Nadalje je tražio na temelju čega tvrdi da je polovica čovječanstva zahvaćena tim zlom. Dobio je odgovor: »Najprije smo ustvrdili stvar, a naknadno skupljamo dokazni materijal, pa molimo pomoć vaših najboljih statističara u Oksfordskom Institutu.« — Iza duga istraživanja, došli su do zaključka da polovica svijeta jede manje od tolikih stanovnika Zapadne Evrope koji boluju od bolesti kojima je uzrok preobilna ishrana. »Smiješno je — veli Clark — uzeti evropsku ishranu kao normu ispod koje je loša ishrana.« (str. 6—7.)

355. Onda je FAO najavio da je 2300 kalorija dnevno minimalni zahtjev. Kad su primijenili tu normu na japansko stanovništvo u kojem većina obitelji posjeduje televizor, izašlo je da bi trebalo umirati od gladi, a ne umire niti se tuži na gladovanje.

Generalni direktor FAO izjavio je 1969 u govoru u Notre-Dame univerzi da je pola pučanstva zaostalih zemalja (ili zemalja u razvoju) — što ne znači ni izdaleka polovica čovječanstva — loše ishranjena. »Kad sam ga veli Clark — upitao koje dokaze ima za tu tvrdnju, ljubazno mi je odgovorio: Nikakve (None)!« — »Za ljude malog stasa — nastavlja Clark — u vrućoj klimi i koji ne rade teško, potrebne dnevne kalorije mogu biti niske 1600: ni u jednoj južno azijskoj zemlji nije vjerojatno da potrebni minimum ide preko 2000 kalorija. Organizirao sam pomnu analizu podataka za Indiju, za koju govore da približno 1/4 pučanstva prima manje kalorija od tog standarda. U Bangladešu situacija je vjerojatno lošija, u Pakistanu i Indoneziji situacija je ista kao u Indiji, u drugim azijskim zemljama bolja je. Ova rasprostranjenost glada vrlo je ozbiljna, ali to još ni izdaleka nije pola svijeta.« - »Slušajući da polovica ili 3/4 svijeta gladuje, reakcija je običnog čovjeka: To je tako veliko zlo da se ne da ništa učiniti. A prave činjenice govore da se tu da nešto učiniti. Zalihe hrane u azijskim krajevima nadilaze minimalne zahtjeve, ali je raspodjela prihoda i dosljedno zaliha hrane zapostavljenih takva da ljudi gladuju.«

356. »Svjetsko se stanovništvo povećava 2%. Velik dio čovječanstva jede više nego je dobro za njih... Uzevši sve faktore

u obzir, poželjno bi bilo da proizvodnja hrane raste godišnje 2,5%. Uz 3% porasta kao nekih godina poteškoća je kako da se prodadu suvišci. Uskoro će to biti slučaj s rižom u Burmi i Tajlandu, pa se ondje zabrinjuju za cijenu na svjetskom tržištu jer o toj cijeni ovisi vrijednost njihova izvoza.«

Dr Clark zaključuje: »Bez ikakvih prognoza u smislu futurističkih romana, nego upotrebljavajući metode koje razviše poljoprivredni laboratoriji, ograničivši se na praksu dobrih farmera u svijetu — njive i livade svijeta mogu sada hraniti 10 puta više pučanstva, i to ne na razini izgladnjelosti nego u smislu ishrane Amerikanca ili Australca Bijelca... Ovaj račun uzima samo obradivu zemlju bez dodatnog navodnjavanja, hrane iz mora itd. i uzima kao pretpostavku da se poljoprivredna tehnika neće razvijati preko onoga što se sada prakticira, što sigurno neće biti slučaj. Detaljni podaci i računi koji potkrijepljuju ovaj sud objevljeni su u publikacijama.

357. Predsjednik FAO, Dr Pawley rekao je 1971 na sastanku skandinavskih ekonomista da bi mu bilo prelagano kritizirati površne izjave FAO, »on ne vidi velikih poteškoća da se tijekom narednog stoljeća proizvodnja hrane popeterostruči prema današnjoj.«

»Hrana je — veli Prof. Dr Colin Clark — problem za stanoviti broj azijskih zemalja. Ali ne bi trebao biti. Njihov je stvarni teški problem odgoj i zaposlenje. To je nevolja Azije: nezaposlenost!« — »Poljoprivredna produktivnost tako se naglo poboljšava da već čujemo urgentne zahtjeve u nekim azijskim zemljama, neka vlada poduzme korake da se održi visoka cijena hrane. Tom zahtjevu neka se vladde odlučno opru. Potrebe siromašnih i nezaposlenih važnije su od interesa farmera i posjednika koji su zasad utjecajniji nego će biti u budućnosti.« (Christian Order, 1974, 1, 4—7. Colin Clark, Food Supplies and World Population)

MALTUZIANIZAM

358. Da ponovimo kratko: Oni koji kod nas dolaze očevima brojnih obitelji i »jamraju« kako će nestati hrane, treba odgovoriti: Moja radina djeca othranit će i tebe! U Evropi je opasnost da bude premalo ustiju, jer su naše ruke tehnicizirane, a i premalo ruku, osobito kvalificiranih ruku.

Za ostale zemlje, bilo bi dobro da se u plodnosti ipak malo discipliniraju i uvedu shvaćanje odgovornog očinstva i majčinstva. Ipak je daleko važnije za njih: odgoj! Treba da nauče

evropske metode i da zavole rad na dobro svoje duše i svojih želudaca. Zar misle da će uvijek netko drugi trebati za njih raditi i izvlačiti ih iz nevolje?

Stoji da je zemlja ograničenih sposobnosti da ishrani pučanstvo. Kolike su te mogućnosti još nitko ne zna. Pregoleme su i do konca nepredvidive. Naša generacija ne treba se bojati nekih granica. Pa ni još stoljeća i stoljeća pred nama.

Ipak se bojimo već 180 godina otkada je Thomas, Robert Malthus (1766 — 1834) napisao svoje knjige. Bio je strogi anglikanski svećenik i profesor povijesti i ekonomije u Cambridge-u. Ustvrdio je da broj ljudi raste geometrijski: 1, 2, 4, 8, 16 itd, a hrana aritmetički 1, 2, 3, 4... Nije znao ni jedno ni drugo, ali ta racionalistička shema djelovala je porazno na 180 posljednjih godina poput môre koja guši. Kao strogi moralista Malthus je svjetovao celibat i apstinenciju u braku. Crkva je Katolička blaža od njega i svjetuje periodičnu uzdržljivost i želi da postane iz dana u dan sigurnija i da period uzdržavanja bude što kraći.

359. Prva tvrdnja o geometrijskom porastu pučanstva mogla bi se prihvatiti s dodatkom da je eksponent te progresije vrlo malen. To vrijedi za posljednjih 324 godina. Kako je prije bilo, ne znamo: Bilo je i padova i smrti čitavih civilizacija (njih 21 po Joseph Arnoldu Toynbeeu). Može do toga doći upravo za Evropu ako se ne oslobodi maltuzianističkog straha. Karl Marx, otac brojne obitelji, bio je bijesan na Malthusa: Rekao je i napisao: »Nijedno dijete nije suvišno! Suvišan je samo jedan čovjek Malthus!«

Druga njegova tvrdnja da hrana raste aritmetički posve je kriva i pobita činjenicama da se ekonomije nekih zemalja guše od preobilja i tuku za tržišta, tj. za usta koja će proizvedenu hranu kupiti da pojedu. Osim toga, zar nije prvom tvrdnjom pobita druga Malthusova: ako geometrijski rastu proizvađači hrane, onda mora i hrana geometrijski rasti, a bude li taj proizvađač napredovao u proizvodnji hrane, onda bismo morali očekivati da će proizvodnja hrane rasti s većim eksponentom nego pučanstvo.

360. Indeks stanovništva i poljoprivredne proizvodnje najugroženijih zemalja 1969 (1954 = 100)

DRŽAVA	Stanovništvo	Poljopr. proizvodnja
Burma	142	146
Cejlon	146	152
Filipini	173	162**
Indija	142	141*
Indonezija	145	129*
Pakistan	148	161
Tajland	174	215
Alžir	141	85**
Etiopija	155	153*
Maroko	180	168*
Egipat	143	167
Kuba	141	104**
Meksiko	170	202
Argentina	128	127*
Brazil	162	175
Čile	148	139*
Kolumbija	160	155*
Peru	143	144
Urugvaj	111	104**

I najkritičnije zemlje, osim Kube, Alžira, Urugvaja i Filipina radi posebnih razloga, ili drže korak između proizvodnje i pučanstva ili imaju veću proizvodnju od pučanstva. Indonezija u neprestanim ratovima nije u tako lošem stanju kao Kuba i Alžir.

Evo i podataka kako je niz zemalja poboljšao ishranu: po stanovniku:

	Kalorija	Proteini živ.	Grama proteina
Brazil: (1948 — 1949)	2280	16	54
1966	2700(118)	15	67
Čile (1948)	2420	19	75
1964 — 66	2720(112)	28	78
Indija (1949 — 50)	1700	7	46
1966 — 68	1870(110)	3	41
Jugoslavija (1952 — 53)	2770	19	86
1969	3121(113)	20	91
SAD (1948 — 50)	3190	41	90
1969	3240(102)	40	96
Cejlon (1954 — 56)	2070	4	44
1968	2150(104)	4	46
Japan (1948 — 50)	1900	4	49
1968	2450(129)	14	76

361. Nobelovac N. E. Borlaug smatra se začetnikom »zelene revolucije« i »pšeničnog čuda«. Njegova vrsta pšenice podigla je iznos po hektaru od 6 — 8 mtc. na 30 mtc. — Na pomolu je pšenica »gaines« koja daje 112 mtc po hektaru kako pokazuju pokusi 1965. Jedan američki farmer dostigao je čak 180 mtc. po hektaru.

Indija koja je po hektaru dobivala 7 — 8 mtc. dolazi do iznosa 80 mtc. po hektaru. Pakistan je postao izvoznik pšenice, a Indija bi mogla postati 1974. ili 1975.

Cijeli je svijet podigao iznos pšenice po hektaru od 1934—8 na 1969 od 10,1 na 14,5 mtc po hektaru. — Iznos kukuruza u istom razmaku od 13 mtc po hektaru na 23,6 mtc. — Kroz ovo razdoblje porasla je proizvodnja pšenice za 73%, kukuruza 25%, krumpira 67%, riže 56%, mlijeka 65% — šećera 70%.

Francuska je npr. podigla iznos pšenice po hektaru od 15,6 na 35,2 mtc, a za kukuruz od 15,8 na 52,4 mtc po hektaru.

Zelena revolucija nije završila i ne znamo gdje će završiti.

362. Samo 10% površine planeta (kopna) obrađeno je, a obradivo je 40%. Još kad bi se navodnile pustinje, mogućnosti su veličajne. More se još uopće ne iskorištava kako treba. Namirnice mnogo propadaju, od 20 — 50% radi lošeg postupka i uskladištenja. Ustanovljeno je da neke vrste algi (chlorella) sadrže toliko proteina da bi dostajao jedan betonski silon u dvorištu za čitavu obitelj.

Učenjak Zavoronkov smatra da Zemlja može prehraniti i udomiti 50 milijardi. Za 200 godina mogli bismo doći do te brojke. Današnje čovječanstvo stalo bi na otok Helgoland poredano kao u autobusu. 50 milijardi ljudi stalo bi u četverokut sa stranicom od 111,8 km, kao od Zagreba do malo iza Novske.

363. Sasvim ozbiljno možemo računati da će čovječanstvo pokročiti u svemirske prostore kao što je koncem petnaestog stoljeća preplovilo Atlantik i našlo nove prostore.

»Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci — svoj zemlji i svim gmizavcima što puze po zemlji. . .« (Post. 1. 26) Plodite se i množite se i napunite zemlju i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!« (Postanak 1,28 itd.)

Koji su se preplašili pred gladnim ustima, zaboravili su da čovjek s ustima donese dvije ruke i beskrajni duh sposoban

da uvijek dalje napreduje. Bog mu je dao i veliku plodnost kojoj on može odgovorno pustiti maha dokle hoće kad je stvorio uvjete za svoje potomstvo.

S ovog borilišta zemlje gdje svako ljudsko dijete bira Boga, odilazi čovjek da zagospodari čitavim svemirom po uskrsnuću tijela.

*

Preporučujemo na čitanje studija Tomislava Maroševića, Malthusova teorija i neomaltuzijanci u svjetlu znanosti i vjere, Obnovljeni život, 1974. 1, 10 — 27.

KAZALO (PO BROJEVIMA)

OBITELJSKI INSTITUT

Osnovan je 1971. godine kao Odjel Filozofsko-teološkog Instituta D. I. Jordanovac 110, ZAGREB, 41001 pp. 196. kao dvogodišnji tečaj specijalizacije.

Kroz 4 semestra dvije večeri sedmično — utorkom i srijedom od 19,30h — 21,55h drže se tri sata predavanja ili vježbi. — Zimski semestar počinje prvog utorka u drugoj polovici listopada, ljetni semestar u prvi utorak druge polovice veljače. Semestar sadrži 12 sedmica.

Predavanja se održavaju u Palmotićevoj ul. 31, dvorišna zgrada, prvi kat. Ondje je i Tajništvo gdje se vrše upisi dvije sedmice prije početka svakog semestra navečer od 17,30h do 19h osim subote i nedjelje.

Predavanja drže stručnjaci raznih vrsta: psiholog, liječnik, psihijatar, socijalni radnik, sociolog, biblicista, teolog, moralista. Svakog semestra vrše se vježbe. U svaki se semestar može upisati kao u prvi jer je program ciklički.

Svrha je Obiteljskog Instituta da pripravi studentice i studente na njihov vlastiti brak i da postanu po mogućnosti suradnici na radu oko obiteljske obnove. Mogu se upisati svi bez razlike koji su svršili srednju školu bilo koje vrste.

Uz Institut je **Savjetovalište za brak** koje besplatno radi: utorkom psiholog od 19h do 21h, srijedom liječnik od 19,30h do 21,30h.

Svakog ljeta posljednje pune sedmice u kolovozu Obiteljski Institut organizira **Obiteljsku Ljetnu školu** od 4 i po dana s gustim programom. Sudionici te škole stiču pravo da svrše gradivo one godine kao izvanredni studenti.

Osim Obiteljskog Instituta svakog se mjeseca, obično prvog ponedjeljka u 20h navečer, sastaju bračni parovi i ostali koji već aktivno sudjeluju u obiteljskoj obnovi. Iza predavanja i razgovora u obiteljskom ozračju dogovore se za rad: tečajevi za bračne kandidate, trodnevnice, tečajevi, obnove po raznim župama.

Profesori su Obiteljskog Instituta već glavni dio gradiva pripravili u obliku skripta i knjiga. Još čekamo Psihijatriju, Sociologiju obitelji i prikaz o radu Socijalnog radnika, a i Medicinu ćemo temeljitije obraditi u ovećim skriptama.

IZDANJA OBITELJSKOG INSTITUTA:

Petar Bulat: Neki aspekti depopulacije, migracije i alkoholizma u SR Hrvatskoj (55 str. skripta) Zagreb 1973.

Dr Ivan Fuček, Bračna ljubav (252 str.) Zagreb 1974.

Dr Ivan Fuček, Predbračna ljubav (189 str.) Zagreb 1974.

Dr Stanko Kos, Ženidbeno pravo, crkveno i državno (71 str. skripta), Zagreb 1973.
Zakoni o pobačaju (Dodatak 10 str. skirpta)

Dr Ljudevit Plačko, Statistika (30 str. skripta), Zagreb 1972.

Dr Ljudevit Plačko, Bilješke iz demografije (19 str. skripta), Zagreb 1973.

Dr Milutina Stanek, Medicina II. Bračna higijena i pedijatrija (30 str. skripta) Zagreb 1973.

Dr Celestin Tomić, UZVIŠENA TAJNA (259 str.) Zagreb 1974.

Dr Đuro Tomašić, REGULIRANJE PORODA (60 str.), Zagreb 1969.

Dr Đuro Tomašić, Podsjetnik predavanja (skripta), Zagreb 1972.
Fiziološke metode reguliranja poroda (12 str. skripta)

Dr Josip Weissgerber, Anthropologia — filozofija o čovjeku, I (174 str.) II (oko 100 str.), Zagreb 1975. (skripta)

Dr Josip Weissgerber, Antropologija ljubavi i obitelji (26 str. skripta)

Dr Josip Weissgerber, DINAMIKA GRUPE (separat, 24 str), Zagreb 1975.

Dr Josip Weissgerber, LJUBAV U OBITELJI — zadatak i radost, redaktor (196 str.) Zagreb 1974.

Dr osip Weissgerber, NAČINIMO ČOVJEKA (208 str.), Zagreb 1975.

Dr Josip Weissgerber, OSNOVNI ZAKON SVEMIRA (240 str.), Zagreb 1972

Dr Josip Weissgerber, Psihologija, I (109 str.), II (107 str.), Zagreb 1972. 1974.

Dr Josip Weissgerber, SIR TOMA MORE (304 str.), Zagreb 1974.

Dr Josip Weissgerber, U SVJETLU METAHISORIJE (142 str.) Zagreb 1967.